

ERDÉLYI MAGYARSÁG

IV. ÉVFOLYAM
1998. AUGUSZTUS

Trianon

Balkáni
képmutatás

Bosznia
"szindróma"

A román
Gulág II.

Könyvek
Erdélyről '92

15

Mi, akiket immár 1100 esztendeje magyaroknak, hungarians-nek, hongroisoknak, ungar-nak neveznek Európában, legjobb kedvünkben sem neveztük Kánaánnak, az égi Ígéreték hazánkat, a Kárpát-medencét. Nem ámíthattuk magunkat, *mindenért meg kellett dolgozni itt.*

Ám, mintha szó szerint ismerték volna szomszédaink Szent István Imre herceghez írt Intelmeit, ahhoz tartották magukat, hogy erősebb az ország, ha több féle nép lakja azt —, meglakták a hegyeket, a síkságot s meg a városokat is később, igen

békésen szaporodtak a nyugalom s a türelem lombjai alatt. Az *Ígéret Földje lett számukra Magyarország*, s nemcsak az ígéreté, de a biztonságé is egyben.

Ma már csak légszomjas irigységgel figyelhetjük szintén mi, magyarok a Déltiroli németek, olaszok együttélését, mert lám, a román ókirályságból fölszár mazott mai honfoglaló vezetők szerveznek az előzőlött Kolozsváron (román) népszavazást arról, hogy kell-e a városnak a Máttyás-szoborcsoport vagy nem.

A mostani demokráciát a szomszédos politikusok annyira hámozzák meg, amennyi hasznot húzhat abból a saját nacionalizmusuk. Ők a nyugati példákat, az Egyesült Államok példáját hozzák föl a nyelvi, nemzetiségi kérdések vitájában. Ám elfelejtik, hogy sem Kanadában, sem az Egyesült Államokban nem tiltották be sem az angol, sem a francia iskolákat és a nyelvek használatát,

nem vették el az iskolák, középületek, színházak, egyetemek működési jogát a más nyelvűektől, nem sajátították ki az ingatlanokat a "nemesebb" többségi kultúra javára. Ahogy azt tették velünk Pozsonytól Kolozsvárig.

Az Ígéret Földje lett az egykori Magyarország, elcsatolt darabjain a megszerzés, a belakás és a megőrzés elveit érvényesíti több mint

Ígéreték földje

hetven éve a hatalom, szigorú kisebbségi létre, pusztulásra és kivándorlásra ítélve a védekezés erejétől megfosztott magyarságot. A mostani menekültáradatban senki nem veszi észre, hogy nem csak a tamil, az albán, a szenegáli, a bangladesi nyomorult menekül Magyarországra s ragad itt kínjában, hanem magyar menekül Magyarországra, olcsó munkát kínálva inaszakadásáig, akár a török Solingenben.

Ott, ahol uralkodó, államalkotó többséginek lenni hivatás és megélhetés, nem lehet mást az elnyomott, sokszázézes, milliós magyarság, mint megismerni azt a hatalmi politikát és ismeretében védekezni.

Igen. A szlovák, a szerb, a román politikai törekvéseket, annak gátlástalan eszközeit megismerni kell, nem elfogadni! Egynémely mostani magyar politikusunk cselekedetei az 1960-as, sőt a 80-as évek kommunista nézeteit juttatják eszünkbe, melyek

szerint Magyarország 1920-as kegyetlen szétdarabolása jogos volt, sőt, szerintük Magyarország állami függetlenségét kapta vissza akkor.

A Kárpát-medence lakosságának többsége ma is magyar. Ez nem revizionista álmom, ez tény. 1920-tól az elcsatolt területek magyarságát kényszerítette mindig az elnyomó többség a békés út keresésére. Értették ezen és követelték a sürgős, csöndes asszimilációt, a beolvadást. A fegyvertelen békejobb biztonságérzetet jelentett a hatalom számára.

A Kárpát-medence többségi magyarsága ma is a demokratikus

emberi jogok érvényesítését kívánja, követeli. Szomszédaink arról áradoznak, hogy az ő demokráciájuk "sajátos szín" az európai palettán. Való igaz, bizarrak, különösek azok a demokráciák, és inkább a helyi szín érvényesül, mint a Helsinkiben és azóta számos nemzetközi fórumon elfogadott, aláírt európai elvek és gyakorlatok. Ezért ragaszkodnak a kisebbségek a már kipróbált s bevált európai jogokhoz, nem az újkeletű bukarestihez, pozsonyihoz, belgrádihoz.

Magyarország nem volt az Ígéret Földje, de hétszáz év alatt *othont adott* a balkáni szerbnek és románnak, a messziről betelepített száznak és svábnak, a szlovák szomszédnak. Ma, az elcsatolt területek magyarsága a beígért emberi jogokat, az anyanyelvi szó s kultúra jogát követeli, legalább annyit, amennyit adott s követelt Eötvös és Teleki a román, a szlovák s a többi számára a maguk idejében.

XXXIII. TÖRVÉNYCIKK

az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kinával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.

(A megerősítő okiratok letételéről felvett első jegyzőkönyv kelte: 1921. július hó 26. napja.)

(Kihirdetése elrendeltetett 1921. évi július hó 27-én. — Kihirdetett az »Országos Törvénytár«-ban 1921. évi július hó 31-én.)

1. §.

Tekintettel a kényszerhelyzetre, amely Magyarországra nézve a világháború szerencsétlen kimenetele folytán előállott, és amely annak idején a m. kir. kormánynak a békeszerződés aláírására vonatkozó elhatározásánál is döntő súllyal bírt: az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kinával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés a hozzátartozó térképpel és a békeszerződés egyes rendelkezéseinek függelékeivel, valamint a békeszerződés kiegészítéséül ugyancsak 1920. évi június hó 4. napján kelt jegyzőkönyvvel és nyilatkozattal együtt a magyar állam törvényei közé iktattatik.

ERDÉLYI MAGYARSÁG

Független politikai és művelődési szemle
A határainkon túli magyarok fóruma
Alapító főszerkesztő: **KÖTELES PÁL**
IV. évfolyam 15. szám
1993. augusztus
Megjelenik: negyedévenként

Főszerkesztő: **MÁTYÁS B. FERENC**
Felelős szerkesztő: **JÓZSA PÉTER**
Olvasószerkesztő: **CZEGŐ ZOLTÁN**

Szerkesztőség új címe:

H-1016 Budapest, Naphegy u. 29. IV. em. 5.
Telefon/Fax: 202-3933

Kiadja Az Erdélyi Magyarokért Alapítvány
H-1016 Naphegy utca 29. IV. em 3.
Tel.: 156-8465
Telefon/Fax.: 156-8464
Felelős kiadó: **ATZÉL FERENC** ügyv. titkár

HU ISSN 0865-6819

Szedés, tördelés, nyomda: **PRESS+PRINT KFT.**
F.v.: **TÓTH IMRE** ügyvezető igazgató

**KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG,
ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.
AZ ALÁÍRT CIKKEKÉRT A SZERZŐK
VISELIK A FELELŐSÉGET.
A SZERKESZTŐSÉG FENNTARTJA AZ
ÍRÁSOK SZELLEMEÁT ÉS TARTALMÁT
NEM ÉRINTŐ RÖVIDÍTÉSEK JOGÁT.**

Magyarországon terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a
Hírlap-előfizetési és Lapellátási Irodánál
(HELIR), 1900 Budapest XIII., Lehel utca 10/A.,
valamint postautalványon, és közvetlenül az
Alapítvány és a szerkesztőség címén.
Forintszámlánk: MHB 222-21489
Előfizetési díj egy évre: 312 Ft

Külföldiek számára előfizethető:
pénzesutalványon Az Erdélyi Magyarokért
Alapítvány címén: H-1016 Budapest
Naphegy utca 29. IV/3. vagy a képviselőteken.
Devizaszámlánk: Magyar Hitelbank-Budapest
218-1602-351 és 218-1607-351
Előfizetési díj:
20 USA-dollár légipostaköltséggel együtt.
Külföldi képviselőink címjegyzékét a 64. oldalon
közöljük.

**KÖVETKEZŐ SZÁMUNK
1993. OKTÓBER
MÁSODIK FELÉBEN
JELENIK MEG.**

TARTALOMJEGYZÉK

- Czegő Zoltán: Ígéreték földje
- XXXIII. Törvénycikk (faximile)

VALÓSÁG—MÉRLEG

- Józsa Péter: Bosznia "szindróma" 2
- Ijjas Mihály: Az ukrán-magyar paktum 3
- Pomogáts Béla: A "trianoni korszak" után 6
- Padányi Viktor: Trianon 8
- Beke György: Balkáni képmutatás 11
- Czegő Zoltán: Szlovákia — az emberiség bölcsője 16
- Székely András Bertalan: Magyarok Horvátországban
és Szlovéniában 18
- Botlik József: Végveszélyben a drávaszögi magyarság! 22
- Fodor Sándor: Amitől — nem kell tartani 26
- Régi-új utakon az EMKE 27

SZÉPMÍVESSÉG

- Közügyben 29
- Beke György: Honunk a hazában 29
- Huszár Sándor: A visszhangról 30

VISSZAPILLANTÓ

- Merényi László: Az 1916-os erdélyi tragédia
irodalmunkban 32
- Mikó István: A román Gulág II. 34
- Csiky Csaba: Drótkerítésen belül 38
- Rászlai Tibor: Szent István a Kárpátokban 40

FÓRUM

- Kőrösi Mária: Teleki Pál igazsága 45
- Papp Anna: Két haza között 50
- M. Nagy Imre: Köteles Pál levelét megírta 52
- Recsenyédi Fekete Miklós: Adalék 55

FIGYELŐ

- Varjú Frigyes: Autonómiát akar az emigráns
ruszin kormány 57
- Román parlamenti western 57

ERDÉLY TÖRTÉNETI KRONOLÓGIÁJA 58

KÖNYVEK ERDÉLYRŐL 1992. 60

HÍREK, POSTABONTÁS 63

- Magyar lakosság a határokon túl
- Trianoni határkő (Kiss Gábor felvétele)

E lapszámunkat Takács Gábor és Paulovics László alkotásai
illusztrálják.

SPALLER ÁRPÁD
TULAJDONA

“Bosznia szindróma”

Európa ismét lőporos hordón ül. Ha a Nyugat, az Egyesült Államok, az ENSZ vagy a Biztonsági Tanács továbbra is tehetetlennek bizonyul a volt Jugoszlávia területén dúló háború megfékezésére, a forrongó Balkán századunk vége felé újra olyan szikrát pattint, amely tűzbe borítja földrészünket. Angol, orosz, francia, amerikai, norvég politikusok váltogatják egymást egyre sűrűbben Belgrádban, Szarajevóban és Zágrábban, ám a különféle rendezési tervek, politikai, katonai és közigazgatási elképzelések sorra megbuknak az egyre makacsabban és elkeseredettebben küzdő horvát, muzulmán és szerb erők ellenállásán.

A tavasz közepén Iliescu román elnök is ellátogatott a harcoló felek mindegyikéhez. Vajon mi célból?

A lapok rövid kommunikében számoltak be a “tájékoztató” jellegű utazásról, amely a maga nemében igencsak meggondolkodtató következtetésekre adhat alapot. Eltekintve attól, hogy a válságterület több éve már nem éppen állam vagy kormányfők kedvelt úticélja, a jelenlegi helyzetben a nemzetközi diplomáciai “etikett” sem néz nyugodt és eltekintő szemmel az ilyen “nem egyeztetett” akcióra. Nem véletlen, hogy a szomszédos országok első számú vezetői jól megfontolt érdekből, nem tüle-

kednek *Karadzics*, *Milosevics* vagy *Izetbegovics* előszobájában, hiszen könnyen rajtuk maradhat a bélyeg: be akarnak avatkozni a háború menetébe. Esetleg nyomást kívánnak gyakorolni az egyik félre, avagy már a konfliktus utáni idők alkudozásainak feltételeit próbálják kipuhatolni.

Nem volt tehát példa rá, hogy mondjuk Albánia, Ausztria, Olaszország vagy Bulgária elnöke levizitelt volna a konfliktus-térségben. Hazánkról nem is beszélve. Hiszen a Vajdaságban élő magyarok miatt különösen óvakodunk a hangsúlyeltolódásoktól. Néha még túlon túl visszafogottnak is tűnhetett külpolitikánk, még ha a diplomáciai erőfeszítések sok esetben nem is elsősorban a nagy nyilvánosság előtt történtek, történnek...

A román elnök “tapogatózó” útjára magyarázat lehetne az, ha egyfajta béke-missziót vállalt volna. Ám ezt kizárólag a szomszéd és a görög-keleti hittárs jogán tehette, hiszen nem rendelkezett olyan nemzetközi felhatalmazással és jogosítványokkal, mint például *lord Owen* vagy az ENSZ erők főparancsnoka. *Iliescu* elnök a nemzetközi sajtóban megszólaltatott embargó-megszegés miatt amúgy is kényes helyzetben volt (ha igazak a vádak, ha nem). A dunai őrhajók megjelenése azóta valamit enyhített Románia megítélésén, ám a hosszú közös határ Szerbiával továbbra is kételyeket támaszthat egyesekben: a haszonnal kecsegtető benzinszállítás bizonyosan folytatódik. Természetesen illegálisan.

Az ortodox szerb testvérrel való közeli érintkezés egyébként nem rí ki a hagyományosan kétarcú román külpolitika tettei közül. Valószínű, hogy egy román beavatkozást a szerb oldalon nemcsak *Karadzicsék* és *Milose-*

vicsék kétségtelen harctéri sikerei, nemcsak a nemzetközi politika pillanatnyi szerbellenessége tesz kétségesgé, hanem mindenekelőtt a román belpolitikai helyzet: a gazdaság összeomlása, a korrupciós botrányok sorozata a parlamentben és azon kívül, és legfenyegetőbbben a nemzeti-ségi kérdés....

Megfigyelők hónapok óta arra hívják fel a figyelmet, hogy a Bosznia szindróma továbbgördülése pillanatok kérdése: következhet *Koszovó*, a *Vajdaság*, aztán tovább... *Iliescu* is pontosan tudhatja, hogy a válság akkor már aligha kerülheti el Romániát, elsősorban Erdélyt. Hacsak nem találhatik egy olyan nemzetközileg garantált megoldás Boszniára, amit minden érintett feltételek nélkül el is fogad. Habár erre egyre kevesebb a kilátás. Ha mégis megszületné, úgy az etalonként szolgálhatna a forrongó Balkán, Közép-Európa vagy a volt Szovjetunió utódállamai számára minden etnikai kérdésben.

Eladdig utópia.

A valóság sokkal keserűbb, fájdalmasabb: halottak, kisemmizettek, menekülők százezrei. A tehetetlenség nyomasztó érzését nem váltja föl és nem szünteti meg a ravasz meghúzása. A Nagyszerbiáról álmodozók pontosan azt érték el, amire keleti szomszédjuk még csak áhítozik: a területgyarapítást! De ezzel együtt a közmegvetés is osztályrészük szerte a világon.

Így hát Nagyrománia hívei, ha Boszniát figyelik, Erdélyre gondolnak. És Moldovára. De közben talán észre sem veszik, hogy ez a ragály, a Bosznia-szindróma milyen gyorsan terjed.

És hogy milyen veszedelmes.

JÓZSA PÉTER

Az ukrán-magyar paktum

Lehet-e, szabad-e egy megkötött, ratifikált államközi szerződés várható következményeinek megvilágítására kísérletet tenni, ha nem ismerjük annak teljes szövegét? A kérdés ily módon való fölvetése aligha helytálló, több okból. Tény, hogy a szerződés 2. cikkelye második bekezdésének záró félmondata a magyarországi parlamentben kirobbant vitával egy időben átment a köztudatba.

A vitatott félmondatot, melyben a szerződő felek kijelentik, egymással szemben nincs és *nem is lesz* területi követelésük, a kárpátaljai magyarok is ismerik; mi több, tisztában vannak azzal, hogy ez mit jelenthet számukra: Magyarország egyszer s mindenkorra elveti Kárpátalja mind békés, mind háborús módon történő visszacszerzésének szándékát, illetve lehetőségét. *A kárpátaljai magyarok javarésze teljes értetlenséggel, sőt felháborodva értesült erről a szerződésközlésről, amely azóta is széles körben beszéd tárgya.*

Nem tudok maradéktalanul azonosulni azok véleményével, akik a szerződés okán a magyar kormányt és Országgyűlést határozottan elmarasztalják, mondván, kiszolgáltatták a kárpátaljai magyarságot az ukrán állam kénye-kedvének. Még kevésbé értek egyet a szerződés híveivel, amikor az elmarasztaló véleményeket sommásan irredenta megnyilvánulásokként minősítik és visszautasítják.

A legfontosabb kérdés nem lehet más, mint az: vajon melyik tábornak van igaza, s mit szól mindehhez a kárpátaljai magyarság?

Jómagam korábban inkább rokonszenveztem a magyarországi kormánypártokkal, illetve magával a kormánnyal, mint a szerintem gyakorta indokolatlanul okvetetlenkedő parlamenti ellenzéki pártokkal, bár elismerem, utóbbiak nem egy esetben joggal róhattak föl hibákat a kormány számlájára.

És most itt van az Ukrajnával megkötött, tíz esztendőn át érvényes, azon túl automatikusan — ha valamilyik fél nem mondja föl — meg-

hosszabbodó érvényességű szerződés, amely szerintem kimeríti a pejoratívan használatos *paktum* fogalmát. *A korábbi rokonszenv így darabokra hullott bennem.*

Nem tartom elfogadhatónak, legalábbis nem nyugtat meg a ma hangoztatott, szinte belénk sulykolt állítás, miszerint ez a szerződés elsősorban a kárpátaljai magyarság és Magyarország biztonsága érdekében kötött meg. Nézzük az állítás első felét. A közvélemény részleges ismeretében is megállapítható, *Kárpátalja magyarságának semmiféle érdeke nem fűződik ahhoz, hogy az idők végzetéig, pontosabban: önnön lassú és/vagy gyors elfogyása folyamatának végpontjáig az ukrán államban éljen.* Nagyon jól tudja ugyanis, hogy mindkét esetben — egyfelől a kisebbségek beolvasztására irányuló (s a legvadabb ukrán nacionalista körök hatalomra jutása esetén várható) törekvés, másfelől (jobbik esetben) az ukrán állam esetlegesen maximális jóindulatát, sőt messzemenő gondoskodását illetően — *léte, megmaradása alapjaiban veszélyeztetve van.* Ezzel kapcsolatban az erdélyi és burgenlandi magyarságra lehet hivatkozni, ahol is a kisebbségfaló román politika, illetve a közismerten magas

színvonalú anyagi jólétből fakadó *szellemi restség* bomlasztja a nemzeti identitástudatot és tizedeli meg állandó jelleggel az ott élő magyarokat.

Melyik nagyobb véték: ha egy felelősnek nevezett kormány és parlament erről nem tud, vagy tud, de figyelmen kívül hagyja azt?

Ami az állítás Magyarország biztonsági érdekeire vonatkozó részét illeti, felettébb furcsa lenne, ha ukrán állampolgárként ehhez bármiféle kommentárt fűznék. *Kárpátaljai magyarként kell gondolkodnom és megítélnem a történeteket.* Úgy vélem, két szomszédos állam között a kölcsönös biztonságérzetet valóban erősítheti a jószomszédi kapcsolatok alapjait megeremítő szerződés. Jelen esetben azonban sokkal nagyobb súllyal érvényesült az *ukrán fél érdeke.* Magyarán: az ukrán állami vezetés jól tudta (tudja), Kárpátalja nem természetes része Ukrajnának, s éppen ezért szabta a szerződés megkötésének *feltételül* a legtöbbet vitatott passzus ("nem is lesz") belefoglaltatását annak szövegébe. Ezt elfogadva, a magyar fél rossz vásárt kötött, hiszen *nem egészséges jószomszédi kapcsolat az, amelyben az egyik fél ilyen engedelményekre hajlandó, miközben a másik fél cserébe csak szép ígéretekkel vállal.*

Takács Gábor: *Kismester utca (Kolozsvár)*

Félreértés ne essék: eszemben sincs hazaárulás vádjával illetni Magyarországot kormányát és Országgyűlését. Arról azonban meg vagyok győződve, hogy a szerződés megkötésével *olyan politikai hiba történt, amelynek a kárpátaljai magyarság szempontjából minden valószínűség szerint súlyos következményei lesznek.*

Mindenekelőtt *a kitelepülési folyamat felgyorsulásával, tömegesebbé válásával kell számolnunk.* S ami törvényszerű: a kitelepülők helyére

idegen nációk özönlnek Kárpátalja minden szegletébe, a lakosság túlnyomó többsége nem is annyira beláthatatlan időn belül szláv lesz,

azaz: vidékünk megszűnik magyarlakta terület lenni.

Mint arról tisztelt olvasóink lapunk e számában is meggyőződhetnek, önjelölt ukrán történészek a megyei ukrán sajtóban sorozatosan publikálnak olyan cikkeket, amelyekben jobb ügyekhez méltó vehemenciával, úgynevezett "bizonyítékokat" alkotva hangoztatják, Kárpátalja "ősi ukrán" föld. *Dalmay Árpád* fölvette az odadobott kesztyűt, többször és tételesen, megbízható és megnevezett történelmi forrásokra hivatkozva megcáfolta az ilyen és hasonló állításokat. A folytatódó vitában azonban az ukránok most újabb hivatkozási alaphoz juthatnak, történetesen a szóban forgó államközi szerződés révén. Csöppet sem lennék meglepve, ha már a közeljövőben arról cikkeznenek a botcsinálta ukrán "történészek", hogy lám, Magyarország elismerte ősi ukrán földnek Kárpátalját, ezért mondott le arról. Semmiféle biztosítékot nem látok arra, hogy megátalkodott opponenseink ne tennének kísérletet efféle belemagyarázásra.

Az önmagát több-kevesebb joggal Kárpátalja magyarsága egyetlen, illetve általános érdekvédelmi szervezetének tekintő KMKSZ berkeiben visszatetszést kellett az a hozzáállás, amit az Elnökség tagjainak egy része, s maga *Fodó Sándor* elnök tanúsított a paktummal kapcsolatban. A ratifikálást követően megbízható forrásokból értesültünk arról, *Fodó Sándor* 200 ezer kárpátaljai magyar nevében egyenesen kérte a magyar Országgyűlést, halogatás nélkül és ebben a formájában ratifikálja a szer-

ződést, mert az itt élő magyarok érdeke ezt kívánja. *Nem tudhatni, ki és mikor hatalmazta fel erre a kijelentésre és hivatkozásra az elnök urat.* A nagyválasztmány semmiképpen, mert annak ülésein — a május 9-i bejegyzési ülésen kívül — ez a kérdés soha nem volt napirenden, mint ahogy a március 13-i nagyszülősi közgyűlésen sem. Másfelől: vajon milyen okkal kérhette *Fodó Sándor* egy olyan szerződés mielőbbi ratifikálását, amelynek szövegét — saját bevallása és az elnökség egyes tagjainak véleménye szerint — *nem ismer-te?* Remélem, erre a korántsem szónokinak szánt kérdésre választ érdemelnek és kapnak azok a magyarok, akiknek nevében, ám tényleges felhatalmazás nélkül az elnök úr eljárta ebben az ügyben. Bizonyos, hogy mind a tagság, mind a tagságon kívüli magyarok körében ezzel a hozzáállással a KMKSZ veszített tekintélyéből. Borúlátóbb vélemények szerint nincs kizárva a taglétszám csökkenése, akár egész alapszervezetek megszűnése.

Máris megállapítható, hogy a szerződés megkötését és ratifikálását a kárpátaljai magyarok túlnyomó többsége sérelem-élményként élte és éli meg; ráadásul ez a sérelem-élmény nemzedékről nemzedékre fog öröklődni, hiszen úgyszólván befészkelte magát génjeinkbe.

Mit tehetünk ezek után mi, *elanyaországatlanodott* kárpátaljai magyarok?

Azt gondolom, minden további cselekedetünk, de még a gondolkodásunk is abból kell kiinduljon: miszerint ennek a szerződésnek a léte tény, azt tudomásul kell venni. Emlékezzünk a magyar Országgyűlésben ki-robbant vitára: ott a szerződés megkötői és hívei azzal érveltek, hogy a szerződéshez csatolt jegyzőkönyvben és nyilatkozatban Ukrajna készségét nyilvánította ki a területén élő kisebbségek jogainak tiszteletben tartására és biztosítására. Nos, a tör-

tétek után csupán ebbe a szalmaszálba kapaszkodhatunk. Elsősorban és érthetően a KMKSZ-re vár a feladat szorgalmazni és kicsikarni az ígéretek valóra váltását. Ha úgy tesszük: pontról-pontra haladva elérni a kilátásba helyezett kisebbségi jogok törvényi szintű garanciáinak megadását. Nota bene: éppen a szerződésre hivatkozva. Bármennyire idő- és türelemigényes, felelősségteljes történelmi feladat ez, a KMKSZ nem térhet ki előle, mert akkor önnön létjogosultságát kérdőjelezné meg. Nem valószínű, hogy az ukrán állami vezetés önszántából, noszogatás nélkül és következetesen valóra váltja ígéreteit.

A sérelem-élményt lelkünk-elménk mélyén, önmagunkban kell megpróbálni megemészteni. Bármilyen nyilvános tiltakozás, netán utcai demonstráció vagy az arra irányuló felbújtás csak tovább rontaná helyzetünket, a mégoly halvány esélyeket létgondjaink torokszorító görcseinek oldására, megmaradásunkra — a most már elvégzettetett végérvényes kisebbségi létformában. *(Megjelent a Kárpátalja című lap 1993. május 28-i számában.)*

IJJAS MIHÁLY

A "trianoni korszak" után

Ha a történelemnek egyáltalán vannak tanulságai, az egyik tanulság mindenképpen az, hogy a rosszul és igazságtalanul rendezett helyzetek előbb-utóbb tarthatatlanná válnak, és meg kell kísérelni valamiféle új elrendezést. Vonatkozik mindez a trianoni békeszerződés következményeire is. Ez a rendelkezés —, amely köztudottan az érintettek megkérdezése nélkül történt, és azóta, hogy életbe lépett, vagyis több mint hét évtizeden keresztül folyamatosan egyéni és közösségi tragédiákkal járt együtt, — még a kedvezményezett nemzeteknek sem hozott igazi felemelkedést vagy megnyugvást. Trianon *nem pusztán magyar tragédia volt*, hanem európai tragédia is: azáltal ugyanis, hogy figyelmen kívül hagyta az etnikai, a történelmi, a gazdasági és kulturális realitásokat, és pusztán a háborús "győztesek" nyereszkesedő vágyának és bosszúállásának szolgáltatta ki a rendezés ügyét, hosszú évszázadok során kialakult politikai és gazdasági struktúrákat rombolt le, engesztelhetetlen revansvágyat keltett, és lehetlenné tette a közép-európai nemzetek kiegyezését, lehetlenné tette a közép-európai konszolidációt és integrációt. Mindezzel Európát sodorta szinte végső veszélybe, ugyanis az *elhamarkodott és igazságtalan Párizs környéki döntések nélkül* valószínűleg sem Hitler, sem Sztálin nem tehette volna rá a kezét a közép-európai régió országaira.

A rosszul és igazságtalanul meghozott ítélet felülvizsgálatának, úgy tetszik, lassanként elérkezik az ideje (már ha mi magunk nem próbáljuk halogatni ezt a felülvizsgálatot). Persze egy nemzetközi szerződések által szentesített és általánosan elfogadott geopolitikai *status quo-t* nem könnyű átalakítani. Egy ilyen átalakításnak tulajdonképpen, ha nem számítjuk a történelemben legáltalánosabb fegyveres megoldást, — márpedig ezzel nem kívánunk számolni, már csak azért sem, mert a politika abszurd körébe tartozik —, nos egy ilyen átalakításnak két

lehetősége van. Az első abban áll, hogy összegyűlnek az európai országok kormányai, és megpróbálják legalább korrigálni a korábbi jogtalan rendezés káros következményeit. Egy új, általános és mindenre elfogadható megoldást kereső "békekonferenciára" gondolok. Elvégre a napoleoni háborúk után a *bécsi kongresszus* (jóval méltányosabb a legyőzött Franciaország iránt, mint az első és a második világháborút követő békekonferenciák az akkori vesztesekkel szemben) ugyanúgy a kontinens belső viszonyainak és határainak átalakítását vállalta magára, mint az 1919-1920-as Párizs környéki és az 1947-es párizsi békekonferenciák. Egy ilyen egyetemes jelentőségű konferencián mindenképpen a nagyhatalmaknak kell irányító és esetenként döntőbírói feladatokat vállalniok. Már csak annak következtében is, hogy *a korábbi káros rendezése-kért is a békecsináló nagyhatalmakat terheli a felelősség.*

A másik lehetőség a lassabb *geopolitikai evolúció*, amely szerencsés esetben békésen (ahogy ez Csehszlovákia kettéválásánál történik), szerencsétlen esetben véres háború árán (ahogy ez ma az egykori jugoszláv állam területén látható) megváltoztatja a közép-európai térség belső szerkezetét. Ez az evolúció a kommunista diktatúrák és a szovjet világbirodalom bukása után nyomban megindult, és mára előrehaladt. Megdőltek azok a mesterségesen létrehozott "kvázi-integrációs" államrendszerek és államrezonok, mint a "csehszlovákizmus" és a "jugoszlávizmus", amelyeket a trianoni és saint-germaine-i rendezés létrehozott. Ezeket az államokat mindig is belső feszültség tette bizonytalanokká, és mihelyt a külső hatalmi erőter által garantált és fenntartott államalakulat elveszítette ezt a külső erőt, instabillá vált, és kettéhasadt vagy felrobbant. Igazolva ezzel az első világháború után kialakított és a második után megerősített közép-európai rend belső bizonytalanságát és törékenységét.

Mára valójában egyetlen "trianoni" integráció maradt fenn, és ez természetesen Románia. Mindazonáltal a román állam sem nélkülözi a belső feszültségeket. Az 1918-1919-ben létrehozott Nagyrománia ugyanis három — történelmi és civilizációs tekintetben egymástól igen élesen különböző — tartományból épült fel: a keleti szláv (orosz és ukrán) történelmi hagyományokhoz és politikai kultúrához igazodó Moldovából (és Besszarábiából), a dél-keleti, balkáni tradíciót, mentalitást és politikai kultúrát mutató Havasalföldből, és a korábban a nyugati kulturális

Takács Gábor: A Farkas utcai református templom (Kolozsvár)

körhöz tartozó Erdélyből. Az első világháború után Romániához csatolt magyar területek (tehát a történelmi Erdély mellett a Bánság egy része, a Körös-vidék és Maramaros) történetileg, művelődés- és mentalitástörténetileg a legkevésbé sem tartoztak ahhoz a keleti-délkeleti övezet-höz, amelyben a román politikai kultúra és mentalitás kifejlődött. Erdélynek önálló politikai arculata, kultúrája és identitása volt. Sajnálatosan, ez a karakter a román impérium következtében — a németek és a zsidók tömeges kitelepülése, a magyarság számarányának és politikai súlyának radikális csökkentése, a történelmi erdélyi román értelmiség háttérbe szorítása és az igen nagyszámú regáti betelepülő miatt — elhalványult vagy megváltozott.

Mindennek ellenére a hetven esztendeje erőszakos vagy ravasz manipulációkkal dolgozó bukaresti homogenizáló politika ellenére — Románia nem egységes nemzetállam, és még kevésbé lesz az, ha bekövetkezik a Besszarábiával (a Moldáviai Köztársasággal) kilátásba helyezett és bizonyára nem túl távoli időben megvalósuló egyesülés. Erős repedések észlelhetők a nagyromán állam homlokzata mögött, amely különben a teljes és homogén nemzeti egység benyomását kívánja kelteni. Nemcsak a kisebbségi népcsoportok jelenléte, nemcsak az állam etnikai térképén máris megjelenő, milliós létszámú cigányság miatt, hanem azoknak a különbözőségeknek a következtében is, amelyeket az egymástól eltérő módon fejlődő területek román lakossága mutat. Az oltyánok, moldovánok, erdélyiek számos területen különböznek egymástól, a román görög katolikusok — az államilag ma is támogatott és előnyös helyzetbe juttatott orthodoxokkal szemben — ugyancsak kinyilvánítják másságukat, és az ország északi és nyugati

régióiban (Erdélyben, a Bánságban) élőknek is mások (lesznek) az érdekei, mint a keleti és déli területek lakosainak. Az előbbieket gazdaságilag is inkább Közép-Európa-hoz, az utóbbiakat a Balkánhoz fognak közeledni: ezt szabják meg hagyományaik és érdekeik.

A bukaresti kormányzat és a nagyromán hatalom politikáját a nemzetállam felépítésének víziója és mítosza irányítja. A román nemzet azonban még nem szerezte meg az egységes nemzeté válásnak azokat a tapasztalatait, amelyek hitelesen meg tudják alapozni egy többtízmilliós közösség belső szolidaritását és mentalitásbeli egységét. Következésképp a nemzeti egység szüntelen hangoztatásának inkább taktikai, propagandisztikus célzata van: a nacionalizmust kívánják erősíteni általa, s a nemzeti kisebbségek elrománosításához keresnek érveket. A román nemzetállam eszméje így inkább absztrakció és politikai manipuláció, amelynek persze a nem-román népcsoportok számára igen baljós és súlyos következményei vannak. A magyar gondolkodásnak és politikának ezért arra kell törekednie, hogy a románságon belül megtalálható "másságot" szólítsa meg: az egymástól eltérő régiókat, az erdélyi románokat, a görög-katolikusokat, az ellenzékiet, azokat, akiknek érdeke fűződik a nyugati orientációhoz és felzárkózáshoz.

Előbb-utóbb a román államon belül is meg kell jelennie a regionális gondolatnak és politikának, minthogy a kontinensen vagy éppen Közép-Európában is mind nagyobb szerepet fognak játszani — nem az államok, hanem a régiók. A trianoni korszak lezárásának egyik előfeltétele ez a regionális fejlődés és öntudatra ébredés. A nemzetállami ideológiának Romániában is meg kell buknie, ahogy a kommunizmus is megbukott. Ez nemcsak a magyarságnak, hanem Közép-Európának és a románoknak is érdeke.

POMOGÁTS BÉLA

Trianon

Hetven évvel ezelőtt, 1920-ban ezzel a békediktátummal kezdődött Európa tragédiája, a nyugati kultúrkör védelmi vonalának szétrombolása.

A következő tervszerű rombolást az 1947-es Párizs-környéki diktátumok képviselik.

Az eredmény: Európa két egymás ellen fordított darabra való szétvágása, a szláv-bolsevista behatolás és gyarmatosítás a földrész szívéig, s annak következményeként az egész nyugati világ veszélyeztetettsége, beleértve Angliát és Amerikát is.

Ez a veszélyeztetettség nem lesz kisebb, csak hatásaiban módosul, ha — amint már mutatkozik — a Szovjetunióban bizonyos bomlási folyamatok terjednének el. Sőt, maga a veszély Európa nemzeti szempontjából csak növekednék, ha Amerika hajlandónak mutatkoznék cinkostársi segítségnyújtani a szovjet bomlási folyamatok paralizálásához. Ez még csak nem is enyhítené a romlás eredendő bajait. Trianon és a Párizs-környéki “békediktálás” jóvátétele nélkül a világ békéjének globális veszélyeztettségét feloldani nem lehet.

Amit Trianonban a magyar nemzetnek tudomásul kellett vennie és el kellett fogadnia, az a halálos ítélettel volt egyenlő.

Magyarország 323 ezer négyzetkilométernyi területéből elvettek és mások között szétosztottak 231 ezer négyzetkilométert, meghagytak a magyaroknak 92 ezer négyzetkilométert. A Magyar Királyság 21 millió lakosából idegen uralom alá helyeztek 12 és félmilliót, köztük csaknem négymillió magyart, meghagytak valamivel több, mint 8 milliót. Elvettek minden arany-, ezüst-, réz-, vas- és sóbányát, elvettek a szénbányák 80 százalékát, az erdők 90 százalékát, elvettek az ország egyetlen tengeri kikötőjét, azt a Fiumét, amelynek modern tengeri kikötővé való kiépítését 200 millió költséggel az ország éppen a háború kitörésekor fejezte be. Az elvett vasútvonalak hosszának arányában elvettek mozdonyainkat és vasúti kocsijainkat, mint a vonalak “tartozékát” s az elvett területek arányában elvettek állami lóállományunkat és tenyész-

állatállományunkat is az elcsatolt területek tartozékeképpen. Elvettek összes tengeri hajóinkat, s elvettek folyami hajóállományunknak az elvett és megosztott folyamszakaszokra eső részét. A megszállók kirabolták az országot, leszerelték gyáraink gépeit, s hogy az oláhok még a Nemzeti Múzeumot is ki nem rabolták, azt az antant katonai misszió parancsnokának, Harry Hill Bandholtz amerikai tábornoknak köszönhetjük, aki a budapesti hatóságok kétségbeesett telefonkérésére kocsiba ült és korbáccsal verte ki az oláh katonákat tisztjeikkel együtt a múzeumból.

A “békeszerzők” kötelezték a megcsontított és kirabolt ország lerongyolt népét, hogy 20 évi egyenlő részletekben az esedékes kamatokkal együtt fizessen “jóvátétel” címén 100 millió dollárt azoknak a szerbeknek, akik megölték trónörökösünket, azoknak a románoknak, akiket nem mi támadtunk meg, hanem mint áruló szövetségesek, ők rohanták meg hadüzenet nélkül, rajtaütésszerűen határainkat, és azoknak a cseheknek, akikkel Magyarország nem is volt háborúban.

Elvettek a színmagyar Csallóközt, Biharországot, és Székelyföldet, elvettek Klapka György legendás várát, Komáromot, elvettek egykori koroná-

zó városunkat Pozsonyt, elvették Rákóczi fejedelem városát Kassát, Thököly fejedelem városát Késmárkot, elvették Eperjest, Iglót, elvették Nagyváradot, 17 királyunk temetkezési helyét, elvették Kolozsvárt, Gyulafehérvárt, Marosvásárhelyt, Brassót, Szebent, Aradot, Temesvárt, Szatmárt, elvették Újvidéket, Szabadkát, Zentát, Torontált, elvettek és idegen uralom alá helyeztek csaknem 4 milliónyi magyart és több, mint félmilliónyi németet, akiknek eszük ágában sem volt akár szláv, akár román fennhatóság alá kerülni, sőt még

a magyar címerből is eltulajdonították a hármast és a kettőskeresztet, mert a tótoknak még ez is megtetszett. A belső rend fenntartásához engedélyezett 35 ezer főnyi játkhadseregen felül, amelynek sem tüzéséget, sem repülőerőket nem volt szabad tartani, nem engedtek magyar haderőt sem akkor, amikor a békefeltételekkel ellentétben az új államok, Jugoszlávia, Csehszlovákia és Románia összesen 700 ezer embert tartott fegyverben, nehéz tüzéséggel, tankokkal, repülőerőkkel, amelyek három irányból félóra alatt elérhették és bombázhatták Budapestet. A kicsire nyomorított ország egykori nagy közigazgatási és katonai személyzetének kétharmadrészét el kellett bocsátani s az elbocsátott százazreknek, feleségekkel, gyermekekkel, nyugdíjat kellett fizetni fiatalon — a súlyos háborús adósságok törlesztésén, az évi 11 millió dollár jóvátételen és a

megszállók által elrabolt javak pótlásán kívül, s mindezt 8 és félmillió szerencsétlen embernek a négyéves háború, egy 10 hónapos forradalmi garázdálkodás és egy másfél éves megszállás pusztításai után.

A békecsinálók ezt művelték Versailles-ban velünk.

A magyar megbízottakat 1920 januárjára rendelték Párizsba és ezek hetedikén érkeztek meg. A Gare du Est-re történt megérkezésükkor azonban, az évezredes követi jogot, amelyet az ázsiai nomád népek három ezer évvel ezelőtt már éppúgy tiszt-

Takács Gábor: Kós Károly — Varjúvár

teletben tartottak, mint az amerikai rézbőrű törzsfőnökök, vagy afrikai néger paláverek rendezői), brutálisan felrúgva, azonnal rendőri őrizet alá vették őket, és az egész magyar delegációt internálták a Chateau du Madrid nevű szállodába, és nyolcnapos fogságuk alatt senkivel nem érintkezhettek.

Az aláírandó békeokmány tervezetét január 15-én adták át nekik és erre az egy éven át készült tervezetre másnap, január 16-án kellett megadni, mindössze 4 órai előkészület után a magyar választ.

A delegáció tiltakozása a rövid határidő ellen éppolyan hiábavalónak bizonyult, mint a gazdasági, politikai, pénzügyi, földrajzi, néprajzi, történelmi és katonai szakértők lázas huszonnégyórás munkája és a delegáció vezetőjének, az akkor 73 éves, fehérszakállú, sasorrú, négy európai nyelven egyforma tökéletességgel beszélő és lenyűgöző szónoki képességű magyar arisztokratának, gróf Apponyi Albertnek egymás után három nyelven, angolul, franciául és olaszul elmondott remekbeszabott válaszbeszéde, vagy a delegáció február, március és április hónapok folyamán kidolgozott minden bizonyítéka, érve, tiltakozása és jegyzéke: a békeok-

mányt május 5-én egyetlen betű változtatása nélkül kapták aláírás végett újra vissza.

A 73 éves öregember magyar szíve képtelen volt tulajdon nemzetének halálos ítéletét aláírni, tisztségéről lemondott és elhagyta Párizst.

A békeszerződéseket azonban, Törökország kivételével, aki az aláírást megtagadta és a végrehajtással katonai erővel szállt szembe, a többi volt hadviselő akkor már aláírták és a blokádot sem lehetett már tovább elviselni, hiszen már ízetlen, sóatlan kenyeret ettünk s a falusi lakások százezrei hónapokon át sötétben maradtak, mert nem volt petróleum: sodrott papírszálakból szőtt papírruhában jártunk s akinek a gyógyításához külföldi orvosság kellett, az meghalt, — alá kellett tehát írnia Magyarországnak is. A nemzet szorongásától és megdöbbenésétől kísért drámai tanácskozás után új delegátusokat nevezett ki a kormány Benárd Ágoston népjóléti miniszter és Drasche-Lázár Alfréd volt követ személyében, akik május végén indultak el a Krisztus golgotáját idéző útra.

A békekonferencia vezetői az aláírás időpontját június 4-én délelőtt 10 órára tűzték ki. (...)

A kormány június 4-ére katonai készenléletet rendelt el az összes csapattesteknél, csendőr-összpontosítások történtek, s a városokban a rendőrőrszemeket megkettőzték. (...)

Tíz óra után egy-két perccel jött a végzetes párizsi hír, és akkor megkondultak a harangok, előbb Pesten, majd ahogy villámgyorsan szétfutott a hír, egymás után mindenfelé az or-

szágban. A magyarok két óra hosszantartó harangkongással temették múltjukat és jövőjüket

Budapest percek alatt feketébe öltözött. Perceken belül fekete gyászlobogók lengtek mindenütt, az ablakokban fekete drapériák. Az utcák fekete gyászruhákkal teltek meg. Emberek, asszonyok, férfiak, gyerekek mentek az utcán patakozó könnyekkel, nem egyszer hangosan zokogva. Emberek rázták az öklüket az ég felé átkozódva. Az Oktogon sarkán egy rokkant katona letépte zubonyát és könyökben levágott csonka karját mutogatva, őrzöngve kiabálta: "Hát ezért?" (...)

A templomok gyorsan megteltek síró emberekkel, hiszen a kétségbeesés mélyén mindnyájan Istenbe próbáltunk kapaszkodni, papok mentek fel a szószékre megkísérelni a lehetlent, vigasztalni ott, ahol nem volt vigasztalás. (...)

(Részlet az író "Egyetlen menekvés" című könyvéből. Közlés a Haddak útján 1990. május-júniusi száma nyomán.)

PADÁNYI VIKTOR

Balkáni képmutatás

Tapasztalt székelyek szerint Erdélyben — mióta a románok a kezükbe vették — két dolog igazán veszélyes a magyarok számára. Ha némán tűrik, elhallgatják nemzeti nyomorukat, és ezzel a hatalommal vállalnak cinkosságot, vagy ha alázatos tisztelettel sorsuk enyhítéséért folyamodnak a bukaresti hatalmasokhoz. Talán meg is fogalmazzák, hogy milyen kéréseik lennének. Ettől ajánlatos igazán óvakodni. Mivel a bukaresti fülek meghallják a kérést, és hosszú várakoztatás után — mely idő alatt a kérelmező ajkak kifáradnak, reménységük kiszikkad és már sokkal kevesebbel beérik — teljesítik a kérelmet.

Teljesítik, csak éppen másként. Megfordítva a lényeket. Visszajára igazítják a dolgokat. Hiszen megmondta ezt már a nagy román satirikus író, Ion Luca Caragiale egyik színpadi hőse, Farfuridi szájával az *Elveszett levélben*:

“Igenis, módosítsuk az alkotmányt. Nagyon helyes! De akkor egyetlen betűt se változtassunk rajta. Vagy pedig ne módosítsuk. Nagyon helyes! De akkor hajtsunk végre változtatásokat itt is, ott is... mégpedig a lényeges pontokon.”

Ez ismétlődött meg most Bukarestben. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség addig szorgalmazta, követelte, igényelte a nemzetiségi minisztérium felállítását, míg a román kormány hirtelen “fordulattal” meghallgatta a kérelmet, és látszólag teljesítette is. Csak éppen — Caragiale jóvendölése szerint — itt is, ott is változtatott az eredeti elképzeléseken, *“mégpedig a lényeges pontokon”*. Minisztérium helyett egyféle központi tanácsadó szervet hívott létre, kinevezte ebbe a számára elfogadható vagy kényszerűségből elfogadott személyeket, kisebbségi vezetőket, parlamenti képviselőket, és elnevezte a testületet igen hangzatosan: Nemzeti Kisebbségi Tanácsnak.

Alakuló ülésére ez a “Tanács” meghívta a bukaresti nagyköveteket, diplomatákat, újságírókat, az egész világsajtót. Hadd lássa mindenki, hogy Romániában milyen példásan gondoskodnak a kisebbségek — nemzetiségek — jogairól. Ez volt az a “lényeges pont”, amin nem változtattak: a kedvező külföldi visszhang biztosítása.

Nem hinném, hogy két évvel eze-

lőtt erre a Tanácsra gondolt volna a Romániai Magyar Demokrata Szövetség vezetése. Már a “Tanács” megalakulásának külsőségei érzékeltették, hogy itt felülről kinevezett kormányzservről van szó, amely veszedelmesen hasonlít pártállami elődjéhez, a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsához, amelyből aztán — ledobva az álarcot — a Magyar Nemzetiségű Román Dolgozók Tanácsa lett. *Petre Roman* kormányának látványos bukása után a Romániai Magyar Demokrata Szövetség még komolyan vett tárgyalópartnerként ült le az asztalhoz és terjesztette elő feltételét az új kormányban való részvételre: a nemzetiségi minisztérium felállítását. Ezért a minisztériumért hajlandó lett volna feladni ellenzéki alapállását, kormányzati felelősséget vállalva egy szétzilált ország további romlásáért. Miniszteri, illetve államtitkári hely(ek) is szerepeltek az RMDSZ kívánásglistáján, de az alapvető ok, amely végül is meggátolta az akkor legnagyobb romániai ellenzéki párt *“államosítását”* — a nemzetiségi minisztérium felállításának megtagadása volt.

Csakhogy mekkora különbség leülni a kijelölt miniszterelnökkel, feltételeket szabni számára, még ha azokat el is utasítja, és milyen más, egyenesen lealázó kirendelt résztvevő lenni

egy olyan "Tanácsban", amelynek igazi célját nem ismerik, vagy még baljósabb, ha ismerik. Utoljára *Kurkó Gyárfás* ült így szemben *Petru Groza* kormányának tagjaival és terjesztette elő az égető nemzetiségi sérelmeket. Még a kezdet kezdetén, 1945-ben, mikor *Kurkó* bízott a "széles demokratikus összefogáson alapuló" *Groza*-kormányban és mielőtt nem fizetett volna embertelen árat ezért a naiv bizalomért: 16 évi börtönt, örök életre szóló szellemi rokkantságot.

A két évvel ezelőtti tárgyalások idején egy pillanatra odaképzelttem *Domokos Gézát* a *Kurkó Gyárfás* helyébe, és örültem, hogy az erdélyi magyarság akár kormányalakító tényező is lehetne Romániában. Igaz, hogy lelkem mélyén óvtam őt, és ezt papírra is vettem, megőrzött román állampolgárságom és egyszemélyes erdélyi felelősségem jogán. Mivelhogy véleményem szerint varázsigével nem lehet lecsillapítani a feltörő nemzeti ellentéteket Közép-Kelet-Európában. Mózes szavára kettőbe vált a Vörös tenger a menekülő zsidók előtt, de vajon egy államhatalmi szerv, egy minisztérium felállítása, illetve újjászervezése széthasíthatná-e a többségi nacionalizmus viharos tengerét, utat nyithatna-e a tényleges kisebbségi jogoknak? Nem csalóka il-

lúzió-e döntő fordulatot, jogbiztonságot, nemzeti jövőt várni — éppen az alulról fölfelé építkező civil társadalmak korában! — egy központi kormány szerv működésétől?

Domokos Gézáék ama kormányalakítási tárgyaláson az új elit egyik ígéretére, szándékra hivatkozhattak. Az 1989-es változások után az *Iliescu*-csapat, igen jó taktikai érzékkel, a nemzetiségi minisztérium ígéretével szerelte le a magyar tömegek feltörő népmozgalmát — vagy ezzel az ígérettel is —, elodáztatva a magyar követeléseket, iskolákat, egyetemet, az anyanyelv szabad használatát minden téren, s mindezek modern sommájaként: az önrendelkezést. Lapozzunk vissza 1990. január 5-ig. A Nemzeti Megmentési Front azt nyilatkoztatja ki, hogy az új alkotmány biztosítani fogja a nemzeti kisebbségek egyéni és kollektív jogait, nemzetiségi törvényt hoznak, intézményrendszert építenek ki az alapvető kisebbségi jogok gyakorlásához, a nemzeti identitás megőrzéséhez. "E célból Nemzetiségügyi Minisztérium is létrehozandó."

Valóban megszületett a befélt új román alkotmány, csak hogy nem a demokratikus együttélés, a többnemzetiségű ország, hanem a "nemzetállam" alkotmánya. Nem született meg a jelzett kisebbségi törvény, hiszen a demokratikus népjogokat — magyarok, németek, zsidók, szerbek, lipovánok, bolgárok, stb. — kollektív jogait nehéz összeegyeztetni a "nemzetállam" román kizárólagosságával. Ha ama kormányalakítási tárgyaláson a román pártok el is fogadják az RMDSZ kívánságát, a nemzetiségi minisztérium megszervezését, nem azt az építkezési eljárást követték volna-e, amely előbb a tetőt húzza föl, utána építi ki alatta a tartófalakat? Az elmaradt jogbiztonság helyén elegendő lehetett volna-e a nemzetiségi minisztérium pusztá léte?

A nemzetiségi (kisebbségi) minisztérium ismert képlet volt a romániai államhatalmi struktúrában, Trianon

óta többször is. Utoljára 1953-ban létezett, pontosabban alminisztérium, vagyis államtitkárság szintjén, és akkor szűnt meg, amikor a Magyar Népi Szövetséget is "önfelszámoltatták", mondván, hogy a nemzetiségi kérdés végképp megoldódott, nincs többé szükség semmilyen kisebbségi képviselőre, s ami gond esetleg még adódna, azokat rendezik a helyi államhatalmi szervek, a szovjetek mintájára létrehozott néptanácsok.

A nemzetiségi államtitkárság, a Magyar Népi Szövetség felszámolása szükségszerű lépés volt a román párt-diktatúrában abban a szakaszban, amikor valamennyi kisebbségi szervezetet eltávolítottak az egyeduralkodás útjából. Megszüntették a román parasztság kommunista alárendeltségű tömegszervezetét, az *Ekésfrontot*, amelynek elnöke *dr. Petru Groza* volt. Őt magát felbuktatták a semmilyen hatalmat nem jelentő államelnöki székre, míg a miniszterelnök a kommunista pártfőtitkár lett, *Gheorghe Gheorghiu-Dej*, aki addig is a tényleges hatalom birtokosa volt *Groza* miniszterelnöki statisztálása mellett (lényegében a *Visinszkij* szovjet helyettes külügyi népbiztos által kikényszerített 1945. március 6-i fordulat óta).

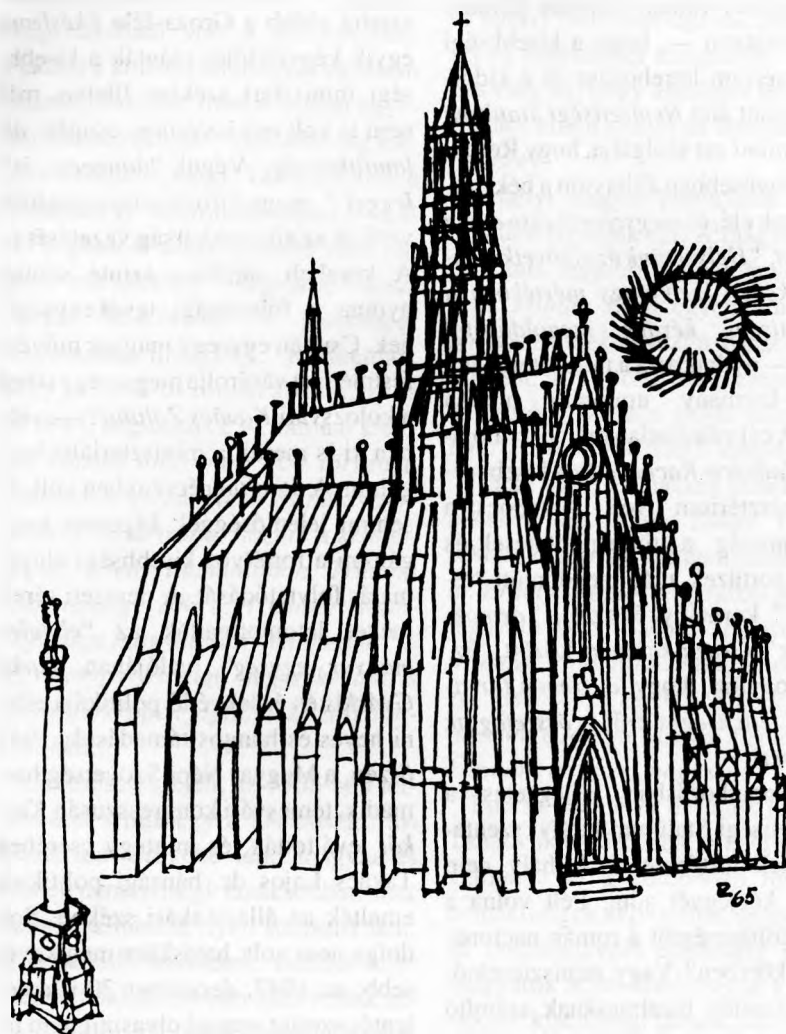
Működött kisebbségi "minisztérium" a két világháború közötti időkben is Bukarestben, de soha nem volt meghatározó szerepe az erdélyi magyarság életében. Ama idők erdélyi magyar politikai mozgalmainak legjobb ismerője *Mikó Imre* volt, aki 1941-ben könyvet adott ki, *Huszonkét év* címmel az erdélyi magyarság politikai történetéről (1918. december elseje és 1940. augusztus 30-a között), a gyulafehérvári román népgyűléstől az Észak-Erdélyt visszaítélő második bécsi döntésig. *Mikó Imre* könyvében többször találkozhatunk a kisebbségi "alminisztériummal", de soha sem úgy, mint döntő tényezővel a magyar sors szempontjából. Ugyanis ez a román kormány szerv — mindenkor román érdekeket szolgált. Jó

példa erre *Nicolae Iorga* miniszterelnök cinikus beismerése a bukaresti parlamentben. A káprázatos memóriájú történész, aki csak a magyarsággal kapcsolatos történelmi tényekre nem emlékezett, s aki egyebek között felállította a *székelyek román eredetének sajátos "elméletét"*, kormányra jutása után a miniszterelnöki hivatal mellé —

hozzátette, hogy Brandsch "ennek a feltételnek tényleg meg is felelt." (Huszonkét év, 105. old.)

De bármennyire "jó román" volt *Rudolf Brandsch* — az erre igen érzékeny *Nicolae Iorga* megítélése szerint — alminiszteri tisztségéhez semmilyen jogkört nem kapott. Hivatala pusztán tanácsadó szerv volt. (Megint

Paulovicz László: Szt. Mihály templom (Kolozsvár)

kísérteties párhuzam: *kisebbségi alminisztert nevezett ki*. Hogy minek alapján választotta ki erre a tisztségre a szász *Rudolf Brandschot*, beismerte ezt maga *Iorga*, mikor a bukaresti parlamentben kifogásolták az új alminiszter személyét. A miniszterelnök így érvelt: *meggyőződött arról, hogy Brandsch jó román*. Mikó Imre ehhez

a kísértő párhuzam!) Eme alminisztérium egyik tanácsosa a magyar *dr. Bitay Árpád* gyulafehérvári tanár lett, aki az első magyar nyelvű román irodalomtörténetet írta meg 1922-ben, s akit *Iorga* nagyra becsült tudói érdemeiért. Nyilván ezért nevezte ki tanácsosnak. De a magyar szaktanácsosnak még íróasztala sem volt a saját

hivatalában! (Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy *Bitay Árpád* nem a *Brandsch*-féle renegátok közé tartozott, magyar hűségéről nem tért el soha, erről az alapról próbálta építeni a magyar-román kulturális közeledés hídját.)

A második világháború idején ismét előtérbe került a kisebbségi alminisztérium Bukarestben. 1939 novemberében *II. Károly* király *Gheorghe Tatarescu* liberális politikust nevezte ki — másodízben — miniszterelnökké. *Tatarescu* kormányzása mindig a legsötétebb elnyomást jelentette az erdélyi magyarság számára — írja *Mikó Imre*. — A miniszterelnök jellegzetes megtestesítője volt annak a levantei politikus-típusnak, aki négy szemközt mindent megígér, de utána éppen az ellenkezőjét teszi." (Nem ismerős-e a képlet?) *Tatarescu* hivatalba lépésekor kisebbségi törvényt ígért — a külföld "megnyugtatóására"; főleg Magyarország leszerelésére. Az ígélet helyett néhány látszatintézkedés született: a *dévai* magyar telepések részleges kártérítést kaptak azért, mert földjeiket *Trianon* után románok foglalták el; módosították azt a pénzügyminisztériumi rendeletet, amely csak "fajrománok" számára engedélyezte az italmérést. Így aztán a magyar Hangya szervezetekben megint mérhették a pálinkát, a

falusi csapszékek szintjére leszállított nemzetiségi politika nagyobb dicsőségére!

Egy év múlva, 1940 nyarán megszűnt az alminisztérium. Helyét másfajta kormány szerv foglalta el, nevében hordozva nyílt célját: a **Románosítás Minisztériuma!**

Megfontoltan készítették elő a kisebbségi minisztérium megszüntetését, váratlanul "támasztották fel" újra 1944 november 6-án. De nem a Groza-kormány hívta létre, ahogy később közhiedelemmé vált, hanem *Constantin Sanatescu* tábornok, a miniszterelnök, I. Mihály király bizalmasa, aki szóltalanul tűrte a *Maniu-gárdák* gyilkolásait a magyar *Szárazajtán, Csík-szentdomokoson, Egeresen, Gyantán*. Ugyanez a *Sanatescu* tábornok alig egy hónappal a vérengzések után kisebbségi minisztériumot létesített a kormányában, és erre a tisztségre a nemzetközileg ismert szociológust, *Gheorghe Vladescu Racoasa* professzort kérte fel. A brassói *Népi Egység* november 14-én közli a kisebbségi miniszter első nyilatkozatát: "Kötelességeink a velünk lakó másjajkú nemzetiségekkel szemben ugyanazok, mint a román néppel szembeni kötelezettségeink." Meghirdette a teljes nemzeti egyenjogúságot, minden kisebbségi sérelem orvoslását, az er-

kölcsi és politikai megbecsülést a kisebbségek számára.

Az új miniszter hozzálátott a *Nemzetiségi Statútum* kidolgozásához. Ez már az alkotmányos rendet érintő, komoly jogi fordulat volt. Legalábbis annak a látszata. Csakhogy ez sem volt a kormányzat vagy a közvélemény demokratikus átalakulásának a jele, hanem a jól megfontolt taktikázásé. Tizenhét nappal hivatalba lépése után *Vladescu-Racoasa* elismerte — talán a nacionalista román köröket kívánta megnyugtatni —, hogy a kisebbségi minisztérium létrehozása és a kidolgozás alatt álló *Nemzetiségi Statútum* mind-mind azt szolgálja, hogy Románia előnyösebben állhasson a béketárgyalások elé, és megszerezhesse egész Erdélyt. "Helyzetünk az elkövetkezendő békében igen nagy mértékben a nemzetiségi kérdés megoldásától függ" — nyilatkozta a miniszter már a Groza-kormány uralomra hozása után. A cél változatlan maradt: valójában *Vladescu-Racoasa* és a kisebbségi minisztérium volt a kapocs, a folytonosság a tömegtüntetések és véres sortűzek után megdöntött "reakciós" kormány, és az új, "demokratikus" Groza-kabinet között. Ez is bizonyítja, hogy a román társadalom ellenséges erői is összefogtak Erdélyért.

E vonatkozásban jellegzetes a *Nemzetiségi Statútum* királyi szentesítésének története. I. Mihály nem akarta kézjegyét adni. Félt volna a népszerűlenségtől a román nacionalisták körében? Vagy miniszterelnöke, a szintén bizalmasának számító *Radescu* tábornok óvta ettől a lépéstől? 1945 február elején, a Groza-kormány megalakítása előtti hetekben a kisebbségi miniszter így nyugtatja meg a királyt: *Írja csak alá, felség, érvként szerepelhet a közetgő béketárgyalásokon, "azután majd meglátjuk"*. (*A Hét Évkönyve*, 1979.)

Azután... *Vladescu-Racoasa* és a kisebbségi minisztériumra már nem volt szükség. Az 1946. november 19-i választások után újjáalakult Groza-

kormányból a professzor kimaradt. Indoklás nélkül. *Elküldték nagykövetnek Moszkvába*. Lapjelentések szerint előbb a Groza-féle *Ekésfront* egyik képviselőjét szánták a kisebbségi miniszteri székbe. Illetve, már nem is volt minisztérium, csupán államtitkárság. Végül, "átmeneti jelleggel" maga Groza miniszterelnök vette át az államtitkárság vezetését is. A korabeli sajtóban szinte semmi nyoma e főhatósági tevékenységének. Csupán egy-egy magyar művész festményét vásárolta meg — egy ízben a kolozsvári *Kovács Zoltánét* —, sebben ki is merült a miniszteriális buzgalom. A *Statútum* érvényben volt, de semmi jelentőséggel: képtelen meggátolni a fortélyos kisebbségi elnyomatás folytatódását. A nemzeti sérelmeket letompíttatták az "elvtelen magyar egység", valójában *Kurkó Gyárfás* és érdekvédő politikája elleni heves és hangos támadások. 1947 őszén, a Magyar Népi Szövetség harmadik, temesvári kongresszusán *Kurkót* leváltották, és mintegy cserében *Takács Lajos* dr. bánsági politikust emelték az államtitkári székbe. Sok dolga nem volt, hatásköre még kevesebb; az 1947. december 20-i lapjelentés szerint semmi olyasmit nem írhatott alá, amit "a törvény a felelős miniszter hatáskörébe utal". *Takács* dr. nem "felelős" miniszter volt, hanem pusztán báb. A román nacionalizmusnak csak egy néma és könnyen megfélemlíthető bábra volt szüksége a párizsi békét követően, miután a szovjet hatalmi fölény eldöntötte Erdély sorsát.

Pedig *Takács* dr. — kiváló jogász — az *Antonescu-diktatúra* idején bátor és okos védelmezője volt az üldözött

Bukarestben kormányhatározat szabja meg — száma: 137/1993 — a Tanács célját: törvények, államigazgatási intézkedések kezdeményezése, együttműködés a helyi igazgatási szervekkel, a kisebbségeket érintő törvények, határozatok, rendeletek láttatása, kérések, panaszok kivizsgálása és kapcsolattartás külföldi kormányzati és nem kormányzati szervekkel. Mindezek pedig a romániai kisebbségek etnikai, művelődési és nyelvi önazonosságának megőrzését és fejlesztését szolgálják. A kérdés csak az, hogy alkalmas lehet ez a Tanács erre a nemes és korszerű küldetésre?

Erdélyi magyar publicisták egyértelműen tagadják ezt. A magyar liberalizmus legjobb hagyományait követő *Fábián Ernő* egyenesen *szemfényvesztésnek* nevezi a Tanács létrehozását, a külföld félrevezetésének, az Európa Tanács előtti tetszélgesnek. (*Háromszék*, 1993. április 27.)

Talán egyetlen haszna ennek a Tanácsnak az, amit *Tokay György* RMDSZ-képviselő fogalmazott meg, az *Erdélyi Napló* *Vajnovszki Kázmér* jegyezte riportjában. "Nagyon rég hirdetik, hogy Romániában nem létezik kisebbségi kérdés. Ennek a Tanácsnak a létrehozásával úgy látjuk, a kormány elismeri, hogy van."

Furcsa ellentétek derültek ki már a Tanács alakuló ülésén. A hatalom úgy válogatta ki a különböző romániai nemzetiségek képviselőit, hogy a belső önrendelkezés eszméjéig eljutott magyarok teljes kisebbségbe kerüljenek — kisebbségi társaik között. Hiszen a török küldött "az egységes román nemzetállam védőszárnyai alatt" kívánja megoldani a kisebbségi kérdéseket; az olasz küldött is Románia "szentesített alkotmánya" jegyében határolja el magát a magyar autonómiatörekvésektől; a görög kisebbség küldöttét illetően pedig a fentebb idézett riport szerint: "a két évszázada szakadatlanul asszimilálódó, töredékeire olvadt romániai görög polgárság nevében éppen a kommunista menekülteként Romániába érke-

dél-erdélyi magyar kisembereknek. De éppen emiatt, mint a Magyar Népközösség bánsági főtitkára, bármikor megszarolható volt a diktatúrában. Például a kolozsvári magyar egyetem felszámolásakor, mint a Bolyai egyetem utolsó rektora... Méltatlanság lenne elhallgatni, hogy Takács Lajos a nemzetiségi államtitkárságon — mivel jogtudósi szakértelmére nem nagyon volt szükség — legalább statisztikákat készíttetett a kisebbségi elnyomatás múltjából. Kimutatták, hogy az 1866-os román alkotmány és az 1944. augusztus 23-i katonai kiugrás között, több mint 400 törvényt, dekrétumot, rendeletet és minisztertanácsi határozatot hoztak a kisebbségek ellen Romániában. Trianon után mintegy 200 ezer embert, többségükben magyarokat "felejtettek" ki az állampolgársági jegyzékekből, s váltak ilyképpen jogtalan kiszolgáltatottakká.

Ceausescu idején, az 1968-ban létrehozott s mintegy a kisebbségi minisztérium örökébe lépő magyar és német nemzetiségi tanácsokban már nem készíthettek ilyen statisztikákat. E tanácsadó testületek, felülről kijelölt tagjaikkal, csupán arra voltak hivatottak, hogy a kisebbségek "boldog egyenlőségét" és a diktátor zsenialitását igazolják.

Ma — mintha ez a hagyomány folytatódna! A Nemzeti Kisebbségi Tanácsot szintén felülről nevezték ki, főleg a hatalom oldaláról. Minisztériumi államtitkárokból, főosztályvezetőkől, továbbá a kisebbségi szervezetek vezetőiből és képviselőiből. Az alulról építkező civil társadalomban aligha szokásos ez a "kinevezősi".

zett, a Hellén Szövetség vezetését kisorsozó állami díjas mérnök beszélt". A "görög" mérnökúrfőmondanivalója az volt, hogy elítélte Tőkés László "képtelen" kijelentését, miszerint Romániában egyáltalán bármilyen asszimiláció folya.

Egyedül az örmény kisebbség küldötte nehezményezte, hogy a Tanácsot a kormány nevezte ki, "a kisebbségek előzetes konzultációja nélkül".

Megint elő kell vennem Mikó Imre könyvét, s előcitolnom belőle ama Iorga-párti kisebbségi államtitkár, Rudolf Brandschot, aki "németként" ugyanígy a román nacionalizmus szája íze szerint beszélt, a harmincas évek elején, azokról a kisebbségi állampolgárokról, akiket "képviselni" hivatott lett volna. És akit nem sokkal később maga a Német Népközösség zárt ki a soraiból.

Amit hatvan évvel ezelőtt csak késve ismertek fel, azt most eleve tudhatjuk. Talán mégiscsak Fábián Ernőnek van igaza, aki említett cikkében eképpen összegezte:

"A kisebbségeket újra ugratták — a sötétbe. Nem tudom, a többi kisebbség mit tesz, de az RMDSZ-nek határozottan kell (kellene) cselekednie. E balkániságban nem szabad önpusztítóan szerepet vállalni."

BEKE GYÖRGY

Szlovákia — az emberiség bölcsője

A szlovák víztündérek krónikája szerint tavaly novemberben két magyar hajó áthaladtában, a "hózzá nem értés, vagy a rossz szándéktól vezetve", megrongálta a bősi áteresztő rendszert. Mondanunk sem kell, hogy ezt a hírt, mely igen hamar rémhírnek — ha nem rágalomnak — minősült, Julius Binder mérnök, a Vízgazdálkodási Építővállalat, továbbá a bősi erőmű építő igazgatója terjesztette. A cáfolat hamar érkezett, még ott, helyben, szlovák felségvizeken: nem két, hanem egy hajó volt, nem magyar, hanem bolgár uszály, és nem rongálta meg a zsilipet, csak egyetlen vasrúd súrlódott meg... Nem baj, nyilatkozta Binder, a nagy vízi *homo faber*, "úgyis magyar megbízásból cselekedett".

Ennek az úrnak mindenről az erőmű és annak magyar, vagy holland, szlovák, kanadai, francia, stb. ellenzője jut eszébe. Azok, akik nem értik meg "az évszázad építkezését, a bősi erőművet".

Köztudott, hogy a szlovák politikusok és politikussá átvedlett szakemberek, szakbarbárok szlovák nemzeti kérdést, önérzeti ügyet csináltak és csinálnak ma is az erőmű kérdéséből. Ott hazaáruló mindenki, aki a nagy szlovák Művet ellenzi még akkor is, ha a maga virágoskertje, gyümölcsöse száradt ki idénre a talajvíz elfogytán. Össz nemzeti célnak tekintik az erőművet, melyet támogatni kötelesség, és ez az építményszörnyeteg lesz az, amit az új szlovák állam letesz Európa asztalára. Ez a belépő. A nacionalizmus, a nemzeti gőg nem ismer határt, nem ismer árat: áldozatot követel. Ha kell, egy vidék életalapját is.

Az építményt Goldsmidt és Hildyard nemzetközi tekintélyű szakemberek így jellemzik 1984-ben: "Az eddig befejezett duzzasztóművek óriási betonroncsai már alkalmatlanok az áramtermelésre éppúgy, mint az öntözés lehetőségeinek biztosítására, csak hogy már senki sem állíthatja vissza az azokon a területeken egykor létezett, ősidők óta fennálló falvakat és városokat, értékes erdőket,

nem használhatja a termékeny ártéri területeket, amelyek e monstrok alkotóinak lelkiismeretén száradnak. A már használhatatlan völgyzáró gátak roncsai már csak egyetlen célt szolgálhatnak: azok félkegyelműségének és cinizmusának tartós "emlékművei" maradnak, akik azokat a szervezeteket irányították, amelyek pénzelték az oly sok romlást és nyomorúságot okozó létesítményeket... Bizonyítják, hogy egykor termékeny földekből is lehet sivatagot csinálni..."

A szlovák politikusok uralkodó többségének a vízügy mellett működik egy állandó kísértő komplexusa is, nevezetesen az a trianoni szerződés, melynek nyomán megkapta Csehszlovákia(!) 1920-ban a színmagyar Felvidéket. A vízlépcső hol itt, hol ott mond csütörtököt, leszakad egyik zsilipkamra hidraulikus karja, rögtön magyar szabotázsról beszélnek, de szakadatlan a gyanú a magyarok iránt: *Narodna Obroda*, 1992. febr. 15.: "Verbálisan Budapest azt hirdeti, hogy a határok sérthetetlenek, de nem hivatalos csatornákon keresztül igyekeznek meggyőzni a világot, hogy a szomszédos országokban élő magyar kisebbségeknek az lenne a legjobb, ha az anyaországhoz tartoznának. (Természetesen a területekkel együtt.)"

Hát mit is mondjunk erre? Talán meg kellene kérdezni azokat az ottani embereket... De hadd idézzem tovább: "A Dunán elég sok vízierőmű létezik, de be kell vallani, hogy ilyen gigantikus egy sem."

Bevalljuk. Ilyen szörnyűséget békésen még nem hoztak létre Európában, a lakosság önvesztére. De szóljon itt még hozzánk a cikkíró Ivan Horsky: "A magyar vezetésnek kevesebb erős kifejezést kellene használnia és a jószomszédi viszonyt tetteivel kellene manifesztnia. Hiszen a szlovákiai (teljes) magyar nemzeti kisebbség nem óhajt Budapest joghatósága alá tartozni. Ezt sokan hangosan nem merik kimondani, (Szlovákiában nem merik kimondani hűségüket a magyarok a szlovák kormányhoz? Hát ütődöttek azok? — C. Z.) de magánbeszélgetésekben az idősebbek emlékeznek arra, hogyan viselkedtek a csendőrök és a nyilasok Dél-Szlovákia (esetleg Észak-Magyarország? — C. Z.) megszállása idején még a saját állampolgáraikkal is."

Hát Trianon és Bős így állnak ikerben.

Az Európai Parlamentben Bős ügyében "pszichológiai háborúról" is beszélnek. Van, hogyne. Fentebb is jeleztük. Közben — még 1987-ben — három világkonferencia szól az eszevesztett természet-átalakítás felmérhetetlen tragédiáiról, pusztításairól, a síkvidéki vízierőművek

rettenetes káraitól, és "ezen a téren a toplistát mindenképpen Bős vezeti" szerintük is.

Eközben Maros Puchovsky sanda irigységgel figyeli a franciaországi nemzetiségek sorsát. Szinte megkérdezi a franciáktól: *hogyan csináltátok, hogy a bretonok, katalánok, elzászi németek egy része s a többi nemzetiség elsorvadt?* "Az az ország, ahol az európai demokrácia bölcsője ringott, első helyen áll a nemzetiségek elnyomásában", írja irigykedve, és azonnal dicséri is kesernyésen a magyar nemzetiségek szlovákiai boldog helyzetét. "A franciák az

Takács Gábor: Szabók bástyája (Kolozsvár)

egyetlenek, akik még a németeket is képesek voltak asszimilálni"; állapítja meg nagy légszomjjal és szlovák kielégítetlenséggel a cikkíró. (Zmena, 1991. december.)

Duzzasztja Bős meg a dunavíz a kevély szlovák kebleket, olyannyira, hogy 1993-ban (Novy cas, Pozsony, 1993. jan. 9.) egy nyugalmazott szlovák mérnök átírja a világtörténelmet a maja kultúráról, sőt a Bibliától napjainkig — szlovák ősiségre. Hurnik mérnök úr írja: "Végül egy érdekes dologra bukkantam: az óizlandi nyelv bizonyos hasonlóságot mutat a szlovákkal. Két óizlandi szó összerakásával egy szlovák szavat kapunk. Az óizlandiban találtam meg a népek ősnyelvét, mely azonban a szlovákból származik... Bizonyítékaim vannak arra, hogy nemcsak az északi mitológia, hanem a biblia is Szlovákiában játszódott le. Ábrahám, Jákob, Izsák nyomai itt vannak Szlovákiában... Sámson sarisi legény volt, Ábrahám nemzetsége bratislavai... Mezopotámia nem a Tigris és Eufrátesz, hanem a Vág és a Garam közt terült el, a bibliai Paradicsom pedig Nyugat-Szlovákia."

Továbbá a Dávid leparittyázta Góliát a Rimaszombat melletti Hodejovból származott, és a germán Siegfried is szlovákiai.

Figyeljük csak, miközben aggódunk a magyarként élni nem akaró felvidéki magyarokért — mit is moshat még le (el) a nagy szlovák vízözön napjainkban. Talán a Jóisten is szlovák volt.

CZEGŐ ZOLTÁN

Magyarok Horvátországban és Szlovéniában¹

1918 decemberében a történelmi Magyarország területének 6,5 százalékát, vagyis mintegy 21 ezer négyzetkilométert a rövidesen kikiáltott Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz csatoltak. Az 1910. évi népszámlálás szerint ott élt 577 ezer magyar több mint egyötöde Horvátországhoz, kb. egyhuszada pedig Szlovéniához került, a többi Szerbiához, a későbbi Vajdaság autonóm tartományhoz. Jugoszlávia jelenkori felbomlásáig — ha az 1991-es népszámlálás adatait vesszük — mintegy 200 ezerrel (több mint egyharmadával) csökkent a magyar ajkú kisebbség, s arányait tekintve is átstrukturálódott: csupán 6 illetve 2 százalékra él immár az önálló Horvátországban és Szlovéniában. Számuk riasztóan megfogyatkozott: az előbbieket négyötödét, az utóbbiak kétharmadát elvesztették eredeti lélekszámuknak.² Az utolsó két népszámlálás között is 10 százalékot meghaladó a magyar kisebbség fogyása mindkét köztársaságban — kétségtelenül különböző körülmények ellenére csupán komoly erőfeszítések állhatják útját a teljes felszívódásuknak.³

A magyarság Horvátország (jelenleg a szerbek által megszállt) észak-keleti csücskében: a Drávaszögnek, Baranyai-háromszögnek (Pélmonostor/Beli Manastir térsége) nevezett területen⁴ és az Eszék/Osijek város környékén fekvő néhány kelet-szlavóniai településen élt viszonylagos tömbhelyzetben — ez a populáció mintegy harmadát érinti —, a többiek szórványként, a magyar határ mentén fekvő körzetekben illetve a köztársaság nagyvárosaiban. A szlovéniai magyarok hozzávetőleg 90 százalékra szintén az ország északkeleti régióját jelentő lendvai (Lendava) és muraszombati (Murska Sobota) községek két nyelvűnek nyilvánított térségének lakója, a maradék szórványt képez, főleg a fővárosban és az ipari központokban.

A negatív pólus: Horvátország

Ami a *politikai szervezetségét* illeti, a horvátországi magyarság az 1991 óta dúló délszláv polgárháború kitörése előtt a vajdaságiakénál nagyobb szabadságfokkal ápolhatta nemzeti önazonosságát. 1949 óta önálló szervezettel rendelkezik, amely a kisebbségi *kulturális autonómia* sajátos formáját valósította meg. A *Horvátországi Magyarok Szövetsége* — HMSZ (1969-ig Horvátországi Magyar Kultúr- és Közoktatási Szövetség) a pártállam adta lehetőségek keretei között igyekezett összefogni a magyar iskolák, öntevékeny művészeti csoportok, könyvkiadás, sajtó, a nyelvművelés és az anyanemzeti kapcsolatok ügyét. Főbb feladatokat, az 1979. évi összefoglalóban olvashatjuk⁵:

— A nyelvek egyenjogúságának megvalósítása az oktatásban, népművelésben és közéletben. Kétnyelvű feliratok, nyomtatványok, pecsétek, kiadványok alkalmazása a hivatalos életben.

— A gyermekek anyanyelvápolásának támogatása az óvodákban, általános és szakirányú oktatásban és a fiatalok magyar tannyelvű egyetemekre irányítása.

— A magyar nyelvű tájékoztatás fejlesztése, a Magyar Képes újság népszerűsítése és a magyar nyelvű könyv- és tankönyvkiadás megszervezése.

— A magyarok vidékek könyvtárainak, a pélmonostori Népegyetem központi könyvtárának fejlesztése, kiállítások, irodalmi estek és magyar filmbemutatók szervezése.

— A köztársaságközi és nemzetközi együttműködés keretében színházi vendégzereplések és műsoros estek rendezése, továbbá tanulmányutazások és színházlátogatók szervezése.

— A központi táncgyűttes felszerelésének gazdagítása, az együttes rendszeres gyakorlásának és szerepeltetésének biztosítása Horvátország magyarok vidékein, Vajdaságban és Magyarországon.

— Néprajzi és helytörténeti kutatások szervezése, tanulmányok sajtó alá rendezése és a Vörösmarty (Zmajevac) múzeumi gyűjtemény patronálása.

Mivel a HMSZ politikai érdekvédelmi funkciót nem

tölthetett be, a többpártrendszerű választások után, 1990 tavaszán létrehozták a *Horvátországi Magyar Néppártot* (HMNP). Programjának középpontjában a kisebbség egyéni és közösségi jogai, a falu és a mezőgazdaság fejlesztése, valamint a környezetvédelem állt. A HMNP-től a helyi magyar értelmiség és a tömegek távol tartották magukat, egyrészt a népcsoport kis lélekszáma, másrészt az ösztönös óvatosság miatt. Szervezeti életük sem tudott kiépülni, ennek oka részben az 1991 nyarán kitört fegyveres konfliktus, aminek egyik válságzóca Baranya volt, ahol a magyarok tömbszerűen éltek.

Az etnikai háború gyakorlatilag megsemmisítette a horvátországi magyar intézményeket, meghatározó embereit magyarországi menekülésre kényszerítette. E szervezetek az anyaországban próbálnak regenerálódni: az iskolák, a hetilap és kulturális szövetség részben itt működtek. Az emigrációs lét pszichózisa a korábban lappangó ellentéteket is felszínre hozta.

Az viszont nem dőlt el még, hogy a gyakorlatilag talaját vesztett *Horvátországi Magyar Néppárt* funkcióit is átvállalva, képes-e megújulni a *Horvátországi Magyarok Szövetsége*, avagy a reformerek új szervezetbe tömörülnek-e. Mindenesetre az emigrációban az értelmiségiek számottevő csoportja — a vajdasági magyar érdekképviselő mintájára — megtette az előkészületeket a *Horvátországi Magyarok Demokrata Közössége* megalakítására.

Mint említettük, a horvátországi magyarság jelentős hányadát anyaországi és részben nyugati menekülésre kényszerítette az agresszió és a mára sem szűnő terror. Lakóterületükön — a máig semelyik ország által el nem ismert krajainai szerb köztársaságban — az *etnikai tisztogatás* második éve szervezeten folyik: egyes becslések közel 30 ezer szerb betelepítéséről szólnak Baranyába és Kelet-Szlavóniába. A még ott maradt horvát és magyar lakosság a civilizált világ számára elképzelhetetlen fizikai és lélektani nyomásnak, anyagi kifosztásnak kitéve *semmisül* meg helyben vagy *dönt ősei földjének* végleges elhagyásáról.

A horvátországi magyar közösség esetében egyáltalán nem túlzás *végvesztélyről* szólni. Bár a magyar kormányzat és társadalom nem kis áldozatot hozva gondolkodik a menekültekről, mindez nem feledteti az elvesztett otthon, a vagyon, a biztonságos megélhetés hiányát. Horvátország az Európai Közösségek által az ország nemzetközi elismerése feltételül szabott, demokratikus alkotmányt és nemzetiségi törvényt hozott, csatlakozott a magyar-ukrán kisebbségvédelmi nyilatkozathoz, 1992 decemberében megalakulhatott a magyar-horvát kisebbségi vegyesbizottság is. Mindamelllett, amíg Horvátország a területének egyharmada felett nem nyeri vissza szuverenitását, nem teremődnek meg az eredeti etnikai arányok visszaállításá-

nak feltételei, addig minden jogszabály és megállapodás csupán elvi lehetőséget, és nem a gyakorlatban működő valóságos kisebbségi önzonosságérzési biztosítékot jelent. Zágrábi, dubrovniki, vajdasági magyar, horvát és német közéleti emberek és szervezetek nem véletlenül fordultak 1992-93 telén a világ közvéleményéhez, a népcsoport teljes megsemmisítése ellen segítségüket kérve.⁷

Az üdítő kivétel: Szlovénia

A volt Jugoszlávia, de megkockázatom: egész Kelet-Közép-Európa területén a kisebbségeknek — így a magyarságnak is — a jogi helyzete s az azzal kapcsolatban megvalósult gyakorlat mintegy két évtizede Szlovéniában a legkiterjedtebb és legkiegyensúlyozottabb. (Tegyük hozzá: korábban ez ott sem volt a jellemző ...)

Az 1974. évi köztársasági *alkotmány*már az 1. szakaszában *államalkotó tényezőként* határozta meg az őshonos magyar és olasz nemzetiséget. Az alaptörvény nem csak *egyéneinek*, hanem mint közösségnek is *külön jogokat* biztosított, és pedig:

— a kisebbséglakta területeken a magyar, ill. az olasz nyelv egyenjogú a szlovénnel;

— biztosítják az anyanyelvű nevelést és oktatást, a sajtót, a tájékoztatást a könyvkiadást s a művelődés egyéb formáit;

— támogatják a kisebbségek egymás közötti és anyanemzeti kapcsolatait;

— a nemzetiségi szimbólumokat szabadon használhatják;

— a magyar és olasz nemzetiség tagjai fenti jogaik megvalósítására művelődési és oktatási öngazgatási érdekközösségeket alakíthatnak.

1975 márciusában meg is alakult a két magyarlakta körzet nemzetiségi érdekközössége, amelyek együtt alkotják a ma *Mura-vidéki Magyar Nemzetiségi Önigazgatási Közösségnek* (MMNÖK) nevezett szervezetet. Tevékenységükben eredményesen ötvözik a *politikai érdekképviseleti és kulturális funkciót*, széleskörű beleszólásuk van a regionális és országos döntéshozatalba az őket érintő kérdésekben⁸. Külön választókerületet alkotva, 1-1 képviselőt delegálhattak a köztársasági parlament 3 házába.

Az önálló államisággal összefüggésben a szlovén képviselőház 1991 decemberében új alkotmányt fogadott el, amelynek lényeges változásai a kisebbségekkel kapcsolatos korábbi szakaszokhoz képest a következők:

— semelyik nemzet és népcsoport — így a magyarság — sincs nevesítve államalkotóként;

— az eddigi "nemzetiség" politikai és jogi terminus helyett a "nemzeti közösség" kifejezést vezeti be;

— a kisebbségi különjogok még kiterjedtebbé válnak, így a gazdasági és tudományos tevékenység, a saját óvoda és iskolaalapítás és a közösséget érintő döntéshozatalban deklarált vétőjog tekintetében;

— az új alkotmány az egyébként megváltoztatás előtt álló közigazgatási területű közösségek (= járások) hatáskörét — így a helyi kisebbségi önkormányzatot is — szűkíti;

— a kétnyelvű oktatás korábban kölcsönös jellege nem egyértelmű az új alkotmányban.

1992 decemberében még kedvezőbb körülmények között — amíg korábban a nemzetségi parlamenti képviselőjére a vegyesen lakott terület valamennyi polgára szavazott, most csak a kisebbségiek — zajlottak le a képviselőházi választások. Mivel a korábbi háromkamrás parlamentet egykamarásra, létszámát pedig egyharmada-

Paulovics László: Segesvár

dára csökkentették, így az immár három őshonosnak nyilvánított kisebbség: a magyar és az olasz nemzeti közösség, valamint a roma etnikum 1-1 képviselőt delegálhatott. A kisebbségi különjogok megvalósulása tekintetében — a kétségtelen többségi jószándék ellenére — akadnak hiányosságok. A nyelvi egyenjogúság a közigazgatásban, a nyilvános feliratok, a mindennapi élet területén többnyire érvényesül a gyakorlatban, de az üzemekben a szlovénnyelvűség uralkodik. A kétnyelvű iskolarendszer az óvodától a középiskoláig itt valóban kölcsönös: a vegyes lakosságú régió valamennyi gyermeke — nemzetiségtől függetlenül — ezen intézményeket látogatja. A közel három és fél évtizede bevezetett tanügyi forma hatékonysága azonban nem a legjobb, a nemrég bevezetett reformok az anyanyelv oktatásának megerősítését szolgálják. A fakultatív magyar nyelvtanítás a kétnyelvű területen kívül középiskolába járó gyermekek számára is biztosított. Magyar szakos tanárképzés országon belül a Maribori Egyetem magyar intézetében folyik, a 70-es évek vége óta pedig évente több hallgató végez magyarországi felsőoktatási intézmények különböző szakain.

A kultúra és a tömegkommunikáció vonalán irigylésre

méltó a fejlődés s a produktum. Évente néhány szépirodalmi, helytörténeti, politológiai, képzőművészi kötet lát itt napvilágot. A katolikus és protestáns egyházközösségek hitéletét a következetes kétnyelvűség jellemzi, bár a lelkipásztorok szinte mind magyarul többé-kevésbé beszélő szlovének. Hetilap, két irodalmi-kulturális folyóirat, kalendárium, napi 7-8 órás anyanyelvű rádióműsor, magyar tévétúdió, a budapesti televízióadások erősítését szolgáló helyi átjátszótorony további bizonyítékai a figyelemnek, sőt támogató nemzetiségpolitikának. Az anyanemzeti kapcsolatok az egyének, a települések, régiók, munkahelyek, szervezetek és országok szintjén régóta és eredményesen működnek. E kontaktus Európában egyedülálló példája az a komplex közös kutatás, amelyre a határ két oldalán élő kisebbségek társadalmi viszonyainak sokoldalú feltárása céljából a '80-as évek közepén ljubljana-i és budapesti szakemberek vállalkoztak⁹. A nemzeti szimbólumok használata természetes és akadálymentes.

A gondok — mint oly sokhelyütt másutt is a Kárpát-medencében — döntően gazdasági eredetűek. Határmenti térségekről lévén szó, a relatív elmaradottság, a fejlesztés szerény volta évtizedek óta panasza az itt élőknek. Ennek folytán a Mura-mente az ország egyik legsúlyosabb munkanélküli-aránnyal sújtott területe. A következmény: a migráció érthetően érzékenyen érinti a kisebbséget, hisz a homogén többségi vagy külföldi közegbe kerülő vagy ott születő, szocializálódó korosztályok identitása csak kivételes esetben marad meg eredetiktől.

A magyarság megmaradásának politikai feltételrendszere — bizonyára az ország elismerésének szigorú emberjogi kritériumai miatt is — stabilnak mondható, hisz Szlovénia (ritka kivételként) az őshonosságot jelöli meg a területhez kötött közösségi különjogok gyakorlásának kritériumaként¹⁰. A kisebbségi viszonyok további javulását várják a szlovén külügyminiszter által 1992 novemberében aláírt két dokumentum gyakorlatba ültetésétől. Egyrészt Szlovénia csatlakozott a magyar-ukrán-horvát kisebbségvédelmi nyilatkozathoz, másrészt kormányközi egyezményt kötöttek a magyarországi szlovén és a szlovéniai magyar közösség csoportjainak biztosításáról¹¹. Az okmány a legerősebb garanciákat adja az önazonosság megőrzésére többek között az oktatás, a kisebbségkutatás, a gazdaságfejlesztés, az ott élőköt érintő döntéshozatal tekintetében. Szerepel a szövegben a kisebbséglakta területek etnikai arányai erőszakos megváltoztatásának és az eddig elért eredmények szintje visszafejlesztésének a tilalma, továbbá egy kormányközi kisebbségi vegyesbizottság létrehozási szándéka.

JEGYZETEK

1. Dolgozat a Nationalities Papers c. amerikai folyóirat "Magyar kisebbsége Kelet-Közép-Európában" c. 1993. évi különszáma részére.
2. Ld. erről bővebben: Kocsis Károly — Kocsisné Hodosi Eszter: Magyarok határainkon túl — a Kárpát-medencében —. (Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. 66. p.)
3. Ld. erről bővebben: Székely András Bertalan: *Etnikai folyamatok déli határaink mentén* (Magyar Szemle, új folyam II., no. 2. (1993. március), 308-312 pp.)
4. XX. századi demográfiai folyamatairól ld. Éger György — Joó Rudolf — Székely András Bertalan: *Egy horvát-magyar közös nemzetiségkutatás néhány településszociológiai tapasztalata* (Magyar Tudomány, XCVI. (új folyam XXXIV.) no. 1. (jan.), 22-26 pp.)
5. Merki Ferenc: *A Horvátországi Magyarok Szövetségének szerepe művelődési életünk fejlesztésében*. (In: Horvátországi Magyarok Szövetsége évkönyv I. HMSZ. Eszék, 1979., 149-151. pp.)
6. (pa - fa:) *Magyar tragédia I-II.* (Ring IV., no. 20. és 22., (1992. máj. 0. és jún. 3.), 38-39 pp. és 37-38. pp.)
7. (Botlik:) A horvátországi magyarok segélykiáltása: Folytatódik az etnikai tisztogatás (Magyar Nemzet LVI., no. 10. (1993. jan. 13.), 5. p.)
8. Az eddig említett szlovéniai vonatkozásokról ld. bővebben in: Székely András Bertalan: *A Rábától a Muráig*. Nemzetiségek egy határ két oldalán. (Püski, Bp. 1992., 101-113. pp.)
9. A kutatások eredményeit mindkét országban vastkos kötetekben tették közzé: *Madzari in Slovenci*. Sodolevanje in sožitje ob jugoslovansko-madzarski mej. Institut za narodnostna vprasanja, Ljubljana, 1987. 618 p. és *Magyarok és Szlovének I-II.* Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv-magyar határ mentén. (Állami Gorkij Könyvtár, Bp., 1987., 739 p.)
10. Hogy mennyire más elbírálásban részesülnek e téren a "vendégmunkásként" kezelt bevándoroltak s a szűk körzetekben valóban őshonos szerb és német kisebbség, példákval szolgál Szilágyi Imre: *Kisebbségi politika — kisebbségi lét Szlovéniában* (Társadalmi Szemle XLVII. no. 6. (1992. jún.), 54-59. pp.)
11. Egyezmény a Magyar Köztársaságban élő szlovén nemzeti kisebbség és a Szlovén Köztársaságban élő magyar nemzeti közösség különjogainak biztosításáról. (Dunatáji Figyelő I., no. 2-3. (1992. nov.-dec.), 11-13. pp.)

Végveszélyben a drávaszögi magyarság!

Etnikai tisztogatás ENSZ-segítéssel

A Duna és a Dráva összefolyásának háromszögét a trianoni békeszerződés után kezdik Drávaszögnek, vagy Drávaköznek nevezni. Északon a diktátumban meghúzott határ zárja le. Egy ezredévig nem volt szükség a terület külön elnevezésére, a vidék Baranya vármegye déli része volt és sohasem tartozott a hazánkkal társországi viszonyban lévő Horvátországhoz, sőt a későbbi határőrvidékek sem. De annak ellenére, hogy mindig magyar volt, a háromnegyed évszázada hozott igazságtalan nagyhatalmi döntéssel az akkor összeeskábált szerb, horvát és szlovén királysághoz, az 1929 utáni Jugoszláviához került. A vidék elcsatolása után a szerb hatóságok Baranya vármegye három töredék járásából — baranyavári, mohácsi és siklósi — alkották azt a közigazgatási egységet, amelyet akkor a Vajdasághoz csatoltak.

A drávaszögi magyarság a háromszög alakú terület keleti felét foglalja el. Északon a trianoni határ mentén néhány szerb és horvát, illetve sokác-bunyevác település fekszik. A magyar falvak közül több Árpád-kori eredetű (Laskó, Daróc, Kopács). Az impériumváltozás idején a Drávaszög 34 községe közül 14-ben a magyarok, 10-10-ben szlávok, illetve a németek — az utóbbiakat 1945 után kitelepítették — alkottak többséget.

Az 1910. évi utolsó magyar népszámlálás 20.313 magyart talált a Drávaszögben, akik ekkor az összlakosság kerekén 40 %-át tették ki. 1921-ben a jugoszláv számlálóbiztosok már csak 16.638 magyart lajstromoztak (33,8 %), 1931-ben még kevesebbet, 15.717-et, (30,3 %). A terület átmeneti magyar visszatérésekor (1941) a magyarság száma elérte a 18.585 főt (36,4 %).

A második világháború után a Drávaszög Horvátországhoz került. 1948-ban 51 ezren vallották magukat magyaroknak. Az 1981-es, illetve az 1991-es népszámlálás kerekített adatai szerint azonban már csak mintegy 25 ezer volt

a horvátországi magyarok száma. Az utóbbi évek becslései adatai azonban — a beolvadás, a jugoszláv "nemzetiségű"-ekhez való csatlakozás, a külföldi munkavállalás, a közeli Ormánsághoz hasonló alacsony szaporulat ellenére — ennél többel számolnak: 1991 nyarának tragikus eseményei előtt 40 ezer magyar élt Horvátországban. Ha a hivatalosan rögzített 25 ezer magyarból indulunk ki, annak csak közel fele élt többé-kevésbé homogén nemzetiségi környezetben — a Drávaszögben — az anyanyelvi iskoláztatás, művelődés és sajtó hozzáférhetőségében. Ez elsősorban a már említett színmagyar, illetve döntően magyar többségű falvakra vonatkozott, valamint a Drávaszögtől délre fekvő Kelet-Szlavónia kilenc évszázados ősi magyar hagyományait, nyelvének archaikus jellegét megőrző Kórógy, Dályahegy, Szentlászló községekre.

A magyarság tragédiája 1991 nyarán kezdődött, amikor a Nagy-Szerbia létrehozásáért fegyvert ragadott szerb szélsőségesek, csetnikek útjába éppen a kisebb-nagyobb tömbökben élő drávaszögi magyarság került. A Drávaszög népei az 1991 májusában tartott népszavazáson önálló és független Horvátországra voksoltak. Ezzel azonban a háborús körülmények között, a horvátországi magyar fegyverszállítások miatt kirobbant szerb-magyar konfliktus következtében a drávaszögi magyarság a szerbek szemében ellenséggé vált. "Bűne" egyszerűen az volt, hogy olyan országban akart élni, amely a többpárti választásokkal szabadabb társadalmi légkört teremtett, s több intézkedést hozott a kisebbségek megmaradásának elősegítésére. A drávaszögi lakosságnak ehhez 25 %-át a szerbek, 42 %-át a horvátok, 18 %-át a magyarok adták.

Alig egy hónappal a májusi népszavazás után a nagy-szerb érdekeket támogató JNH, vagyis a Szövetségi Jugoszláv Néphadsereg egységei megszállták a Drávaszöveget és Kelet-Szlavóniát, és megkezdték a "felszabadítást": a egyes lakosságú kisvárosok, a horvát és magyar falvak pusztítását. Az indok a szerbek "veszélyeztetettségé" volt, pedig a demokratikus választásokkal létrejött új Horvátországban, a Drávaszögben és Kelet-Szlavónia közigazgatásában, gazdasági életében nagyobb mértékű volt a szerb-ség jelenléte, mint amekkorát indokoltá tett volna a nemzetiségi számaránya.

"Felszabadító" hadműveleteiket különösen a többnemzetiségű települések — Pélmonostor, Dárda, Bellye, Metző stb. — magyar lakosságán hajtották végre. A szerb

rádióban és televízióban is hangoztatott kegyetlen mészárlás áldozata lett a kelet-szlavóniai színmagyar Kórógy, Szentlászló és a többi magyar-horvát falu. (Kórógy mintegy 250 km-re fekszik Budapesttől, a magyar határtól pedig 50 km-re. Iskolája négyszáz éves múltra tekintett vissza, egész Horvátországban ez volt az egyetlen teljes tagozatú, 1-8 osztályos magyar iskola...)

A Drávaszög lakossága 1991 őszén, szeptember és december között mintegy 30-35 ezren menekültek el, közöttük hétezer magyar. Az adatokat az eszéki Igaz Március Csoport által összeállított Fehér Könyv tartalmazza. A menekültek között van a drávaszögi magyar értelmiség 80 %-a. A magyar tannyelvű iskolákban a diákok és tanárok hiánya miatt megszűnt a tanítás.

1991 végétől a szerbiai tantervek és tankönyvek használatára kényszerítették a megmaradt tanárokat, s hogy a kötelező adminisztrációs munkákat szerb nyelven és cirill betűs írással végezzék. A Drávaszögben egyébként a szerb megszállás előtti, 1990/91-es tanév végéig a magyar okta-

Takács Gábor: Az unitárius templom (Kolozsvar)

tás így alakult: az 5 magyar, illetve a 4 horvát-magyar tannyelvű óvodában összesen 250 gyermek tanult. Az öt-öt négy osztályos, illetve nyolcosztályos magyar tannyelvű iskolában összesen 500, a két kéttannyelvű 8 osztályos iskolát 140 gyermek látogatta. Ezenkívül 19 horvátországi — drávaszögi, szlavóniai — iskolában folytattak magyar anyanyelvű oktatást, melyekre mintegy 1000 tanuló járt: kétharmaduk magyar nemzetiségű volt, a többi beszélt a magyar nyelvet. Ez azt jelentette: a 7-8 %-nyi iskolaköteles magyar gyermek révén mintegy 13 ezer magyar lakos volt kapcsolatban a magyar nyelvű oktatás valamelyik formájával. A horvátországi magyarság egyetlen középiskolája Pélmonostoron gyakorlatilag nem működik. Tanárai egy részét a szerb hatóságok elbocsátották, néhány pedagógus elmenekült, a diákok zöme pedig Magyarországon illetve a Vajdaságban folytatja tanulmányait. A pécsi pedagógiai intézet segítségével 1991 szeptemberétől Pécsen, Siklóson, Harkányban, Mohácson és másutt megszervezték a menekült magyar és horvát gyermekek oktatását, 1992 elején a horvátországi tanterv szerint 100 tanuló részesült magyar oktatásban és legalább ennyi iratkozott be magyarországi iskolákba. Az anyanyelvű oktatásban részesült tanulók a menekültek horvát iskolájába jártak, 13 helyen 1300 általános iskolás, de számuk növekszik. Itt a magyar nyelvet az összes tanuló számára oktatják. A betolakodó szerb hatalom részéről horvátországi magyar értelmiség szétverésének másik célpontja a magyar papság és egyház volt. A hadsereg és a csetnikek által megszállt Drávaszög és Szlavónia magyar templomai kedvelt katonai célpontokká váltak. Szétlőtték Szentlászló, Kórógy, Haraszi stb. templomait, lelkészeiket pedig elűldözték. 1992 elejéig csak a karancsi és a laskói lelkészek maradtak a helyükön, de mára egyetlen katolikus pap sem maradt a Drávaszögben. Utoljára a

kisköszegi pap hagyta el híveit, miután elhurcolták és megkínózták. 1992 tavaszára több mint 40 ezer horvát és magyar menekült el. A győztes szerb hatalom 8 ezer szerbet telepített be az elhagyott házakba...

A knini székhelyű Krajnai Szerb Köztársaság kikiáltása után, amelyhez a pélmonostori központú szerb körzet is csatlakozott, 1992 tavaszától őszig a Drávaszögben az új hatalom etnikai tisztogatásba kezdett. Célja a nemzetiségi arányok megváltoztatása, az addigi 25 %-os szerb arány túlsúlyba kerülése, boszniai és horvátországi menekült szerbek betelepítésével. Ehhez azonban hely kellett. Rendszeressé vált a magyarok és horvátok minden ok nélküli bántalmazása, megfélemlítése. A csetnikek vérszemet kaptak, éjszakánként fegyverropogással szórakoztatták a magyar és a vegyes lakosságú falvak népét. Belövöldöztek a házakba. Csúzán, Vörösmarton, Kopácson álarcos csetnikek fosztogatták és bántalmazták a főként idősebb magyarokat. A kitarтоkat, a tétovázókat e harcok a legkülönbözőbb eszközökkel igyekeztek távozásra bírni. Kedvelt módszerük, hogy a hadizsákmánynak kiszemelt magyar vagy horvát porta levélszekrényébe géppel írt felszólítást dobnak, hogy meddig hagyják el a házukat, különben halál vár rájuk. Máskor a felszólítást féltéglára kötözve a csukott ablakon keresztül hajították a lakásokba. A felszólítottak közül csak igen kevesen vállalták a maradáást, amely további zaklatást, rettegést, életveszélyt hozott rájuk. Az elhagyott házakat, lakásokat, hétvégi nyaralókat szervezeten és módszeresen rabolták ki az új hatalom képviselői és fegyveres szabadcsapatai. A kijárási tilalom rájuk nem vonatkozott, így a zsákmányolt "áruval" megrakott gépkocsijaik akadály nélkül jutottak és jutnak célba. A hadizsákmány egy részét még ma is a Dunán motorcsónakkal viszik át a vajdasági (szerbiai) oldalra.

Kelet-Szlavónia egyes vidékeire 1992 tavaszára már be-

fejzték az etnikai tisztogatást. Áprilisban Kórógyon mintegy 850 szerb család betelepítését kezdték meg az elűzött magyarok házaiba, akik ekkor a zánkai menekült-táborban éltek, s csak 54 idős magyar maradt a faluban. A falunak új nevet adtak, Kórógy helyett a helységnévtáblára azt írták: *Srpska Palaca*, vagyis *Szerb Palaca*.

1992 áprilisában úgy tűnt, hogy az ENSZ-csapatok drávaszögi bevonulásával véget érnek a még szülőföldjükön maradt horvátok és magyarok megpróbáltatásai. Hamarosan kiderült, hogy a helyzet mit sem változott. Bár Horvátország által aláírt dokumentum értelmében — ez alapján léphettek a területre az ENSZ erői — a Drávaszögben és Kelet-Szlavóniában a közigazgatás horvát marad, a kéksisakosok ezt nem tudták érvényesíteni. Ekkorra ugyanis a szerb adminisztráció már berendezkedett, és kénytelenek voltak vele együttműködni. A helyzet paradoxá vált: 1992 tavaszától már az ENSZ-katonák segítségével és asszisztálásával folytatódott a magyarok és horvátok menekülése: aki segítséget kért tőlük, azt elkísérték a magyar határig. Közben azonban szabad kezet adtak a szerbeknek, mondván, az emberek szabad áramlását nem akadályozhatják meg. Így az ENSZ-katonák és a szerb milícia által ellenőrzött kisköszegi Duna-hídon — ez köti össze egyetlen kapocsként a Drávaszöget és a Vajdaságot — zavartalanul folytatódhatott a szerbek betelepítése a Drávaszögbe.

1992 végére az ideköltözött szerbek száma meghaladta a 30 ezret, s így — ENSZ segítséggel — tovább folyt az etnikai tisztogatás. A szerbek aránya a korábbi 25 %-ról a Drávaszögben mintegy 70 %-ra növekedett. Így történhetett meg, hogy 1992 júliusáig a megszállás egy éve alatt a Drávaszögben és Szlavóniában 122 ártatlan polgári személyt vertek agyon a szerb fegyveresek, s számos embert megkínóztak, a nőket megerőszakolták... Az áldozatok egy része magyar volt. *A tehetetlen ENSZ-erők miatt fulladt kudarcba* 1992 augusztusában a horvát kormány drávaszögi visszatelepítési akciója is. Az ENSZ rendfenntartó erők, az UNPROFOR vezetése azzal indokolta a hazatelepítés megakadályozását, hogy a hazatérőket nem tudták volna megóvni a szerb szabadcsapatosok támadásától. Ezért juttatta el kétségbeesett felhívását a közvéleményhez 1992. december 22-én a zágrábi Ady Endre Magyar Kultúrkör és a horvátországi magyarok nevében Faragó Ferenc, a horvát parlament (szabor) független képviselője, amelyben követelték: "Vizsgálják felül az ENSZ békefenntartó erők szerepét Baranyában (Drávaszög) és Kelet-Szlavóniában. Az UNPROFOR fegyverezzen le minden katonai, félkatonai és alkatonai alakulatot az említett területen. Szélesítsék ki a kéksisakosok hatáskörét. A Biztonsági Tanács gyakoroljon nyomást a szerb agresszió háttérben lévő Milosevics szerb elnökre. Garantálják a menekültek hazatérését, javaik visszaszerzését, kárpótlásukat." A felhívásnak természetesen nem lett fogantatja. Az etnikai tisztogatás tovább folytatódik.

Franjo Tudjman horvát elnök 1993 február második felében Eszéken tett látogatásakor a felrobbantott eszéki Dráva-hídnál tartott nagygyűlésen arról beszélt, hogy: a Drávaszögről és Kelet-Szlavóniáról a horvát állam nem mondott le, sőt az újjáépítésért az elnök személyes védnökséget vállalt. Tudjmannal ezúttal tudatták az elüldözött drávaszögieknek és szlavóniaiaknak az ENSZ békefenntartó erőiről kialakított véleményét is: az UNPROFOR tagjai semmit sem valósítottak meg a megállapodásokból. A Drávaszögben a háború előtt 24 ezer szerb élt, a harcok kirobbanását megelőzően számuk csökkent, az ENSZ-erők megérkezését követően pedig ugrásszerűen megnőtt. A vajdasági Zombor irányából folyamatosan érkeztek a szerb telepések és 1993 február közepére számuk már megközelítette a 40 ezret. Az ENSZ-erők mindezt elnézik, megengedik a betelepítést, miközben nem tudják biztosítani az elmenekült horvátok és magyarok hazatérését. A Tudjman elnököt üdvözlők nyíltan elítélték az ENSZ orosz katonáit, akik szorosban együttműködnek a megszállókkal. Így hiába fogadta el a horvát parlament az új kisebbségügyi törvényt, az a megmaradt magyarságnak keveset jelent. *“Csekély létszáma miatt nem kaphat autonómiát — nyilatkozta 1993. március 16-án dr. Zarko Domljan, a horvát szábor alelnöke budapesti látogatásakor. — Az új törvény értelmében, azok a kisebbségek, akiknek száma nem haladja meg a lakosság nyolc százalékát, nem rendelkezhetnek annyi joggal, mint azok, akik*

tömegesen élnek Horvátország területén. A magyarok része vesznek a helyi önkormányzat munkájában, művelődési és oktatásügyi jogokkal rendelkeznek, de a területi és politikai autonómia gyakorlása nem áll módjukban.”

Tegyük hozzá: elsősorban azért, mert a magyarokat tömegesen űzték el a Drávaszögből, ahol több falucsoportban többé-kevésbé homogén településszerkezetben éltek. A szerbek által elfoglalt területeken 1993 nyarára alig 5-6 ezer magyar maradt a 25 ezerből. A drávaszögi magyarok egyre gyakrabban felvetik: Jugoszlávia felbomlásával minőségileg teljesen új helyzet állt elő, s ebbe a Drávaszög is beletartozik. Kinek van rá igazi jogcíme? Az etnikai tisztogatást ENSZ asszisztálással végrehajtó szerb csetnik martalócoknak? Talán másnak? Vagy azoknak, akikhez egy ezredéven át tartozott?...

BOTLIK JÓZSEF

Paulovics László: A székelyhídi templom

Amitől — nem kell tartani

Aggódó, sőt vádaskodó szavak hangzottak és hangzanak a román tömegtájékoztató kormánypárti, valamint szélsőjobb- és szélsőbaloldali tájairól. A lap, a kommentátor hovátartozása, politikai színezete szerint voltak ezek a hangok őszintén aggodalmasaknak tűnők — vagy inszINUÁLÓK. Vigyázzunk, nehogy etnikai indíttatású polgárháború színhelyévé válják az ország — vagy pedig: a magyarok jugoszlavizálni akarják Romániát, új Boszniát akarnak Erdélyben — természetesen azért, hogy az országot feldarabolják. Ezek a hangok akkoriban voltak gyakoribbak, amikor a kormányzat, a vele szövetséges erők még remélték, hogy némi etnikai diverzióval el lehet csitítani a lázongó szakszervezeteket, amikor az árrobbanás küszöbén úgy jött volna a hatalomnak egy kis randalírozás, pár bevett fő Sepsiszentgyörgyön vagy Csíkszeredában az újonnan kinevezett román főispánok miatt, mint egy falat kenyér. Ám mindez nem jött be. Hiába a (valóban) törvényes, az alkotmányos provokáció: a székely városokban tüntettek ugyan az intézkedés ellen, de fegyelmezetten, méltósággal, a román demokratikus ellenzék rokonszenv-megnyilvánulásai mellett. Egyetlen ablak se tört be, senkinek se esett bántódása. Nem lehetett tehát a vandál magyarokra hivatkozó szemfényvesztéssel hazafias

megértésre buzdítani — és elhallgattatni a kilátásban lévő újabb életszínvonal-romlás miatt nyugtalankodó tömegeket. A szakszervezetek pedig a magyarok, vagy magyarok is lakta erdélyi megyék kivételével — megtartották beígért tüntetéseiket-felvonulásaikat, munkabeszüntetéseiket. (Azért az erdélyi megyék egy részének a kivételével, hogy a konfliktust senki se terelhesse etnikai síkra).

Aggódó hangok Magyarország felől is hangzottak. Ezek már kevésbé voltak manipuláltak. Abból a felismerésből származtak, hogy amennyiben Romániában — akár etnikai, akár más alapon — belháború törne ki, a Romániában élő magyarokra igen nehéz idők várnának.

Nos, azt hiszem nem kell tartanunk attól, hogy Romániából újabb Jugoszlávia, Erdélyből pedig román Bosznia lesz. Minden elképzelhető ugyanis ebben az országban, csak polgárháború — elsősorban etnikai indíttatású polgárháború — nem. Ez ugyanis — mint minden fegyveres konfliktus — legalább két, nagyjából vagy állig felfegyverzett csoportosulást, mozgalmat, népet, hadsereget feltételez. Romániában pedig (Istennek hála) csak a hadseregnek van fegyvere. Botokkal-rudakkal-csákányokkal pedig randalírozni lehet — de polgárháborút vívni aligha. A hadsereg pedig — tud vigyázni a fegyverzetére: az egész országot megmozgató, '89 decemberi események idején se jutottak a tömegek fegyverhez. Nem is szólva arról, etnikai konfliktus, még kevésbé idézhet elő polgárháborút Romániában, hiszen a legnagyobb romániai nemzeti kisebbségnek, a magyarnak éppen úgy nincs fegyvere, mint a román tö-

megeknek. Még akkor sincsen, ha a szélsőjobb- és szélsőbaloldali román sajtó szerint Magyarország minden elképzelhető úton-módon csempészi-szállítja a fegyvert Székely földre...

Hála Istennek, mondom én még egyszer, — hogy nincs fegyverünk. Így aligha leszünk vádolhatók azzal, hogy fegyveres konfliktust robbantunk ki az országban.

Polgárháború tehát Romániában aligha valószínű. Nemzetiségi-etnikai jellegű fegyveres lázadás pedig elképzelhetetlen. Valami azonban (ha jelenleg nem is valószínű) nem kizárt: a pogrom, a tömegmészárlás.

Hangsúlyozom: nem valószínű, még ha bizonyos erők kívánnák is ezt, hogy ránk ijesszenek és ily módon az ország elhagyására készteszenek — mert a román tömegek kezdenek belefáradni a magyar ellenségkép üresjáratú idézésébe. Kizártnak se mondható azonban. Az európai demokrácia ellenségei, hatalmuk megőrzése érdekében a legkőrmönfontabb provokációtól se riadnak vissza, ha arról van szó, hogy végső adujukat, a hol szunnyadó, hol felparázsló magyarellenességet kell kijátszaniok. Ezzel a veszéllyel pedig — számolnunk kell.

FODOR SÁNDOR
(Kolozsvár)

Régi-új utakon az EMKE

Nem véletlenül adtuk frásunknak ezt a címet: Régi-új utakon az EMKE, vagyis az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, hiszen már két esztendeje, hogy 1991 május végén újjáalakult. Mielőtt az azóta megtett utat elemeznénk, az EMKE elnökének, Dávid Gyulának, a jeles irodalomtörténésznek a segítségével, több mint egy évszázados múltra kell visszatekintenünk. Az EMKE 1885. április 12-én alakult Kolozsváron társadalmi összefogással — mintája az 1861 óta működő erdélyi román művelődési szervezet, a nagyszebeni ASTRA volt —, s elsődleges célja az erdélyi magyar közművelődésének és népjólétének fejlesztése. Az EMKE alapító és rendes tagjainak a száma az első világháborúig mintegy húszezerre szaporodott, és szervezetei 16 vármegyében tevékenykedtek.

Működésének első három évtizedében 268 népiskolát, 77 óvodát, árvaházat, Algyógyon földművesiskolát, 214

nép- és 24 katonai könyvtárat tartott fenn, 431 községben 12 ezer frástudatlant oktatott, ezenkívül olvasó- és daloskört, valamint ifjúságnevelő mozgalmat indított. Elsőként Erdélyben alakított ipari, fogyasztási és hitelszövetkezeteket, s mintegy 80 irodalmi, történelmi és ismeretterjesztő kiadványt jelentetett meg. Az impériumváltás után az EMKE közadakozásból gyűjtött vagyona elvesztett. Egy évtizedig a román hatóságok nem hagyták jóvá alapszabályát, ezért csak a harmincas években bontakozott ki újra széleskörű, a magyarság megmaradását szolgáló közművelődési tevékenysége. 1947-ben a hatóságok az EMKE működését megszüntették és beolvasztották a Magyar Népi Szövetség közművelődési szakosztályába, amely szintén csak rövid ideig tevékenykedhetett.

Négy évtizeden át — a negyvenes évek végétől 1990-ig — a magyar közművelődés hivatalos keretei az államilag ellenőrzött művelődési tanács, illetve bizottság volt. Csak

Takács Gábor: *Convictus nobilium (Kolozsvár)*

a cenzúra kényszerzubbonya alatt létezhetett a magyar közművelődés, 1968-ban valamelyest enyhültek — átmenetileg — a körülmények. Az ekkor kreált megerendszer keretében néhány vidéken, így Háromszéken és Kovásznán a megyei tanács irányítása alá rendelték a magyar közművelődést. Ezidőben néhány közművelődési egyesület is alakult, azonban hamarosan megfojtották őket. A hetvenes évek közepétől a magyar művelődési élet megengedett megnyilvánulási formáit besorvasztották a híres-hírhedt Megéneklünk Románia tömegfesztiválba. Ez utóbbi célja az uralkodó pár dicsőítése volt, azonban az első években különösen szórványvidéken, a fesztiválok lehetőséget nyújtottak több magyar művelődési rendezvény megszervezésére. Az EMKE mozgalom csírá állapotban így tulajdonképpen az elmúlt négy évtized, kommunista diktatúrája alatt is fennmaradt. Ezért lényegében nem a semmiből kellett újjáalakulnia, amit egyébként az RMDSZ közművelődési szakosztálya kezdeményezett.

1991 tavaszán így került sor a Brassóban megrendezett kongresszuson az EMKE újraindulására, több mint 120 egyesület és együttes küldötteinek részvételével. Dávid Gyula elmondása szerint ekkor két irányban kezdtek tevékenykedni, egyfelől területileg igyekeztek átfogni az ország magyarlakta vidékeit. Négy alelnököt választottak, akik négy tájegységet — Székelyföld, Felső-Erdély és Csángóföld, a Partium, illetve a Bánság — képviselték, a szórványvidékeken pedig helyi szervezetek alakultak. Az EMKE vezetősége kezdettől fogva arra törekedett, hogy ne valamiféle hatóságként telepedjen rá az egyesületekre, hanem a maga sajátos eszközeivel összefogja őket, segítse a kapcsolatok kialakulását, a szakmai tanfolyamok, tapasztalatcsere elindulását. Másfelől az EM-

KE különféle szakosztályokat hozott létre a munkára, s azok az erdélyi színjátszók, zenészek, kórusvezetők stb. legkiválóbb képviselőit igyekezett megnyerni.

Az EMKE-nek része volt abban, hogy több helyen alakult területi kóruszövetség, valamint létrejött a magyar tánc-, a színjátszó-, illetve a könyvtáros szövetség. Az eredményekkel persze még korántsem elégedettek, hiszen akadt olyan erdélyi rendezvény, amelyről Magyarországon(!) szereztek tudomást. Ezért az információáramlásra igyekeznek minél nagyobb figyelmet fordítani. Dávid Gyula az elmúlt két esztendő számos hétvégét a terepen töltötte, felkereste Erdély-szerte az egyes egyesületeket, közművelődési csoportokat, felmérni gondjaikat, lehetőségeiket. Az idei nyáron azt tervezik, hogy a nyíregyházi tanárképző főiskolán tanuló öt erdélyi népművelő szakos fiattal sorra felkeresik és számba veszik az Erdélyben működő egyesületeket, közművelődési csoportokat. Nagy jövőt látnak a Népfőiskolai Társaságban, amelynek meghatározó szerepe lesz a különféle szabadegyetemi jellegű előadások szervezésében.

A legsürgősebb tennivaló a közösségek újjászervezése, hiszen a diktatúra évtizedeiben a terrorhatalom elsősorban a kisközösségek atomizálására törekedett belügyi átgondoltsággal és alapossággal. Az embereknek újra egymáshoz tartozónak kell érezniük magukat. Újra be kell vonni őket a közösség, s ezáltal az otthonteremtésbe. Ebben meghatározó szerepe lehet — és kell lennie — az immár több mint egy évszázados hagyományú EMKÉ-nek. Ehhez mindenképp pénz kell, az EMKE-nek azonban nincs intézményes anyagi forrása, a befolyó tagsági díj pedig édeskevés. Jónéhány helyen a helyi szervezetek önerőből különböző anyagi forrásokhoz jutottak, például Dicsőszentmártonban, Vaskóhon. Nagyváradon pedig könyvtárat alapítottak. A megoldás útját keresi tehát az EMKE: tagsági díjak helyett adományokból, alapítványokból szándékozik magát fenntartani. Lelkes tagjait pedig megbecsülni, ezért alapították a tavaly nyáron először kiosztott EMKE-díjat jeles erdélyi magyarokról elnevezve különböző kategóriákban.

Közügyben

A közírás nem mindig akkor virágzik, amikor a politikai szabadság, ellenkezőleg, ismerünk korszakokat, midőn éppen a szabadsághiányos levegőtlenység állapotában kellett a publicistáknak nagyot lélegzeniök, hogy valami kis oxigénhez mégiscsak hozzájusson a nemzet ziháló tüdeje. Ez történt a negyvennyolcas szabadságharc leverése után, midőn az önkényuralom legsötétebb esztendeiben Kemény Zsigmond a magyar közírás azóta is felülmúlhatatlan remekeit vetette papírra. Vagy éppen Erdélyben a baljóslatú trianoni végzés után, midőn az ottani magyar sajtóban: az Ellenzék, a Keleti Újság, a Brassói Lapok és más hírlapok hasábjain olyan publicisták és politikai gondolkodók vetettek számot a kisebbségi sorba taszított magyarság helyzetével, tennivalóival, mint Krenner Miklós (Spectator), Makkai Sándor, Kós Károly, Ligeti Ernő vagy Kuncz Aladár. De felhangzott a közügyben emelt szó és vétó az erdélyi magyarság legsö-

tétebb esztendeiben, a nemrég megbukott bukaresti zsarnokság idején is, igaz, sokszor aesopusi nyelven, Sütő András "úti tünődéseiben", Beke György irodalmi riportjaiban, Bodor Pál és Szász János jegyzeteiben, Kántor Lajos irodalmi és művészeti glosszáiban. Ők és mások vitték tovább a nagyhírű és mindig a nemzet lelkét megszólaltató erdélyi magyar publicisztika hagyományait.

Sokan közülük (így e rovatunkban bemutatásra kerülő Beke György és Huszár Sándor) azóta Magyarországon figyelik és kommentálják, publicistaként is, az erdélyi magyarság köznapi életét és önvédelmi küzdelmeit. Erdélyi közírók maradtak így is, nemcsak annak következtében, hogy szülőföldjük felé tekintenek, hanem az erdélyi "ars publicistica" morálja értelmében is. Tollukat az elkötelezett hűség és aggodás vezérli, szavaiknak a nemzeti felelősségvállalás ad különös hitelességet és erőt.

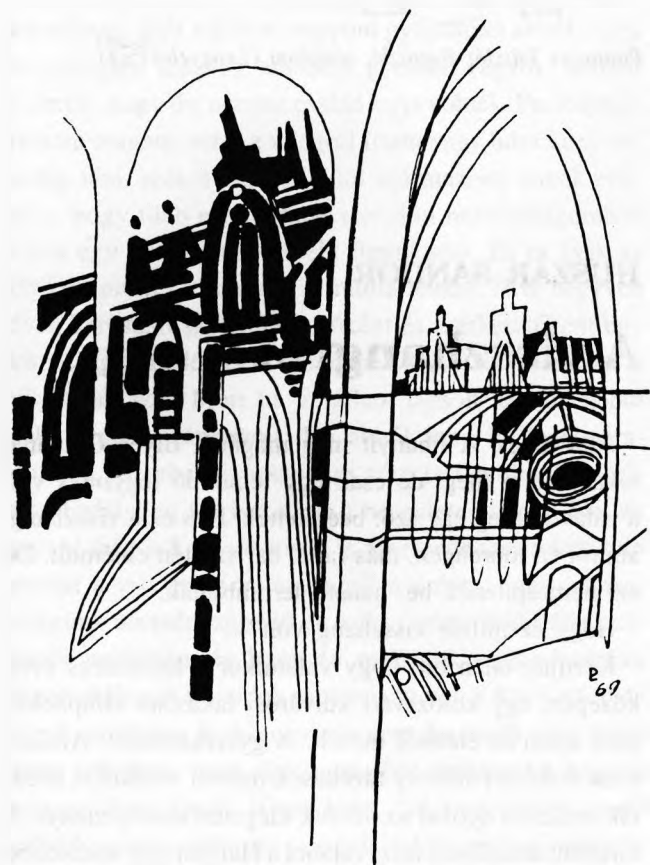
P. B.

BEKE GYÖRGY

Honunk a hazában

— Miként illeszkedtél be a nemzet életébe? — kérdezem önmagammat.

— Soha ki sem szakadtam belőle. Diákkoromban féltő gonddal figyeltem minden üzenetére. Később, bukaresti lakosként még jobban erősödött bennem a kötés. Huszonkét esztendőig éltem a román fővárosban. Sorsom kényszerű kitérője volt. Katonai szolgálatom letöltése után, 1952 elején, csak "kulákcsemetének" mehettem volna haza Uzonba, édesapám mellé, nyolc hektár földünkre. Az országos magyar napilapnak fiatal munkatársakra volt szüksége, de hát a fátum ott is elért, Sztálin halála előtt néhány nappal az osztályharcos elvakultság kiütötte kezemből a tollat. Neve-sincs fordítónak megtartottak a szerkesztőségben, amiért hálás lehettem a sorsnak és a lap vezetőségének, hiszen Uzonban legfennebb könyvelő lett volna belőlem a termelőszövetkezetben. Ha ugyan egyáltalán... Majd az enyhülés korszakában még szer-

Paulovics László: Varsói templomelemek

kesztőbizottsági tag is lettem. Az volt az igazi próba! Csak egy fél lépést kellett volna tennem a román nacionalizmus felé, az önfeladás útján, s egy másfajta áramlat sodor "karrier" és belső bukás felé. Diákkori élményeim, falum emlékei támadtak fel bennem — ama falué, amelynek hivatalossága akkor ellökött magától —, és gyermekkorom megóvott a kísértéstől.

— *Vagyis a gyermekkori emlék, a képzeletbeli falu őrzött meg. maga a haza is a képzeletben alakult ki, Illyés Gyulát parafrázálva, egyféle "haza a magasban" volt?*

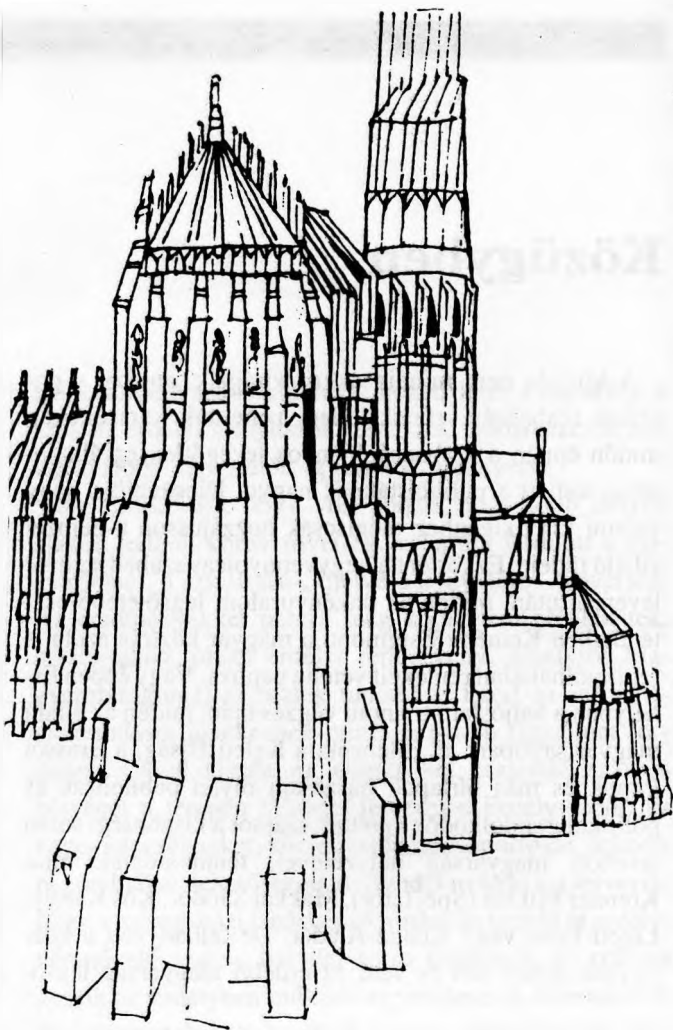
— Valóságos magyar haza! Mikor nem irodalmár barátaim először vittek le autóval a Balatonhoz, Kápolnásnyéknél felkiáltottam: Vörösmarty Mihály! Mi van vele? meg mi van velem? Semmi, feleltem, csupán megrezentett bennem valamit ez a hely. Itt született a magyar romantika nagy nemzeti költője. Ezt meg honnan tudom, ha először járok erre, csúszott ki egyik barátom száján...

— *Nem érzelmős nosztalgia ez, egyéni nyavalygás?*

— Egyik regényemben — *Éjszakai biciklisták, 1975* — többször is felbukkan egy kék színű vonat. Romániában soha nem közlekedtek kék vonatok, amelyek annyira ismerősek a MÁV vonalain. A regény főszereplőjének álmába plántáltam a jelképet: "Hangtalanul jött a vonat a kanyarnál. Az állomáson senki. Kék mozdony, kékek a kocsik, ez a vonat mintha az ég kékjéből szakadt volna ki. Kék villanással állt be a szerelvény. Kinyíltak az ajtók. Mindegyikből kék ruhás kalauzlány hajolt ki. Egyforma volt az arcuk, a szemük, a ruhájuk."

Író-olvasó találkozó szülőföldemen, az egyik háromszéki faluban. Egy harminc év körüli férfi, vasúti munkás is szót kért: "Az a kanyar Uzon előtt van, ugyebár?" Ott van, feleltem. "Akkor rendben. Értem. Magam is kék vonattal szoktam álmodni."

(Részletek)

Paulovics László: Boroszló, templom (Lengyelország)

HUSZÁR SÁNDOR

A visszhangról

Ami nincs. A tihanyit még magánál Illyés Gyulánál reklamáltam meg, de csak egy lemondó legyintés volt a válasza. Meg egy szó: beépítették. Nos ez a visszhang, amiről én töprengök, más fajta, bár szintén elnémult. De ezt nem építették be, hanem lerombolták.

Hogy ez miféle visszhang volt?

Kezdjük talán ott, hogy valamikor a harmincas évek közepén, egy kolozsvári külvárosi lakásban lámpaoltás után apám az életéről mesélt. A gyerekkoráról. Amikor mint makfalvi székely fazekasok messzi vidékekre hordták szekéren apóval az általuk kiegészített cserépedényt. A történet, amiről szó lesz, valahol a Hargita egy behavazott útszakaszán esett meg. A havason való átkelés ugyanis nehezebbnek bizonyult, mint gondolták s rájuk esteledett.

Ott éjszakázni a farkasordításos vadonban nem lehetett, így menni kellett, tovább. Nagyapó hátra parancsolta a tizenvalahány éves fiút, hogy ha a lovak megállnak, tegyen követ a kerék mögé. Na, hát így meneteltek már ki tudja mennyi ideje, amikor az amúgy is elgyötört gyermek, bármilyen furcsa, mentében elaludt. Akkor eszmélt fel, amikor az út kanyarodván, beleesett az árokba. De akkor már a fogat sehol, csak sötét, meg a mindent ellepő hó ülte meg a havast. Mit tegyen? Merre induljon, hiszen a szél pillanatok alatt betakarta a lovak s a szekér nyomát. És ahogy ott állt a végtelen éjszakában, halkán, egy vele szembeni hegy jóvoltából meghallotta a lovak csengőjének visszhangját. És elindult árkon-bokron keresztül — a visszhang után.

Nos, ha életem alapvető törekvését kellene megneveznem, alighanem ezt, a visszhang-keresést és követést jelölném meg. Annál inkább, hogy alapélményem az elvesztett gyerek szorongásos félelme. Valahogy az az érzésem, hogy életem során bárhová vetett a sorsom, tulajdonképpen apám hargitai életérzését éltem újra. Mindig a visszhangot kerestem. Persze nem azt, amelyik a saját hangomat csengi vissza. Azt a másikat, amelyik jelzi, hogy hol az otthon, hol vannak velem érző lelkek, merre kell mennem, hogy életben maradhassak.

Mindez persze azt is jelzi, hogy nem vagyok az a kimondott magabizó. De hát mitől is lennék, ha a történelem folyton olyan szerepeket oszt reám, amikre nem készültem! Már erkölcsi vagyont gyűjtöttem abból, hogy hetedízigen szegény emberek gyereke vagyok, amikor kiderült, hogy ősi nemesi család sarja volnék. Proletárnak tudtam magam, erről a világról írtam húsz könyvet, pedig lám, székely harcosoktól származom, annak ellenére, hogy több ezer oldalas irodalmi munkásságomban nincs egy autentikus székely figura sem. És ez csak az örökölt múlt. De magam is múlttá lettem. Hisz negyven éven keresztül szolgáltam íróként és szerkesztőként egy közösséget Erdélyben, amelynek *egyetlen törvénye a visszhang volt*. Mert ha az állam tapsolt nekem, abból sok jó nem származott. De abból sem, ha legelmaradottabb, mesebeli igazságokra váró testvéreim ünnepeltek. Erdélyben fül is kellett a becsületes léthez. No, és persze még sok minden más is, de mindennek a kiinduló pontja a visszhang vala. Annak a tudata, hogy nemzetiségünk sorsáért aggódó és azért cselekvő kortársak állnak mellettem és hogy én mellettük állok. Irodalmi bizonyítékot is fel tudok mutatni. Itt van a *Kokó a bohóc* című novellám. Kokó ugyanis nem érez erőt arra, hogy üres arénában, csak úgy, virtusból halálugrást hajtszon végre. Nincs kinek. Nincs kiért. *“Hol lesznek az izguló sápadt arcok — sóhajtja —, az elállt lélegzetű együttérzők, akik fenntartottak a levegőben? Nélküliük nem ugrom. Nélküliük nem lehet az étellel játszani!”*

És ez a szöveg 1965-ben, Kolozsváron fogadalom volt, tehát, hogy közösség nélkül nem lehet élni és írni. Valósággá itt lett a kilencvenes években, a szegedi emigrációban. Az erdélyieknek már nem kellek, mert onnan eljöttem, a szegedieknek sem kellek, mert mért pont idejöttem?

És akkor itt átélem a tökéletes magányt.

No persze nem kell elveszteniünk a kétségbeesésünket. Küzdeni kell! És küzdök is. Az év végén például bejártam azokat az üzleteket, hivatalokat, ahol addig előfordultam és boldog karácsonyt, meg új évet kívántam egy névjegy hátán. Persze ravasz húzás volt ez. Ugyanis *Engi Marika, a Tiszatáj* technikai szerkesztője, aki lapja nevében a névjegyet csináltatta, a nevem után azt is odaírta, hogy *író*. És ez volt az én ravaszágom. Ugyanis itt a szomszédban — hogy csak egy példát említek — a sarki csemegeben én nem íróként, hanem padlizsános bácsiként voltam nyilvántartva, mert állandóan azt vásároltam. És lám, most kiderült, hogy titokban író vagyok. Ezt követően a főnök előre köszönt. És ezt használtam ki. Mondtam neki, hogy műsorom van a rádióban ekkor és ekkor: hallgassa meg, mert egy kettőnk közötti vitáról is szó lesz benne. Másnap szívszorongva léptem át a bolt küszöbét. Vártam, hogy bejön a *visszhang*. Nem jött be. Végül én kérdeztem meg: na, mit szól az esti rádióműsoromhoz? Semmit, mert megfeledeztem róla — válaszolta.

Tehát én kíváncsi vagyok arra, hogy a sarki fűszeresnek mi a véleménye rólam, ő nem kíváncsi az enyémmre.

Nos, ez is információ. Most már tudom, hogy a 35 éven keresztül vezetett naplóm joggal utasította vissza a kiadó. Azt mondták ugyanis, hogy az írás nem rossz, de nincs rá olvasó. És lám, a szerkesztőnek igaza volt.

Csak egyet kellene megtudni: hová lettek az olvasók?

Az 1916-os erdélyi tragédia irodalmunkban

Románia 1916-os támadása természetesen a magyar irodalmi életet sem hagyta közömbösen.

A bukaresti ellenséges hangokra felfigyelt *Ady Endre* is. Őszintén kívánta a népek megbékélését, a közös "magyar, oláh, szláv bánat"-ot hirdetve. Ez azonban nem azt jelentette, hogy *Ady* Erdély kérdésében bármiféle engedményt kívánt volna tenni a területszerzésre törekvő szomszéd állam javára.

"És mi lesz, ha Erdélyt elveszik?" — tette fel a kérdést nem is egyszer, amikor *Csucsán* társasági összejevetel volt. És tiltakozott. A *Nyugat* 1915. augusztus 16-i számában kimondta: "Erdélyt akarjuk, tartjuk és meg is fogjuk őrizni."

Adyt régebben barátság fűzte *Octavian Goga* a román költőhöz. Kapcsolatuk azonban megszakadt, amikor *Goga* magyar népet kezdte támadni. *Goga* a háború kezdetén átszökött a Regátba és onnan uszított Magyarország ellen. *Ady* a *Világ* című napilap 1915. január 24-i számában nyílt levelet tett közzé. "*Goga Octavian* nevű barátommal aligha szoríthatok már és még kezét, holott ez nekem fáj" — állapította meg, majd hozzátette: "higgye el nekem, domnul *Goga*, hogy lelkiismeretet nem cserélnék vele." Méltó válasz volt ez a román költő magyarellenes uszításaira.

1916 augusztus végén a Regát hadai betörték Erdélybe. Íróink és költőink ebben a súlyos helyzetben egyértelműen foglaltak állást: féltették Erdély népét.

A neves író, *Benedek Elek* "Édes anyaföldem" című visszaemlékezésében így írta le 1916-os nyár végi megdöbbenését és aggodalmait:

"... egyszerre érzem, hogy megremeg alattam a föld, az édes anyaföld szíve. Hallani vélem, hogy tehetetlenül nyöszörög, majd felsikolt rémesen, mint az az ember, akit szíven szúrtak. és követi ezt a felsikoltást borzalmas hördülés, melynek a gyarló ember sókinycsében nincs neve... Láthatatlan hullámokon végtelen fáj-

dalmas, szívet hasogató, elmeháborító hangok, megrendítő melódiák zúgtak, hömpölyögtek a levegő égen. Lángostorok verdesték testemet, s minden ostorcsapásnak egy szava, egy értelme volt. Ez a föld már nem a Tied!"

Románia támadása tiltakozásra bősztíti *Krúdy Gyulát* is. A *Magyarország* szeptember 3-i számában így írt Erdélyről: "*Petőfi* hasztalan keresett teteme itt porlad valahol és vajon látja-e, hogy ismét ellenség lepte el azt a földet, amelyért ő és társai meghaltak?"

Menekültek százezrei kerülnek Erdély országútajaira. Az egész magyar közvélemény együttérzése kísérte őket.

Kosztolyányi Dezsőt is megrázta a földönfutók sorsa. Székely népbalлада című írása *A Hét* szeptember 3-i számában látott napvilágot. Leírta, hogy a vonaton érkezett menekültek tekintete "szinte érthetetlen volt, fáradt és eszelős." Látta a pályaudvaron a székely anyát gyermekeivel: "Szinte balladai komorsággal ülnek, háttérben az anyjuk, a szobor, és nem mozdulnak..."

A pályakezdő *Reményik Sándor* 1916 szeptemberében Kolozsváron alkotta meg *A menekülő* című versét.

publicista, a *Nyugatban* tette közzé külpolitikai tárgyú írását 1916 őszén. Ebben bírálta a hivatalos osztrák-magyar külpolitikát, amely nem vette észre, "mit forral ellenünk Románia."

Oláh Gábor költő "A háború víziója" című versében támadta a "dák-ko-románságot", azaz a meghamisított múlt nevében folytatott magyarellenes propagandát. Elítélte, hogy Bukarestben "nagy Róma dicőségébe temetkezve" uszítanak egyes politikusok Magyarország ellen.

A román megszállók sok bűnt követtek el a megszállt Erdély lakosága ellen. Erről Szabó Dezső rajzolta a legmegdöbbentőbb képet. Két és fél évvel később megjelent *Az elsodort falu* című regényében leírta Regátból jött katonák garázda viselkedését. Egy parasztember ellenállt a fosztogatóknak, mire szitává lötték. "Holt kezeibe belefagyott az igazságot tevő balta. Mint egy öreg paraszt Szent Sebestyén fedte vérző teste az ősi ajtót." A megszállók felgyújtották a házakat, a székely falu egy része le is égett. "Felgerjedt, részeg katonák a gyűlölet vad táncát rángták az üres házakban."

"Az egész Magyarország egységes... abban az abszolút bizonyosságban, hogy igen hamarosan el fog következni az az idő, amikor a román rablók véres fejjel fognak hazakolni", állapította meg Ambrus Zoltán a *Nyugat* hasábjain. Krúdy Gyula irodalmibban fogalmazott a már idézett cikkének a végén: "Erdély, romantikus tüneménye, történelmi óaranya, gyenge és féltett menyasszonya Magyarországnak, visszavesziünk a rabló nyergéből".

A messzi távolból is jött biztató szó. A szibériai Krasznojarszkban sínylődő hadifogoly költő: Gyóni Géza is tollat ragadott az erdélyi tragédia hírére. Verset írt, amit vöröskeresztes postával küldött haza.

"Az egész édes, megszokott világot szeretné magával vinni az, akit a történelem vihara távozásra kényszerít." Miután felsorolja, mi mindent hozna otthonról magával, a vers végén elhangzik a szomorú csattanó:

Szeretnék mindent, mindent
magammal vinni —
És mindent itt hagynok.

Juhász Gyula "Az erdélyi gyermek" című versében, ami az elmúlt évtizedekben nem szerepelhetett a költő gyűjteményes kiadásában, eképp fordul az olvasóhoz:

"Erdély: ez nem szó neki. Dús valóság,
Öröm és napfény, kenyerek és rózsák,
Az első bánat és az első ének...
Adjatok neki menedéket!"

"Keresztül egész Erdélyen, ...minden, ami és aki itt élt — sírva és jajgatva menekült" — ír 1916 őszéről Kós Károly, a neves erdélyi író és építőművész.

Íróink és költőink irodalmunk régi nagyjainak példáját is felidéztek, amikor Erdély megvédéséről volt szó. Cikkeikben szerepelt *Petőfi*, *Jókai*, *Josika* és mások neve. Példájukat a sajtó is követte.

Gellért Oszkár, a jeles költő és

Költeményében keselyűkhöz hasonlította az Erdélybe behatoló támadókat. Nem halott a magyar, "megrázódik s lecsap rátok". Az önérzetes bizakodás hangján jegyezte meg:

Egész világ kit széttépne,
Övig vérben Árpád népe.
Tucatra jár már az ellen —
Egygel többtől meg nem retten.
Nem kripta még a Kárpátok —
Dögmadarak, hova szálltok?

1916 októberében az ellenséget kivertek Erdély földjéről. Nemsokára az osztrák-magyar és szövetséges seregek már a Regát területén jártak és Bukarestet is elfoglalták.

Ezzel kapcsolatban érdemes egy tényt kiemelni. A sikerek hónapjaiban a magyar írók és költők szavaiból hiányzott a bosszú hangja. Nem hirdették, hogy Erdély ártatlan áldozataiért, lerombolt falvaiért megtorlásra kerüljön sor román területen. Egyetlen ismert író vagy költő sem hangoztatott bosszúvágyat. A magyar irodalom jelesei nemcsak hazaféltségből, de humanizmusból is kitűnőre vizsgáztak. A hazafiság és az emberszeretet szép példáit nyújtották.

MERÉNYI LÁSZLÓ

A román Gulág II. *

(Dobrudzsa, Baragan — 1951-1955)

1949. március 3-ra virradó éjjel került sor országszerte azon földbirtokosok földjeinek államosítására, akiknek a második világháború utáni 1945-ös földbirtokreform még 50 hektárt meghagyott, s ők állandó zaklatásoknak kitéve ugyan és legtöbbször kifosztott otthonaikban és kellelő felszerelés, állatállomány, gépek nélkül, de megpróbálták ismét megvetni lábukat az ősi földön.

Rájuk is éjjel mentek kegyetlen különítmények, csendőrök, aktivisták, mindenféle városi söpredék. Egy félóra alatt pakolniok kellett egyetlen bőröndöt, ládát. Nekik sem mondták hová, mi végre? Vittek a házból mindenkit, ideiglenesen ott tartózkodó rokont, barátot, vendéget is.

Mint kiderült, az országban néhány várost jelöltek ki számukra kényszerlakhely-központokul, Erdélyben a Dévát, Marosvásárhelyt, Udvarhelyt, Csíkszeredát, a Regátban Craiovát. Oda vitték őket vonaton, teherautón, szekéren. Személyazonosságiukba bepecsételték a "DO" (domiciul obligatoriu) jelzést és attól fogva nem hagyhatták el a helységet. Kezdetben kétszer, majd kéthetente kellett jelentkezniük a rendőrségen.

Volt azonban köztük olyan is, akinek még a többiek savanyú jövőjénél is keserűbb kenyeret szántak. Így a Sepsiszentgyörgy környéki birtokosokat, rövid gondolkodási idő után, újból összegyűjtötték és marhavagonokban, majd hajófenéken a Duna-delta környéki rizstelepekre vitték őket olcsó munkaerőnek. Több családot zsúfoltak össze emeletes priccsekkal berendezett deszkabarakkokba. Rettenetes szenvedések vártak rájuk teljes elszigeteltségben. Ez az elszigeteltség akkora volt, hogy én, aki Romániában éltem, akinek szüleit, nagyszüleit minden rokonát szintén államosították s részint Vásárhelyre, részint Székelyudvarhelyre deportálták, pincékbe, padlásokba — csak ez évben tudtam meg közelebbit ott töltött több mint másfél évtizedükből, mikor egyikükkel, másikukkal közelebbi összeköttetésbe kerültem.

Az ötven hektáros birtokok államosítása után, még ugyanabban az évben került sor a legkegyetlenebb terrorakcióra: a járásokonként 2-3 ember kvótaszerű legyilkolására.

A központilag számszerűen megállapított "kivégzések" végrehajtóit a megyéktől küldték ki vidékre. Ezek javarészt a milícia tisztjeiből kerültek ki. Annak idején ebbe a tisztikarba a legkülönbözőbb kategóriákból rekrutálódtak a "káderek".

Közöttük voltak a volt Sziguranca, már a királyi Romániában erősen kompromittált "rendőr-kutyáitól", a társadalom salakjának minden rendű képviselői, számos szadista és egyéb lelki nyomorult. Elég sok volt közöttük az olyan zsidó is, aki a náci halállágerekből szabadulva, igazságtalan meghurcolására gondolva keresett lehetőséget valamiféle "népi bosszúra", nem számolva azzal, hogy akiken dühét kitölti, azok lényegében még kollektíven sem voltak az ellene elkövetett bűnökért felelőségre vonhatók.

Az "akciókat" minden esetben éjjel hajtották végre, és ez annyira azonos módon történt mind Biharban, mind Csíkban vagy a Maros mentén, hogy gondolni sem lehetett spontán, helyi jellegű megnyilvánulásra. Ez is bizonyította — utólag —, hogy minden központi utasításra, és valószínűen nem minden példa nélkül (Szovjetunió) történt.

Az áldozatok jórészt a kuláklisztárolt kerültek ki. Néhol már előzetesen letartóztatták őket. A végrehajtó "kommandónak" mégis lehetett némi önállósága. Így például Nyárádszeredában először Kovács Béla volt nyárádgyálfalvi iskolaigazgatót vezették fel a fogdából a Marosvásárhelyről kiszállítottak elé. Mivel vele szemben a különítmény onnan származó parancsnokának valami gátlása támadt, visszaküldte a pincébe. Helyébe Kacsót, az ugyancsak köztisztviselőben álló postamestert vezették elő, s azonnal autóba ültették, mondván, hogy kihallgatásra viszik. A városkán kívül a Tompa felé vezető országút mentén szállították ki azzal, hogy elengedik. Lőte L., akit mint a helybeli egyik ügyvéd fiát rövidnadrágos kora óta ismert, ő lőtte tarkón közvetlen közelről. Egy milicista ült hullája mellett reggelig, akkor hat kuláknak kellett eltemetnie úgy, hogy hant se maradjon utána. Kovács Béla évtizedekkel élte túl.

Az említett kivégzőnek egyébként sem volt sok skrupulusa. Ugyanabban a periódusban a Maros jobb partján

* Helyreigazítás

Előző lapszámunkban tévesen írtuk ki a szerző nevét, melyért elnézésüket kérjük.

A szerző neve helyesen: *Mikó István*.

lévő Udvarfalva községből volt osztálytársát, Nagy Sándort hozta el este a "fekete autóval" és végezte ki az útszélén.

— Laci, csak nem akartok velem valami rosszat? — kérdezte még otthonában a falálraírt.

— Nem, dehogya, csak gyere gyorsan, majd hazajössz nemsokára!

— Tegnap adtam el a rücsi vásáron pár ökrömet, magammal vigyem-e az árát?

— Hát az nem árt, a pénznek nincsen szája.

Ezúttal is az útszélén dörent a revolver, s most is a falu kulákjai ásták a sírt. Akárcsak Erdély- és ország-szerzte annyiszor. A pénznek nem volt szája; nem mondhatta el, ki zsebébe került.

Nos, ezeknek a vád, eljárás és ítélet nélkül legyilkoltaknak a családjai voltak a következők, akik dobrozdtsai falvakban, néhol az onnan kiűzött török vagy bolgár ajkú lakosok ingatlanában, tatár vályogviskókban kaptak kényszerlakhelyet. E kopár dombokkal tarkított, barátságatlan vidéken mezőgazdasági segédmunkával rizstelepeken, vagy a Dunacsatorna kevés civilmunkásai között tengették életüket. Hétvégeken barátommal, Kelly Lacival olajvonatok potyautasaként gyakran meglátogattuk őket.

Az említett (később botrányok közepette abbahagyott, majd ismét újrakezdett) Duna-Fekete-tengeri csatornát javarészt politikai rabok építették napi 12 órás kényszermunkaidővel. Idekerült minden ítélet nélkül Mihály nagybátyám is, úgymond két évre. Mikor a 2 év 1952 tavaszán végre lejárt, akkor az ötletszerű "ítéletet" megduplázták, majd annak végrehajtására a békási vízi erőmű és völgyzárógát építésére vitték tovább. Ott találkoztak mindhárman testvérek, apámmal, Árpád bátyámmal, akiket otthonról vittek egyenesen oda.

Ahogy a fentebb említett gyilkosságok híre elért hozzám és az áldozatok kilétéből következtetni lehetett a "válogatás" kritériumaira, kétségtelenné vált, hogy ha az 1949. március 3-i államosítás netán nem következett volna be, úgy ezek a kivégzettek nyilván az 50 ha-os volt birtokosok közül kerültek volna ki. Ebben az esetben apámnak úgyszólván semmi esélye sem lett volna a túlélésre; "sic fata volunt", a sors így akarta.

A galusi lakosság megfélemlítését és közös gazdálkodással szembeni passzív ellenállásának megtörését — főként a magyar határvidéken és a Kőrösök mentén — egy másik (szintén a szovjet példatárból vett) — eljárással vélték elérni. Ennek alapját a provokáció képezte... 1949 nyarának elején a "makacsnak" tudott falvakban, különböző ürüggyel idegenek jelentek meg és a rendszer elleni cselekvő fellépésre biztatva a különben is izgatott és a különböző adó- és beszolgáltatási prés által elkésérett lakosságot. Ennek a készakarva kirobbantott "rebellió"-nak alig volt más látszata, mint hogy betörték néhány néptanács és pártiroda ablakát, ledobálták a falról Marx, Engels, Lenin és Sztálin kötelező képeit. Esetleg, ha nem

oldott kereket idejében, megverték, netán "seggbe rúgdosták" a párttitkárt és néhány csatlósát. Az is előfordult, hogy az említett képeket más iratokkal együtt a néptanács udvarán vagy az utcán elégették. Az egészben jóval több volt a füst, mint a láng.

A "veszélyeztetett vidékekre" kisvártatva megérkeztek az Állambiztonsági Szolgálat operatív szervei (akik között — immár egyenruhában — több helyütt is felismerték a provokátorokat), és megkezdtek a "vérbefojtást". Néhány "ellenállót" a helyszínen lelőttek (Tóti, Feketebátor, Talpas, Feketegyőrös stb.), ezeket tartóztattak le és hurcoltak el. Utóbb mindezek családtagjait kézi csomaggal deportálták Dobrudzsába. Ez volt a harmadik hullám. Ezek a tízezrek aztán az előzőekben már említettekhez hasonló, sanyarú körülmények közé kerültek. Életük menete azonban még mindig különb volt a börtönökben fogva tartottak sorsánál, vagy attól, ami az utánuk következő deportált-csoport osztályrésze lett.

A legnagyobb tömegű, hozzávetőlegesen mintegy 40 ezer családot, 125-130.000 embert kitevő népességet, a deportáltak negyedik csoportját, 1951 nyarán szakították ki otthonából. Ezek nagy többségben bánáságiak, illetve Arad-környékiek voltak, az akkori Temes tartomány lakói. Arad, Borosjenő, Lippa is ide tartozott. Túlnyomó többségük sváb, magyar és szerb volt, de akadt román és bolgár is közöttük. Az érintett falvak és mezővárosok csaknem minden kuláknak nyilvánított lakója. A legjobb gazdák, a legszorgalmasabb emberek. Bánásági viszonylatban ez tragédiát jelentett.

Érkezésük úgyszólván egybeesett a miénkkel és két falujuk az általunk térképezendő területen helyezkedett el. Nemsokára megtudtuk, hogy kollégám és legjobb barátom nagybátyja is köztük van Újaradról. Találkozásaink mindennaposak voltak.

Éjjel jöttek rájuk is. Ezúttal nem választották el a csa-

ládót "egy vagonnyi holmit vihetnek, két óra áll a rendelkezésükre" — szólt a rövid parancs minden további felvilágosítás nélkül. Az áldozatok fogalmat sem alkothattak arról, hogy mit pakoljanak. Hisz nem tudhatták, hogy hová, milyen körülmények közé és mennyi időre viszik őket. Azt legkevésbé, hogy ahová mennek, onnét van-e visszaút?

Ezeknek a vagonoknak a leltári képe ezért mutathatott aztán olyan óriási eltéréseket. Volt, aki a bútorát vitte, volt aki állatot és mezőgazdasági felszerelést. Vihettek akár vetőgépet, akár pianinót. A szállítók nagylelkűek voltak.

Ezek a szerelvények aztán az Al-Duna balpartja, a Bátorán felé igyekeztek, ahová hosszú és fáradalmas út után érkeztek meg (állomásokon csak éjjel vesztegeltek). Ahová érkeztek az nem volt sem munkatelep, sem láger, sem haláltábor. Ott nem volt semmi, csak a pusztá mező, alföldi sík, mintegy 20-30 méterrel a tengerszint felett, a Dunavölgy első teraszán. Hatalmas állami gazdasági táblák. Rajtuk hol szárba szökött és sárguló búza, hol meg zöld kukorica, hol gyapot. A lábon álló termény között nehezen lehetett fellelni a sebtében levert jelzőkarókat, amellyel a topográfusok pár nappal előbb kitűzték a jövőendő új falvak (sat nou) utcáit, telkeit, mezsgyehatárait. (A "falu" közepén már hordták a követ, deszkát, téglát a leendő Néptanács és Milícia építésére, de kút az nem volt sehol.)

A legközelebbi lakott település jó néhány kilométerre volt. A vasútállomás rendszerint még messzebb. Akinek volt szekere, lova, az a kirakodás után konvojba verődve, fölös őrizet mellett ment ki leendő lakhelyére. A többieket teherautók és traktoros vontatók hosszú sora szállította — óriási porfelhő alatt — a helyszínre. A búza, gyapot és kukoricaföldeken nemsokára furcsa kupacok állottak: hálósobabútor, ebédlőberendezés, szőnyegek,

szarvasmarhák, lovak... Mellettük tébláboló, riadt emberek és hevenyészett fekhelyeken fekvő betegek, öregek, gyermekek, síró apróságok. Az én szememben talán az itt-ott elfekvő, törött lábú, poros, nagy, fekete zongorák nyújtották a legmeghökkenőbb látványt. Felcsapódott fedelük — akár halálosan sebzett vad meztelen fogsorát — elefántcsont klaviatúrát vicsorított a szemlélőre. Homlokukon a neves bécsi cégek sárfoltos védjegye, az oktalan megalázás otromba bélyegéeként hatott.

Ez a rettenetes és egyben lenyűgöző látvány akárcsak Frantz Werfel könyvéből, "A Musa Dagh negyven napja"-ból lett volna képtelen valóságos illusztráció.

Ez a lompos, nyomorult és porig alázott, kevertajkú tömeg azonban nem vetette felszínre a maga Stefan Bagradianjait. A hasonlat egyebekben megállta a helyét; ott egy vak gyűlöletől halálra szánt népet, itt egy társadalmi réteget kergetett a pusztába az erkölcsi szempontból bizonyára vegytiszta rokonságot mutató szervezett emberi elvetemültség.

A Fetesti határában (30.000 ha) "letelepített" 2 új falu, a csoportom számára kijelölt felmérési zónába került. Különböző mérések ürügyén feltűnés és korlátozás nélkül jöhettünk-mehettünk a telepen. A deportáltak személyi igazolványait még otthon elvették, a "falut" nem hagyhatták el. Postát nem kaphattak és nem küldhettek. Mi, amint lehetett, felvettük az összeköttetést az otthoniakkal, s hoztuk-vittük a levelet, csomagot. Minduntalan "arra" kellett "mérnünk". Nem volt veszélytelen vállalkozás, de hála Istennek nem lett baj belőle. Az örök között is akadt jobbjézésű ember, ha észre is vették szándékunkat, nem csináltak "ügyet" belőle...

Az új falvak élete kimondhatatlanul nehezen alakult ki. Az első napokban szinte bénultan várt mindenki, akár halálra szánt állatok a vágóhídi végső taglóra. Aztán, hogy nem jött sem gáz, sem gépfegyvertűz, engedniük kellett a mindennapok sürgető követelményeinek. A kevéske hazai rohamosan fogyott, étel is fedél is kellett, de mindenek előtt az ivóvízről kellett gondoskodni. Kút egyetlenegy volt az egész határon, a Duna 4-5 kilométerre folyt. Arra indult hát naponta egy, a maga nemében egyedülálló karaván: legtarkább edényféléseket cipelve, húzva, görgetve maga előtt és maga után. Volt ebben tehén és lószekér, bicikli, taliga, talicska, de vitték a vizeskannákat babakocsiban, legtöbben gyalog.

A Duna-víz piszkos volt. Okkal gondolták, hogy a hirtelen lábrakapott sok gyomor- és bélfertőzésnek a szennyes Duna-víz az oka. Nem volt más hátra: kutat kellett ásni. Nekifogtak. Szakember és felszerelés hiányában, ahogy lehetett. Ástak lefelé, vödörrel húzták fel a földet; jó, ha akadt egy csigakerék. Ahogy nőtt a mélység, nőtt a beomlásveszély, a kútásók halálát mégsem ez okozta: egyszerűen a fejükre esett a tele veder. De rögtön helyükbe lépett más valaki, hiszen egy egész falu várta a vizet. Néha az is meghalt — ugyanúgy. Orvos, gyógyszer nem volt, honnan is lett volna. A "megbélyegzettekkel"

veszélyes lett volna kapcsolatot tartani. Pusztultak hát a halni való öregek, de az élni való és élni vágyó gyerekek is. Pedig akkor még szárazság és meleg volt, szabad ég alatt is nyugodtan lehetett hálni, ha idegen csillagzat alatt is.

Rendkívül jellemző volt a deportáltakra, ahogy az adott sanyarú körülmények közé beilleszkedni igyekeztek. A szerbek, rácok, bolgárok és németek mozdultak először a lelki sokk utáni magukhoztérésben; csakhogy egymástól homlokegyenest ellenkezőképpen.

A németek azonnal megalakították a maguk "verein"-jait, csoportosulásait. 10-15 család állt össze, először vályogos agyagos föld után néztek, aztán zsalulemezeket készítettek a fölszabott szekrényoldalakból, ágydeszkák-ból, később lovasszekerekkel hordókban, kádakban vizet hoztak a Dunáról, majd aprajuk-nagyjuk fegyelmezett és jól szervezett munkához látott. A családszövetséget az "altester" (a legöregebb) kormányozta megfellebbezhetetlen szóval: épülni kezdtek vert vályogból a házfalak. Nemsokára a falak tetején nótaszóra döngtek a döngölők. Kisvártatva felkerült a Duna-ártérben vágott ágfából készült tetőszerkezet, arra gabonaszalma, kukoricaszár. Aztán máris nekifogtak a következő háznak...

A másik csoport, a bolgárok és szlávok lefele építkeztek, úgynevezett "bordei"-okat, földbeásott vermeket készítettek. Arra számítottak, hogy így megtakarítják a falak építőanyagát. A szobányi, meredekfalú, 2-3 méter mély gödrök persze gyorsabban "épültek", mint a sváb-házak, néhány deszkával és ugyancsak szalmával fedték őket. Így, amíg utcánként még csak egy-két ház állott, a szerbek be is bútorozták földalatti szobáikat.

A magyarok, románok nem csináltak semmit. Két szekrényre ráterítettek egy szőnyeget, pokrócot, ponyvát, s más efféle hevenyészett sátrak alá húzódtak éjszaka, vagy nappal a tűző nap elől.

Még perzselt a kánikula, de a szelek szárnyán már közeledett az apokalipszis. Minket a falu közelében — már hazatérőben — ért az előszele. Nemrégiben láttam egy színes filmen az afrikai "Habib"-vihár közeledtét. A minden színárnyalataiban is végigjátszó égalja csak ehhez volt hasonlítható. Aztán jött egy olyan elsöprő felhőszakadás, amilyent talán nem is láttam életemben. Egy óra alatt több mint 80 mm csapadék zúdult rá a szikkadt földre.

Másnap reggel az "új falu" felé szekereztünk. A látvány minden képzeletet felülmúlt. Különösen a szerbeknél volt rettenetes. A színültig telt gödrök sárga vizének tetején nyomorúságos holmik és jobb napokat látott bútordarabok lebegtek, groteszk összevisszaságban. Volt közöttük gyermekjáték és kalucsni, üres doboz és kalap. A legtragikusabb következmény mégis csak napok múltán mutatkozott; a leromlott szervezetek nem bírták ki a hirtelen hőmérsékletváltozást, nedvességet. Főként az öregek és gyerekek pusztultak el. Aratott az influenza, a tüdőgyulladás. Megbetegedések, amelyek egyébként rendes

gyógyszerezés mellett nem okoznának fejtörést, itt kivédhetetlenül halálosak voltak. Az új falu mellett nőni kezdett egy kultúrterület, amelynek nem jelölték ki előre a helyet a topográfusok — a temető.

Aki életben maradt — építeni kezdett. A túlélés ösztöne győzött. Van egy román közmondás: "Omon isi sfinteste locul!" ("helyet az ember szenteli meg"), nos, megszentelte. Az új falvakban három év múlva a pirosce-repes házak ablakaiban muskátli virágozott. Hajnalonta jó lovak vonták szekerek vitték munkába a dolgozókat. Az istállókban szép, jól tejelő pirostarkák szoptatták borjaikat. Szükség volt még, de nyomor nem.

Akkor már megtudták, hogy otthonaikba időközben idegenek ültek, akik első télen a szőlőkarókat tüzelték el, másodikon a kerítést, harmadikon a padlót vagy a padlásdeszkát. Üresek az udvarok és dudva lepi a remek szántóföldeket. Annak a híre is elért hozzánk, hogy az óriási állami segítség mellett is halódnak a nagy nehezen létrehozott "kolhozok".

Három év múlva mégis alig merték elhinni a hírt: hazamehetnek. De pakoltak rögvest s a tehervagonok újra elindultak velük — hazafelé.

Akkorra érkeztem Amarára, amelynek határában szintén volt egy új falu. A Szlobozoi állomáson németül faggattam egy közülük való szomorkás arcú gyereket: "Hát, ha már hazavisznek, akkor vajon miért hoztak el annak idején?" — kérdeztem. — "Miért is?" — tündött el egy kicsit a kérdésem a koravén kamasz: "Hát talán csak, hogy kínozzanak!" Igen, azóta sokszor jutott eszembe, hogy talán ez volt a rendszer egyik jellemzője: sok értelmetlen, senkinek nem használó, oktalan kínzás...

MIKÓ ISTVÁN

Drótkerítésen belül

Varró Jánosnak

Harminchárom év hosszú idő. Megközelítőleg egy fél emberöltő. Ennyi idő telt el azóta... Ez volt a Te korod is, midőn megismerkedtünk.

Mi akkor érkeztünk hajóval *Brailan* keresztül, *Szamos-újvárról*. Nyolcszáz krétafehér bőrű, ijedt rab "bandita", ahogy őrzőink neveztek naponta. Mikor kimásztunk az uszály belsejéből, a *Periprava*-i parancsnok feküdj!-öt vezényelt — és közölte: *A pusztulás vár ránk, de nem dögölhetünk meg addig, amíg verejtékes munkával nem segítjük a dolgozó román népet a Szocialista Románia felépítésében*. Ezután sorba állítottak és elindítottak *Grind* felé.

Itt a drótkerítésen belül egy brigádnyi sovány, napégette arcú sorstársunk fogadott. Ezek már túl voltak a *brilalai Nagysziget* gátépítésén, ahol a hosszas éhezéshez szokott emberek közül az érzékenyebbek százai pusztultak el csillapíthatatlan hasmenés következtében, amit az átmenet nélkül kapott nehéz, zsíros étel, a fertőzött ivóvíz, a mindent szétrágó egerek és patkányok terjesztette kórokozók, valamint az iszonyú fizikai igénybevétel, az őszi hidegek az esős idővel egyetemben okoztak. Akik ránk vártak, a *túlélők* voltak. És nem győztek hálát adni a Mindenhatónak, hogy sikerült nekik túlélni addig.

Brigádokba való szétszétaszatunkat követően végre lehetőségünk nyílt, hogy már nem csupán suttogva, szóba állhassunk egymással. Voltak, akik hosszú évekkal azelőtt, saját tárgyalásukon látták egymást utoljára, meg olyanok, akik a civil életben már találkoztak, de fogalmuk sem volt arról, hogy a másik börtönben van. A románian élő összes népcsoportok képviselői jelen voltak itt, valamint az elképzelhető foglalkozások. Mi, magyarok talán egy árnyalattal nagyobb részarányal szerepelünk az országos összetételnél, de a különbség nem volt jelentős. Százvalahány magyar ember együtt, egy mun-

katáborban, 18 és 70 év között — és minden társadalmi kategóriát képviselve...

Akkori fogalmak szerint legalábbis merészségnek számított az, hogy Te, *Varró János*, a rab, bejelentés nélkül vállaltad a magyar történelem, irodalom, földrajz, kultúrtörténet folyamatos ismertetését. Sok hallgatód egyszerűen nem volt hajlandó elmenni mellőled, mikor sorakozóra vagy lefekvésre kongattak. Te pedig tömören, érthetően és türelemmel magyaráztál. Nem lehetél olyan fáradt, hogy ne válaszolj kérdéseinkre. Irigylésre méltó volt fizikai erőnléted is. Gyermekkorod óta megszoktad a nehéz munkát. Ez lehetővé tette, hogy jónéhányszor segíts nekünk, kevésbé edzetteknek a kapálásnál, amit az izzó napsütésben nem mindenki bírt, vagy a sáncásásnál, ahol kötelező volt a "köztársasági norma" teljesítése: napi 3 1/4 köbméter föld kiásása és elterítése.

Letartóztatásod az 1956-os magyarországi forradalom egyenes következménye volt. Főtárgyalásodon M. P. a vád koronatanúja szemedbe vágta, hogy '56 októberének végén, az egyik egyetemi szemináriumon ő maga hallotta a kijelentésed: "*Ha győz a forradalom, Erdély hovatarozása is napirendre kerül*". Ez nem volt igaz. Ő — nem hallhatta. *Más csoport* előtt mondtad... Letartóztatásotok pedig *Dávid Gyulával* és *Lakó Elemérrel* együtt, a *Bolyai* és *Babes* egyetemek "*egyesítésének*" a *Bolyai* megszűnésének előkészítését is szolgálta.

1962 márciusában halt meg édesapám, tizennégy évvel túlélve édesanyámat. Nővérem, akitől a lehetséges alkalmakkor csomagjaimat kaptam, sajnos, már kellő ismeretekkel rendelkezett a börtönhíradás terén. Ezért aztán egy nyers-len színű, rózsaszín csíkos, háziszóttos törülközőt — édesanyám hozományából — fekete szalaggal kötött át akkor. A csomagos *smasszer* a szalagot leszedte és erősen megnézett. Megéreztem, miről van szó. A törülközőt ereklyeként őriztem. Aztán 1963 februárjában, zöld cémával, mivel csak az állott rendelkezésünkre, keresztiszemes öltéssel behímezted nevem kezdőbetűit, nehogy valahová eltévedjen. Egy *Gregorianu* nevű volt csendőr — az általuk sajnos immár megszokott gondolatmenetet követve — feljelentett a politikai tisztnél, hogy magyar zászlót készítettünk. Az eredmény: hirtelen az összes szolgálatban levő *smasszer* bezúdult a hálótermünkbe, csomagjaink kiborítását parancsolva. Aztán, hogy nem találtak semmi feltűnőt, szalmazsák-

jainkat már ők maguk ürtették ki a hálóterem közepére. Eredménytelenül, mert ezekben sem találtak semmit. "Mit varrtatok ma délelőtt?" — kérdezte indulatosan a szolgálatos tiszt. Ekkor csomagom földön fekvő kuszaságából kiemeltem a törülközőt és szétnyitottam. És ekkor láthatóvá vált a két zöld színű betű a rózsaszín sáv szomszédságában. A smasszerek tanácstalanul összenéztek, majd *ami biztos, biztos alapon* a törülközőt elkobozták, bennünket pedig a büntetőfogdába vezettek, ahol külön cellákba zárva, estig dideregtünk. Ekkorra hazaérkezett a táborparancsnokunk. (Ő volt a legemberségesebb, akivel ebből a fajtából találkoztunk.) Meghallgatta a szolgálatos tiszt jelentését, megnézte a "magyar zászlót", majd parancsot adott, hogy engedjenek vissza bennünket a barakkba. *Agachi* kapitány civilben tanító volt, nem is maradt nálunk sokáig. "Büntetésből" áttették egy közjogi táborhoz, parancsnoknak. Ilyenforma volt hát a mi zászlóbontásunk története. Te már akkor bizonyos értelemben *Németh László-i* szemszögből láttad a körülöttünk folyó eseményeket. Megjósoltad a kommunista tábor gazdasági széthullását, de a megtörtétnél csupán 20 évvel későbbi időpontra vártad, és megjövendölted a román nacionalizmus szélsőséges irányzatainak erősödését is...

Fényképszerűen jelennek meg újra s újra előttem a *Schönfeld Miklós* doktorral, a volt aradi főrabbi-val folytatott eszmecsere-íték. Ő is, akár *Blumenthal Palika*, az ő állandó kíséretje elismerték, hogy *cionosták*, akik a zsidók kivándorlásának ügyét vállalták fel, de csak azért, mert nem tudták elképzelni Romániában népünk biztonságos létét. Egyébként a doktor nagyon jómodorú és igen nagy tudású férfiú volt. Legnagyobb szenvedései közepette sem ragadtatta magát soha mérlegeletlen vagy átgondolatlan kijelentésekre. Emlékszem, mennyire tisztelte tartásodat és tudásodat, valamint azt is, hogy számtalanszor védelmedbe vetted *Waldmann Ivánt*, azt a "befejezetlen gyermeket", aki a sors iróniája következtében egy olyan szervezet fel nem jelentése miatt került börtönbe, amelynek fő célkitűzése egy szabad, de magyarok és zsidók nélküli Románia megteremtése volt. Szegény néhai *Dohi Árpai* számára is Te voltál a mentor. Bár megérhette volna a mi napjainkat! Isten nyugtassa!

Én azt hiszem, legmegrázóbb közös élményünk az 1962 karácsony-szilveszteri énekműsor volt. Szász és sváb-német rabtársaink szervezték, de a jobbhangúak közülünk is bekapcsolódtak. Gyönyörű *Bach kantáta* részleteket, karácsonyi énekeket és népdalokat adott elő ez a csoport *Berger Erich* és *Knall Klaus* vezetésével. A levegőben ekkor már vibrált az érzés, hogy valaminek hamarosan történnie kell: a smasszerek azonban, hogy ne kelljen kenyértörésre vinniök a dolgot, csendben kivonultak a tábor területéről, a kerítés mögül figyelték a kórus hálóteremről hálóteremre történő menetelését.

Emlékszel, amint együtt figyeltük *Moga őrmestert*, aki *Téged* állandóan üldözött, és akit visszaparancsoltak eredeti foglalkozásához, a juhpásztorsághoz? Bocskorosan, számárháton, lehajtott fővel baktatott el a tábor kerítése mellett. Lopva az arcodat figyeltem, de nem észleltem az elégtétel semmilyen kifejezését rajta. Igaz, néhány hónappal korábban, egy óriási felhőszakadás idején, őt magát, ezt az apró termetű smasszert a saját kezéddel húztad ki a vízzel telt gödörből, miután észrevetted, hogy már csak a sapkája úszik a víz színén...

Kedvenc költőd, mint azt mindnyájan tudtuk, *Vajda János* volt. A *Húsz év múlva* és a *Harminc év után* zenéje ma is fülembe cseng, ha lehunyt szemmel vissza idézem Grind-i napjainkat. De volt egy másik egyéniség is, akiről ugyancsak szívesen beszéltél, aki a 20. század Erdélyének szellemi életében iránymutató szerepet játszott, *Kós Károly*.

Nagyritkán megjegyezted: úgy érzed, a fejedben már összeállt a Mű. Ennek egyik fejezete: *Kós Károly, a szép-író* címen valóban meg is jelent, de az egészzel adós maradtál. Még várom megjelenését többek között azokkal együtt is, akik csoportunkból még életben vannak. Talán mindnyájunk nevében szólok: *ne fossz meg azoktól a gondolatoktól, amelyek születéséhez a Kós Károllyal való személyes beszélgetéseitek és kapcsolatokatok szolgálták előzményekként...*

Rögös volt az utunk 1964 után is. Bőven kijutott nekünk zaklatásból, üldöztetésből egyaránt. De ez már egy másik fejezethez tartozik. Viszont amit akkor és ott értünk tétél, hogy bennem és többiekben megmaradjon, vagy felébredjen a magyarságtudat megőrzésének szükségessége, feltétel nélkül kimondhatom: Köszönjük!

CSIKY CSABA

Szent István a Kárpátokban

A kultuszvita történetisége

Magna Moravia rövid életű — a szlovákok történeti tudatában kiemelkedő jelentőségű — dicsősége a történeti Magyarország északi területének utódállama számára rendkívüli beccsel bír. A fiatal szlovák nacionalizmus napjainkban — amikor megtagadja Szent Istvánt és a hozzáfűződő összes politikai és egyházi tradíciókat — politikai ideálokért Nagy-Moráviához, egyháziakért pedig Pribinához, a nyitrai részfejedelemhez, valamint Cyrill és Metód szláv apostolokhoz fordul, mint autentikus történeti személyiségekhez.

Ez a nacionalista gőz nemcsak szembefordul a Szent István-i tradíciókkal, hanem egyenesen *letagadja*, hogy ilyen hagyományok bármikor éltek volna a szlovák nép körében. Azt állítják, hogy Szent István a szlovák nép lelkétől ezer éven át idegenként elkülönült, nem hatott arra. S mintegy ellenpólusul, büszkén hirdeti, hogy Nagy-Moraviát, Pribinát, *Cyrrillt és Metódot* az ezeréves elnyomás ellenére is, változatlan áhitattal tisztelte, s kultuszuk mindvégig megmaradt elevenen a szlovákság szívében.

1920-ban *Cyrrillt és Metódot* Szlovákia védőszentjévé tették meg. A nyitrai templom 1100 éves évfordulójára (1933) rendezett ünnepek pedig arra adtak alkalmat, hogy "kimmunkálják" a *Pribina-kultuszt*, amit a hetvenes években vállalt az ateista deklaráltágú, ám elszántan nacionalista-kommunista szlovák kormány is. *II. János Pál pápa* csehszlovákiai látogatása, *Cyrrill és Metód* krisztianizációs szerepének jubiláris hangsúlyozása a nacionalista érzelmű szlovák értelmiség körében — a szlovák katolikus egyház papsága is, Sokol érsek vezetésével ide értendő —, a fentiekben vázoltakat újra megerősítette.

Hogy a szlovák nacionalizmus milyen ideálokat tagad meg és milyenneket tűz maga elé, az teljesen politikai kérdés, és most itt nem is érdekes. Ellenben az, hogy *Szent István, vagy Cyrrill és Metód hagyományai éltek-e a szlovákok körében vagy sem* és ha igen, milyen mértékben, az nem politikai, hanem *kizárólagosan történeti probléma*. Ezért azt csak a *történelmi források* alapján dönthetjük el hitelesen. Mai szemlé-

letünk alapján *Pribina* és a szláv apostolok összekapcsolása teljesen természetesnek tűnik. A természetes kapcsolódást az "idővel való gazdálkodásunk" nagyvonalúsága biztosítja. Valójában a kettő, a maga korában, két külön, egymással alig összeegyeztethető irányzatot jelentett.

Mit is jelent *Pribina* a szlovákoknak?

Az ő idejében *Adalram* — mielőtt Mojmír morva fejedelem Nyitráról el nem űzte volna —, a *salzburgi érsek* templomot szentelt fel Nyitrán, *Pribina* fejedelmi székhelyén (c. 830). Nevéhez fűződik tehát az első ismert templom építése a Felvidéken. Ezzel azonban be is fejeződött működése a Dunától északra, amelyet — mint ismeretes — a Balaton mellett, *Zalavár* környékén folytatott tovább. Maga ez a tény mégis igen nagy jelentőségűnek bizonyult a további fejlődés során, noha ez még nem jelenti a szlovák nép kereszténnyé tételét, hiszen *ugyanabból a forrásból*, amely erről a templomszentelésről beszámol — jöllehet csak jegyzetben, azaz mellékesen megtudjuk, hogy *Pribina* csak Nyitráról történt elűzése után keresztelkedett meg, germán földön.

A templom felszentelése idején tehát még pogány. Ebből számosan arra a következtetésre jutottak, hogy a templomot nem annyira a Nyitra-környéki őslakosság, hanem a fejedelmi székhely német telepesei számára építették...

Bárhogyan is légyen, az bizonyos: a szlovák térítés még ezzel nem fejeződött be, mert a mainzi püspöki zsinaton még 852-ben is arról tanácskoznak, hogy *ki kell terjeszteni Moravia krisztianizációját*.

E templomszenteléssel vetette meg lábát a német birodalmi egyház a Nyitra vidékén. Az az egyház, amely kezdettől fogva militánsan küzdött *Cyryll és Metód* törekvései ellen. Nem tekinthető véletlennek, hogy éppen *Pribina* idején a salzburgi érsektől felszentelt templom városa, Nyitra vált a *Cyryll és Metód* által meghonosított szláv istentisztelet elleni elkeseredett küzdelem bátyjává. *Pribina* e gesztusával akaratlanul is hozzájárult ahhoz, hogy *Cyryll és Metód* ügye Moraviában sohasem állhatott biztosan. Haláluk után — legalábbis nyugaton — teljesen elbukott. Ezért tehát nem helyes *Pribinát, Cyryll és Metód* működését harmonikus szintézisben összekapcsolni.

Az iméntiek rövidsége ellenére is nyilvánvaló, hogy Nyitra a német papság birtokában volt akkor, amikor *Rasztiszláv* morva fejedelem hívására *Cyryll és Metód* 863-ban megkezdte működését Moraviában. Mint kiinduló pont, Nyitra nem jöhetett számításba, mert ha a 30 évvel korábban emelt templom érkeztiükör rendeltetésszerű állapotban létezett, akkor az egyrészt a salzburgi érsekség fennhatósága alá tartozott, másrészt német származású pap irányította abból a missziós feladatokat, és a frissen érkezetteknek nem állhatott érdekükben az azonnali konfliktus keresése.

A két testvér nyitrai tevékenysége ellen még más érvek is szólnak. Abban az időben, amikor *Rasztiszláv* hívására a szláv apostolok Moraviába érkeztek, Nyitrán, mint *Rasztiszlávnak* hódoló részfejedeleme, *Szvatopluk* uralkodott. Róla viszont ismeretes, hogy nem volt híve a szláv istentiszteletnek. Mikor *Rasztiszláv* elárulása után Moravia egészén az ő nevét kiáltotta egyként a nép, *Metóddal* közvetlen kapcsolatba kerülve — *Cyryll* ugyanis időközben Rómában meghalt —, ellenszenvét közvetlenül kifejezte. Az egyházi szláv nyelven szerkesztett *Metód*-legenda is megemlíti ezt az ellenszenvet, de van két biztos s egykorú adatunk is erre. Amikor *VIII. János pápa* 880-ban

Szvatoplukhoz intézett levelében *Metódot* érsekké szentelve, Moraviát is egyházmegyéjéhez csatolja, s megengedi, hogy az istentisztelet szláv nyelven hangozzék, külön kiemeli, hogy *“ha neked és főembereidnek jobban tetszik a misét latin nyelven hallgatni, megengedjük, hogy a misék neked rendszeresen latinul végeztessenek.”* Ez a mondat csakis *Szvatopluk* határozott kívánságára kerülhetett be a pápa levelébe. Ugyanebben a levélben a pápa arról is értesíti *Szvatoplukot*, hogy kívánságára *Wichinget* nevezi ki nyitrai püspöknek — aki a fejedelem kedvencének bizonyult. S ez a *Wiching* elkeseredett — s nem mindig becsületes eszközöket felhasználva — küzdelmet vív *Metóddal*, s aki *Metód* halála után sikeresen fojtja meg annak szellemi örökségét: a *szláv nyelvű liturgia gyakorlatát*.

Nos, tehát ez a *Szvatopluk* uralkodik Nyitrán és környékén, amikor *Cyryll és Metód* Moraviába érkeznek. Valószínűsíthető, hogy működésük székhelyét a meghívó fejedelem területére helyezték, vagyis *Rasztiszláv* véra. Hiszen ha *Szvatopluk* nem viseltetett volna ellenségesen a szláv istentisztelettel szemben, akkor is természetes, hogy az őket meghívó *Rasztiszláv* szűkebb birtokán telepedjenek meg. Ha pedig *Szvatopluk* részfejedelemsége Nyitra vidékén feküdt — a források ezt kifejezetten nem mondják ki, de közvetett megjegyzésből erre következtethetünk —, akkor *Rasztiszláv* saját, szűkebb “pátriája” csakis a mai Morvaország területén feketett. Vagyis csak itt kezdhették el missziós feladataik teljesítését.

Wiching nyitrai püspökké történt kinevezése (880) a salzburgi érsekség szokásrendjének dominanciáját is jelentette: a latin liturgia kizárólagosságát. Lehetetlenség elképzelni, hogy a szláv istentisztelet oly közismerten esküdt ellensége, mint *Wiching* püspök, a másságot eltűrje, azaz szláv nyelven misézhesenek egyházmegyéjében. Mivel *Wichinget* még 900-ban is említik a for-

rások — 885 után egyébként *Metód* érseki székét ő foglalja el —, mondhatjuk, hogy a Moravia Magna bukásáig (907) a szláv istentisztelet nyitrai bevezetésére úgyszólván semmi lehetőség sem kínálkozott. A birodalom tűntével még kevésbé tételvezhető fel ez.

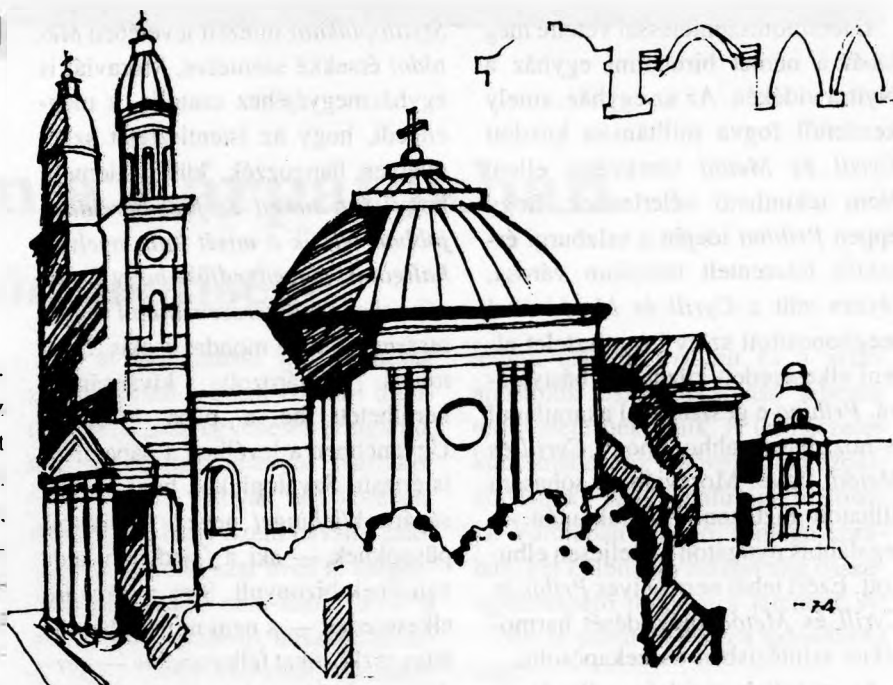
Mi volt akkor a nyitrai egyházmegye?

Forrásaink erről mélyen hallgatnak. Valószínű azonban, hogy lényegében Moravia Felvidékre eső részére terjedt ki. Nyugaton legalábbis a Kis-Kárpátokig, esetleg a Morva folyóig ért. Keleti határa — noha bizonytalan — kétségtelen, nem lépte át a Garamot; délen a Dunáig, északon pedig a hegyek alján lévő szélső telepek határáig terjedhetett. Akárhogy is volt — hiszen e kérdésben pontos adatok aligha fognak valaha is rendelkezésünkre állani —, annyi bizonyos, hogy a nyitrai püspökség a mai Felvidék nyugati részét foglalta magába. Ebből pedig az következik, hogy *Cyryll és Metód a Felvidék területén sohasem működött, nem működhetett, s így a Felvidéken hatasuknak — ha a szlovákság e terület autochton lakossága és nem később vándorolt be Moraviába — semmiféle tradíciója nem is lehetett.*

Ezt a történeti adatokból levonható eredményünket számos más termé-

szetű tény is a legteljesebb mértékben alátámasztja. Ismeretes, hogy az ógyházi szláv irodalom úgynevezett *moráviai réteggel* is rendelkezik. Erről kétségtelenül megállapítható, hogy morva nyelven beszélő emberek írták vagy másolták azokat. Számkra két emlék fontos különösen a *Kijevi Levelek-é* és a *Prágai Töredékek-é*.

A *Kijevi Levelek* egy római rítusú misekönyv glagolita-betűs töredéke a 10. század első feléből, a *Prágai Töredékek* pedig egy görög rítusú misekönyv ugyancsak glagolita-betűs töredéke a 11. század elejéről. Mindkét emlék világosan viseli a morva származást. Legfontosabb sajátja, hogy az ószláv hangkapcsolat helyén nem *st* van mint a macedon-bolgár ógyházi szláv emlékekben, hanem *c* (mint a nyugati szláv nyelvekben: csehben, szlovákban, lengyelben, szerbben). Hasonlóképpen az ószláv *dj* helyén nem *zsd*, hanem *z* van! Ez a *z* azonban már nem nyugati szláv, hanem kizárólag csak *cseh-morva sajátosság* lehet, mert e helyzetben csak itt találunk *z* megfelelést, míg a többi nyugati szláv nyelvben — így a szlovákban is — mindig *dz* áll. Mivel pedig a glagolita írás a *dz*-t a *z*-től megkülönbözteti az ebben a helyzetben kivétel nélküli *z* írás arra mutat, hogy ezeket az em-

Paulovics László: A szatmárnémeti Nagy Templom

lékeket olyan területen írták, ahol a *dj*-nek nem *dz*, hanem *z* felel meg, azaz cseh-morva tájon. *Bizonyos tehát, hogy írók nem lehettek szlovákok!* S mivel olyan emlékeink vannak, amelyek morva területre utalnának, nyugodtan állíthatjuk, hogy az egyházi szláv írásbeliség a szlovákok körében sohasem terjedt el.

Emellett szól még az is, hogy míg cseh földön az egyházi szláv írásbeliségre még Metód tanítványainak kiűzetése után is (885) egész biztos történeti adataink vannak, addig a Felvidékre vonatkozóan ennek leghalványabb nyomát sem találjuk. A cseh *Szent Vencel* latin és szláv nyelven írt és olvasott legendáját is először egyházi szláv nyelven írták meg, amely nemcsak a glagolita betűket használó horvátokhoz, hanem a cirill betűs, görögkeleti szlovákokhoz is eljutott. A legenda — noha kései másolatokban maradt ránk — világosan magán viseli a cseh eredetet. A szláv nyelvű kultusz Csehországban a százavai kolostorban 1097-ig tudta magát tartani.

Miért ez a nagy különbség a két terület között?

Nyilván azért, mert a Felvidéken e fejlődés alapjai nem voltak meg.

Számos adatunk van arra, hogy a honfoglalás előtti szentek tisztelete a magyar keresztény korban is folytatódott. *Szent Demeter* (Mitrovica, Szerém megye), *Szent Ireneus* (Szenterenye, Szerém megye), *Szent Adorján* (Zalavár, Zala megye), *Szent Emmerám* (Nyitra) és — talán — *Szent Hypolit* (Zoborhegy) világosan bizonyítják ezt. Ezek a honfoglalás után is élő keresztény helyi hagyományok ékesen tanúsítják, hogy *a magyarság a kereszténységet nem irtotta ki* — minden ellenkező állítás ellenére. Az ifjú magyar kereszténység pedig különösen buzgón vette át a hódolt területen lévő helyi szentek tiszteletét, amint azt már a magyarországi liturgikus könyvek legrégebbi rétegében is láthatjuk. (*Szelepcsényi és Hahóti*, valamint a *Pray Kódexekben!*)

Az iméntiekkel szemben *Cyryll és Metód* tiszteletének nálunk sem a legrégebbi, sem későbbi időkben nem találjuk nyomát. Nemcsak hogy mise-részüik, vagy officiumuk sincs a magyarországi — és természetesen felvidéki — eredetű misekönyvekben és breviáriumban, hanem két középkori kódex kivételével, még a naptárakban sem fordulnak elő. (Mindkét kódexen különben érződik

az idegen hatás. Szent Demeter napját például nem október 26-án — miként az nálunk bizánci hatásra már a 11. századtól kezdve szokásos —, hanem október 8-ra teszi, mint nyugaton mindenütt s így Csehországban is.) Ez annál feltűnőbb, mert a szomszédos Morva- és Csehországban e szentek kultusza nagyon bensőséges gyakorlatot mutatott föl. Morvaországnak egyébként a 14. század óta hivatalosan is védőszentjei.

Hogy *Cyryll* és *Metód* kultuszának ennek ellenére sem találjuk nyomait, az csak azt bizonyíthatja, hogy e szenteket országunk területén mindig idegennek érezték. Így egyáltalán nem meglepő, hogy egyetlen templom vagy kápolna patrocíniuma sem őrizte meg kultuszuk emlékét számunkra. Mindezek után a *Cyryll*- és *Metód*-hagyományok teljes hiánya mellett bizonyító, különböző természetű adatok után könnyű arra a két évrre is megfelelni, amelyek látszólag a szlovák *Cyryll* és *Metód* hagyományokat, valamint a szlovákoknál a szláv istentiszteleti nyelv használatát hitelesítenék.

Amikor II. Spytihnev cseh herceg 1055-ben elkergette a százavai kolostor szerzeteseit, azok Magyarországon találtak menedéket. 1061-ben, Spytihnev halála után, Vratislav hívására azután újra visszatértek hazájukba. A kutatók nagyrésze ebből az adatból azt következteti, hogy ebben az időben Magyarországon, "talán éppen Nyitrán", szláv nyelvű kolostor állott. Azonban ez az adat ilyen következtetésekre egyáltalán nem jogosít fel bennünket. Szlovák történészek ezt az adatot úgy állítják be, mintha a szerzetesek azért menekültek volna Magyarországra, mert a közelben azonos szellemű kolostort csak itt találhattak, pedig menekülésük irányát egyszerűen az őket pártfogoló Vratislav herceg adta meg, aki *I. Endre királyunk udvarában talált menedéket bátyja haragja elől*. Ebből az adatból magából tehát szláv kolostorok magyarországi létezésére még nem lehet következtetni. Hogy pedig az a szláv kolostor éppen Nyit-

rán lett volna, az elhamarkodott és meggondolatlan ráfogásnál nem több. A nyitrai — helyesebben zoborhegyi — kolostorról már a 11. század közepétől elég biztos képünk van ahhoz, hogy megállapíthassuk: latin vagy szláv nyelvű kolostor volt-e? *Szent Hypolit* patrocíniuma német alapításra utal — *Váczy Péter* szerint a *St. Pölten-i* apátságéra. Márpedig az eddig elmondottak alapján *nehézen feltételezhető, hogy egy szláv nyelvű kolostor védőszentjéül német szentet választottak volna*. Továbbá: Nem valószínű, hogy *Szent Mór*, aki a zoborhegyi kolostor viszonyait nagyon jól ismerte és aki a zoborhegyi kolostor két szerzetesének életrajzát 1060 körül megírta, olyan fontos körülményt, mint a szláv istentiszteleti nyelvet, ne említene.

A zoborhegyi apátság tehát semmi esetre sem lehetett szláv nyelvű. Az azonban nincs kizárva, hogy ebben az időben mégis legalább egy szláv nyelvű kolostor lehetett: a *visegrádi apátság*, melyben 1221-ig "görög" szerzetesek éltek. Mivel ezt az apátságot *I. Endre királyunk alapította Szent András* apostol tiszteletére, valószínűsíthető, hogy a szerzeteseket Oroszországból hozta, és így a kolostor egyházi szláv nyelvű volt. Erre mutat az a körülmény, hogy *I. Endre felesége orosz asszony volt, valamint az, hogy nevét Szent András apostorról, Oroszország védőszentjéről nyerte. Maga Endre is Oroszországban keresztelkedett meg*. A szerzetesek "görög" jelzője ennek a feltetésnek nem lehet akadálya, mert egyszerűen "görög rítusút" is jelenthet.

Ha tehát a százavai szerzetesek szláv nyelvű kolostorban kerestek menedéket, akkor legvalószínűbb, hogy a visegrádi monostorban húzódtak meg. Az egyébként is nagyon alkalmas lehetett számukra, mert pártfogójuk, Vratislav herceg tartózkodási helyéhez, a magyar királyi udvarhoz igen közelinek mutatkozott.

A második érv, amellyel igazolni próbálják a *Cyryll* és *Metód*-hagyományok továbbélését a Felvidéken:

Szent Kelemen kultuszának nyomai az országrész dél-nyugati szögletében. A mocsonoki templom Szent Kelemen védőszentjében a szláv apostolok hagyományait sejtik. Ugyanis, mivel *Szent Kelemen pápa* és vértanú ereklyéit *Szent Cyryll* hozta magával a Krim-félszigetről — majd később Rómába szállította —, *Szent Kelemen* tisztelete *Metódnál* és tanítványainál, később pedig a görög-keleti szlávoknál felette intenzívnek bizonyult.

Többször rámutattak arra is, hogy Prága első templomai is *Szent Kelemen* tiszteletére épültek, ami tehát szintén a csehek *Metód* hagyományai mellett szólna.

Ha azonban a két szent tiszteletét Magyarországon közelebbről vizsgáljuk szemügyre, a felvidéki patrocínium bizonyító erejébe vetett hitünk bizony alaposan megrendül. Mai ismereteink alapján elég jól rekonstruálható a szentek magyarországi kultusza. Tiszteletük megtalálható legrégebbi misekönyveinkben, mi több solemnis (=ünnepélyes) formában. *Kelemen* napja, amit a *Müncheni Kódex* is igazol, még a 15. században is piros betűs ünnep. Legendája az *Érdy-Kódexben* magyarul is olvasható. Mivel pedig *Szent Kelemen* tisztelete az úgynevezett római rétegbe tartozik, azaz ünnepe a hivatalos római liturgikus könyvekbe is felvéte-

tett, magyarországi tiszteletét egyáltalában nem szükséges a Metód-hagyományokra visszavezetni.

Kelemen pápa kultusza ugyan elsősorban a nyugati részekben — Nagykér, Keszölc, Lipót, Balatonlelle, Kajár, Bük, Szentkút — terjedt el, ahol a Metód-hagyományt könnyen feltételezhetnénk, de találunk nyomokat az ország keleti — egri püspökséghez tartozó — részén is, ahol pedig a Metód hagyományok teljességgel elképzelhetetlenek.

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a szlovák vélekedések ahistorikusak a Cyrill és Metód-hagyományt illetően. Vagyis *sohasem működtek szlováklakta területeken.*

De mi az igazság a másik tétellel kapcsolatban? t.i., hogy *Szent István*-nak semmi hagyománya sem volna a szlovákoknál? Itt is kénytelenek leszünk az adatok nyújtotta következtetésekre támaszkodni. Az eredmény felülmúlja minden várakozásunkat. Mert míg *Cyrrill és Metód* tiszteletére semmilyen adatot nem találtunk, addig *Szent István* kultuszára adataink a *történelmi időben* folyamatosan, *megszakítatlan rendben sorjáznak.*

Azt csak éppen megemlítjük, hogy a felvidéki egyházmegyék liturgikus könyveiben *Szent István* és általában a magyar szentek tisztelete éppen olyan mértékben megtalálható, mint

a többi magyar egyházmegyében. Azt azonban már hangsúlyozni kell, hogy a szlovák nyelvű katolikus egyházi irodalom sem különbözik a magyar szentek tekintetében a magyar nyelvű egyházi irodalométól.

A szentek tiszteletének egyik fontos kritériuma és egyben mércéje a tiszteletükre emelt templomok, kápolnák, oltárok száma. Mivel a szenteket koronként más-más intenzitással tisztelik, ezért fontos az idő függvénye. A térbeli tagolódás, vagy ahogyan a szakrális néprajz nyelvén mondanók: a *szentségi táj* a koordináta másik viszonyító eleme. Igaz, bizonyos szentek, jelentőségük folytán, szétfeszítik a fenti kereteket. Ezekhez tartoznak *Szent István és a legfőbb magyar szentek: László, Imre és Erzsébet is.* Tiszteletük a legrégebb idők óta az egész ország területén állandónak mondható. Nyomaival nemcsak magyar ajkú vidékeken találkozunk, hanem — legalább ugyanilyen mértékben — a nem magyar ajkú lakosság körében is kimutatható. Német telepeseknél épp úgy megtalálható, mint a horvátoknál, vagy — a szlovákoknál. *A magyar szentek tisztelete az ország minden lakóját éppen úgy összekapcsolta, mint a magyar alkotmány.*

A szlováklakta, illetve a szlovák-magyar nyelvi határon lévő területek a kiadott okleveles anyag alapján, az ún. *canonica visitatio*-k és az egyházmegyei *schematizmusok* segítségével tárulnak fel. Az Árpád-házi szentek közül — helyhiány miatt — csak *Szent Istvánra* terjed ki az alábbi, kissé száraznak tűnő, de fényesen igazoló patrocínium-lista. Az egykori *Esztergomi egyházmegyében*: Bozókon (1135), Ebeden, Hodrusbányán, Csábrágon, Ipolynyéken, Nagysallón, Tardoskedden, Nagyszegen, Assakürtön, Kopcsányban, Kuklón, Pöstyénben, Jabláncon, Csesztén, Istvánkirályfalván, Modoron, Horvátgurábon, Szentistvánkúton, Stomlán, Cseklészen, Galántán, Kis-Turon;

Nyitrai egyházmegyében: Kolonon, Nyitrán belül Pásuca városrészben,

Beckón, Trencsénteplicén, Alsórecskón, Liszán, Zsolnán, Lutissán, Ocsadnicán, Pruszon, Rudnán;

Besztercebányai egyházmegyében: Rudnón, Körmöcbányán, Porubán, Oszlányon, Pojnikon, Zólyomban;

Szepesi egyházmegyében: Matecon, Csontfalun, Alsótátrafüreden, Lőcsén, Szepesbélán, Felső-Lipnicán, Bielypotokon;

Rozsnyói egyházmegyében: Méhiben, Pohorellán, Antalfalván, Merényben, Perkupán, Losoncon, Vendégiben;

Az egykori kassai egyházmegyében: Felső-Olcsvárott, Baskán, Hejácén, Makrancon, Trócsányott, Bökin, Sívárott, Komarócon, Szmilnón, Kisztén, Barnón, Modrán, Kelcsén, Alsó-Hrabócon.

E korántsem teljes jegyzékből is nyilvánvaló, hogy *Szent István alakja a hungarus* tudatu szlovákok előtt sem mondható ismeretlennek. Azaz rendelkeznek *évszázadokat átölelő Szent István tisztelettel a szlovákok is* — noha az újkeletű nacionalista szemlélet azon van, hogy mindezen történelmi tényeket letagadja. Sőt, ha összehasonlítjuk az ország egyéb, más nemzetiségű történelmi tájaival, akkor azt tapasztaljuk, hogy a szlovákok körében — Horvátországtól eltekintve — nagyobb mérvű az *államalapító Szent* kultusza, mint másutt.

Meglepő viszont az *Istvánt* keresztelő *Adalbert* kultuszának hiánya. Mindössze Sárffőn és Gáboltón találkozzunk patrocíniumával. Világos, hogy ez a két *Adalbert*-patrocínium is a magyar *Adalbert*-tiszteletben gyökerezik és nincs semminémű kapcsolatban a cseh *Adalbert*-kultusszal. Annál is inkább, mert az egyik az esztergomi egyházmegyében található, melynek védőszentje *Szent Adalbert*.

Történelmietlen tehát bizonyos szlovák "történészek" állítása *Szent István* szlovák kultuszáról. Meg lehet ugyan személyét bizonyos politikai ideálok kedvéért tagadni, de kitörölni?...

Teleki Pál igazsága

Az élet hozta úgy, hogy Teleki Pálhoz, a gazdasági és politikai földrajz nemzetközi híru és szakmai körökben méltán elismert tanárához jó néhány időszerűvé vált témában fordulhatunk tanácsért.

Mind olyanokban, melyeknek bekövetkeztét, de még a folyamatát is előre látta, s figyelmeztetett ideje korán.

Az egyik *magának Európának a helyzete és jövője*, a másik a *nemzetiségi és kisebbségi kérdés Európában*, a magyarság és Magyarország helyzete Európában, s még tovább, az erdélyi kérdés.

Teleki tudós és államférfi volt, naponként kellett a magyarságot érintő sorskérdésekkel megküzdenie, s korántsem pusztán a "most és itt" feladataként, e feladatokat távoli perspektívából kellett néznie.

Az erdélyi kérdés megoldását személyes ügyének is tekintette. Származási, családi kötelek, gyermekkorának, ifjúságának gyönyörű, meghatározó évei kötötték e tájhoz, az ott élő emberekhez, magyarokhoz, románokhoz egyaránt.

A Magyar Medence egysége

Családja a legősibb múltú — a Garázda — magyar nemzetség egyike. Címeres levelüket 1409-ben Zsigmond királytól nyerték el, míg esztendővel előtte a család megszerezte a nevüket is adó Teleki birtokot. 1685-ben grófi rangot kapnak, *Teleki Mihály* erdélyi kancellár érdemei gyanánt. *Teleki Mihály* maga is rendkívüli tulajdonságokkal rendelkezett, s akiről e jellemzés maradt fenn: *"Képzelmek nélküli fanyar valóságérzék, emberfölötti akaraterő, az egyedül önmagára való támaszkodás hajlama és ereje, keserű magányosság jellemezték ezt a férfit, aki a magyar diplomáciai képességek nagy, sajátosan erdélyi veretű egyénisége volt, s akiben az önfegyelem vértje mögött, mint valami forró szenvedély, úgy égett a magyarság sorsáért való aggodalma."*

A Telekiekről köztudott mennyire embert tisztelők voltak, s ugyanakkor valamennyien páratlan szenvedéllyel ápolták magyarságukat, s tettek meg minden tőlük telhetőt Magyarorszáért. Művelték és gyarapították is egyben a legkülönbözőbb tudományokat. Hét nemzedéken át tudósok, gondolkodók, politikusok egész sorát adják, könyvtáralapítót, költőt, műgyűjtőt, földrajzi felfedezőket, kutatót találunk közöttük. S van közöttük *Erdély kormányzója*, s kancellári méltóság is. Ám méltóság ide,

kancellárság oda, valamennyiüket az egyik legtisztelteméltóbb tulajdonság jellemzi, a szerénység. Nem is lehet véletlen, hogy nagy őseinek legnagyobb vonásai, mintegy szintézisként fejeződnek ki *Teleki Pál* lelkében és tetteiben.

A Budapesten — 1879. november 1-én — született Teleki Pál joggal vallotta magát erdélyinek. Főit is a feje Erdélyért épp eleget, s tette a tőle telhetőt is, még hozzá eredményesen. Ezek az eredmények hol az erdélyi úthálózat újabb és újabb kiépítésében, javításában, hol az erdélyi gazdaság, földművelés, kereskedelem megfelelőbb irányításában, hol a kicsiny falvak életének javításában, hol az oktatásban, nép- és nemzetnevelésben jelentkeztek, s mutattak példát, jelöltek ki tévedhetetlen irányt. Magyarnak maradni, tisztelve és sorsközösséget vállalva Erdély különböző nemzetiségű lakosaival.

Teleki Pál bejárta Erdélynek szinte minden zegét-zugát. Ismerte e földnek, e tájnak minden titkát, hatalmas, égbe kívánkozó hegyeinek illatát, a bennük, s rajtuk uralkodó kegyes-kegyetlen természeti, s emberi törvényeket, az élet jogán. Egyszerű emberek között is nevelkedvén, jól ismerte lelküket, egész gondolatvilágukat, észjárásukat. Miniszterként, miniszterelnökként is mindig hivatkozott ezen tapasztalataira, élményeire — tanulsággul, tanulságként. Ha csak tehette, tért vissza azonmód ősei földjére, részben kicsit megpihenni, erőt gyűjteni, ott élő emberekkel elbeszélgetni, s ha az események úgy diktálták, hát akkor Pribékfalván országos gondokat megvitatni.

A Kárpát-medence Európa jellegzetes területe. E földrész hegyszerkezeti térképeiről ez a különleges módon körülzárt nagy medence éppúgy szembetűnik, mint az egyszerű domborzati térképekről. A hegykoszorú, mint keret, e térséget vízálózatostul, mely az utaknak irányt szab, összeköti, egybefűzi, így alkotva egységet. E hegy-

keret által körülölelt, s egyben majdnem teljesen lezárt terület a Magyar Medence, mert hogy így is nevezi a történelem. Sok állam és sokféle nép teremtett itt magának külön hazát, ám ha földrajzi felépítését nézzük, akkor mindennek megtaláljuk természetes okait. A történelem forгатaga sehol a világon nem sodort annyi népet egymás mellé, mint itt a Duna völgyében, a Magyar Medencében, a Kárpátok ölelte tájakon. Földrajzilag, gazdaságilag összefüggő, egységes egész, melyet nem a politika hozott létre, de melyet a politika próbált megosztani.

Hazát teremtett itt magának a magyarság is, földjébe vésve nemzeti törekvéseinek határait, kultúrájának számos mementóját, örök emlékét.

Magyarság, felelősség, emberség

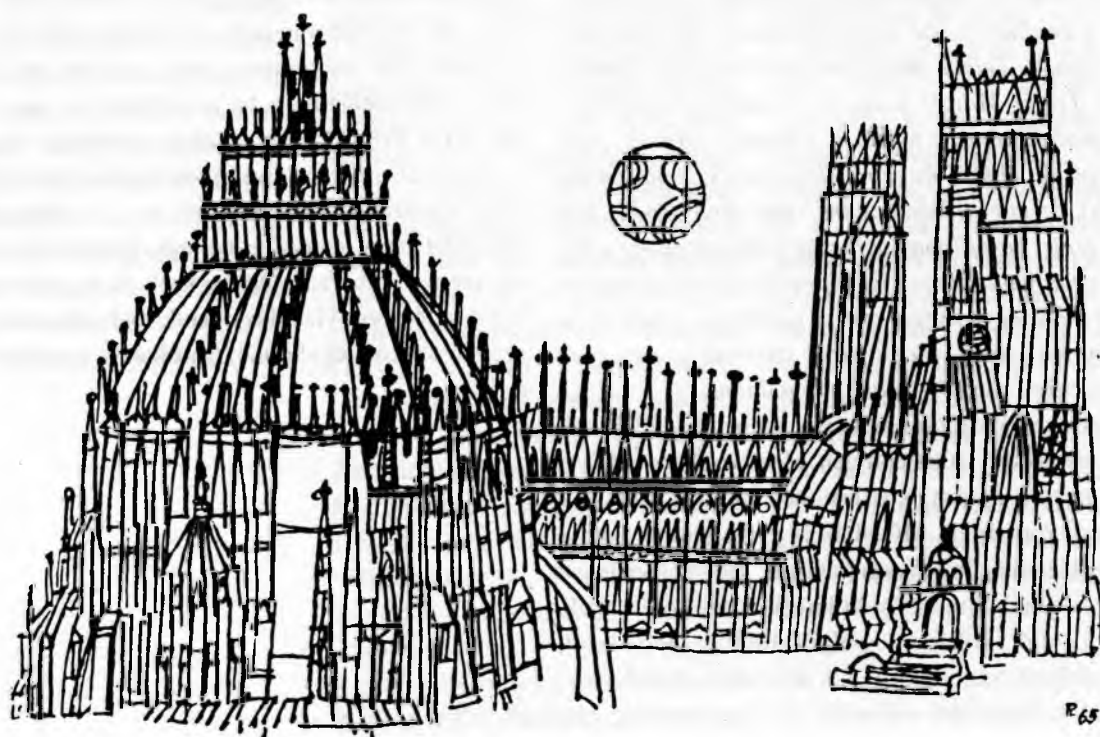
Hogyan is írt, gondolkodott erről a varázsos hangulatú tájról Teleki Pál, a földrajztudós, az államférfi, s az ember:

...*“A mai Magyarország és a magyar politikai, sőt lelki*

Paulovics László: A kölni dóm

világ megértéséhez szükség van Erdély történetének ismeretére. Erdély külpolitikai helyzete mindig rendkívül nehéz volt. Egyrészt a keresztény Európa délkeleti bástyája volt a törökkel szemben, másrészt a magyar nemzeti gondolat őrzője, fenntartója mindkét birodalommal, de leginkább a bécsi udvarral szemben. Kis ütközőállam a két nagyhatalom között. ügyes, alkalmazkodó politikát kellett tehát mindenkor folytatnia. Ebben a nehéz helyzetben, az egyjellegű tájban szorosabb életközösséget alkotó, különböző származású és nemzetiségű népei mindig egymásra voltak utalva. Több összetartozási érzés fejlődött ki bennük, noha még a vallásuk is különbözött. Éppen ezek a különbségek és ez a szoros egymásraltaltság vezetett a politikai szabadságoknak olyan nagy, szabadelvű mértékéhez, amelyet akkoriban nem találunk az egész világon.

A tordai országgyűlés 1557-ben kimondja az összes vallásfelekezetek egyenjogúságát és vallásszabadságát... minden emberét. Ez a vallásszabadság nemcsak a három államalkotó nemzet tagjaira vonatkozik, a magyarra, a székelyre és a szászra, hanem épp úgy vonatkozik a románra is, amely akkor igen alacsony szellemi színvonalon állott. Az erdélyi közfelfogást jellemzi az is, hogy az erdélyi fejedelmek emelik az oláh népet magasabb kultúr-színvonalra. Ők adnak nekik először püspököket, ők adják ki az első oláh nyelvű bibliákat (1581) és általában az első oláh nyelvű könyveket. Ők teremtik meg az ósláv nyelvű egyház helyébe az oláhnyelvű egyházat és az oláh irodalmat is. És mindez ugyanakkor történik, amikor

például a cseh parlament elhatározta (1616), hogy senkinek sem szabad földbirtokot szereznie és ilyet megartania, aki nem beszél csehül; a német nyelvűeket kiüldözték az országból.

Az erdélyi felfogás nem más, mint az ősi magyar, hagyományos felfogás folytatása. Hiszen már Szent István apja, Géza fejedelem is azt mondta: Nem jó, ha csak egynyelvű az ország! Ez a felfogás állandóan uralkodott a nemzet lelkében...Az erdélyi szellem sok évszázados lelkiség mélyéről fakadt és abból a felelősségérzetből, amelyet a maga földjéért, a maga kis hazájáért sugároz ki magából.

A megoldásra váró erdélyi feladatok kétfélék. Pillanatnyi és hosszabb lélegzetűek anélkül, hogy ezt a két csoportot élesen el leheme választani egymástól. Világos, hogy az állandó feladatokat, a messze tekintő intézkedéseket jól át kell rágni, alaposan meg kell vitatnunk. Addig is előkészítettünk bizonyos kérdéseket, életre hívtam egy jogi bizottságot, amely az e területen jelenleg érvényben levő törvényeket és törvényerejű rendeleteket vizsgálja át hasznosságuk, szükségességük és a magyar jogrendszerrel való viszonyuk szempontjából. Összehívtam Erdély gazdasági intézményeinek — így az EGÉ-nek, a Hangyának, a hitelszövetkezeteknek — vezetőit és egyes gazdasági ágak, mint például a pénzintézetek, az ipari és erdőgazdaság egy-egy képviselőjét, vagy szakértőit s gazdasági tanácsot alakítottam belőlük. Egy másik szerv a mezőgazdaság, az erdőgazdaság és a román földreform függő kérdéseivel foglalkozik. Ehhez csak annyit szeretnék hozzáfűzni, hogy Erdélyben, Romániában, a külföldön azzal izgatnak ellenünk, hogy jönnek a feudális magyarok és visszaveszik a kisemberek, elsősorban a román kisemberek földjét. Ezzel szemben tény az, hogy a magyarok rég nem feudálisak. Legfeljebb úri gondolkodásúak, de ezek aztán kivétel nélkül, egyformán, akár grófnak, akár parasztnak címezték őseiket. Ennek következtében a kisemberek földjét nem veszik el. De vannak a román földreformból folyó mindenféle bonyolult kérdések, amelyeket majd tisztázni kell.

A szegényeket, az elnyomottakat — mint minden társadalomban — különösképpen kell istápolnia a vezetőknek, kormánynak és társadalomnak. Az elmúlt húsz esztendőben mindenesetre a magyarok voltak azok, akiknek nagy tömegei visszafejlődtek, elestek anyagilag, és szellemileg egyaránt. Természetesen gondunk lesz arra, hogy a visszakerült területeknek immár újra magyar állampolgárrá lett elbocsátott tisztviselőit, nyugdíjasaikat, munkásait, gazdáit, birtokosait felemeljük abból a mélységből, ahová letaszították őket...

A magyarságot már csak azért is fokozott mértékben kell istápolnunk, mert ez az erdélyi magyarság különösen fontos tényezője hazánk felvirágoztatásának. Az erdélyi magyarság veszíthet anyagiakban, szellemiekben, de egyet — mindig tudtam — nem veszíthet el soha, s ez

lelki ereje. Amikor visszatértem Erdélybe, láttam, hogy lelki erejéből nemcsak hogy nem veszített, hanem még jobban megedződött a megpróbáltatások tüzeiben. Az erdélyi magyarság soha nem ismert vallási, rang- és osztálykülönbségeket, most tehát, mint tökéletesen eggyé forrt társadalmi erő teljesítheti hivatását Magyarország megerősítésében és felvirágoztatásában...

Az Európa sorsát intézők előtt is azzal érveltem: kérem, nekem az erdélyi emberre szükségem van, mert az erdélyi ember két okból különösen alkalmas arra, hogy többnyelvű ország vezetésében részt vegyen. Amihez a Tiszán inneni magyar nem ért, ahhoz mi, erdélyiek jobban értünk. Három nemzet, négy nemzetiség, öt vallás. Ez az ország volt az, ahol először uralkodott teljesen korlátlan vallásszabadság, ahol a három magyar püspök — a katolikus, a református, és az unitárius — most az elnyomás alatt is együttesen megbeszélte pásztorleveleket adott ki. Próbálták volna meg ezt másutt! De mi már ilyenek vagyunk. Mi tudjuk, hogyan kell bánnunk egymással és a nemzetiségekkel. Ez az érzés és képesség kialakult már akkor, amikor magyar urak és fejedelmek adták ki román bibliákat. És még többet tanultak most az alatt a húsz év alatt, amelyet végigszenvedtek. Ebben is különbség van a felvidéki és az erdélyi magyarság között: az erdélyi magyarság kétszáz éven át élt önálló életet. Történelmi hagyomány alakult ki, tapasztalatokat szereztek hat-hét nemzedéken keresztül és ez a hagyomány, ezek a tapasztalatok legfeljebb újraéledtek ezekben a nehéz időkben. Az erdélyi kérdés megoldásánál figyelemmel kell lenni mindezekre a szempontokra. Ezek az emberek jobban tudják ott a dolgokat, mint mi itt, Budapesten. Ezeket tehát meg kell hallgatni, nagyon komolyan kell venni, hogy mit tanácsolnak, mert hagyományuk, jó ösztönük és gyakorlatuk van, mert értik a mesterséget.

Az erdélyi kérdés megoldása

...Az országban, ha az Úristen is úgy akarja, mindig lesznek román, rutén, szlovák, szerb nemzetiségeink, eltekintve a németségől, amelynek helyzete más és amely más lapra tartozik. A bánásmód nem törvényektől függ, mert hozhatunk akármilyen cifra törvényt, az önmagában nem használ semmit. Valamit végre kell hajtani s egészen mindegy, hogy törvényt hajtottam-e végre, vagy pedig a magam józan, méltányos, emberséges és jogszerű érzése szerint cselekedtem. Hogy ezt az érzésemet törvénybe foglalom-e, vagy sem, másodrendű kérdés. Lényeges az, hogy azt hajtsam végre, amit érzek. Ebben állt a magyar nemzet fölénye eddig. Ha ezt a fölényt újra meg tudjuk szerezni, akkor rendben van a dolog. Hogy ezt aztán a parlament törvénybe foglalja-e, vagy sem, más kérdés. Jobb szeretem, ha csak nagyon általános keretbe foglalja és több szabadságot ad az egyes embereknek, akik a helyszínen intézkednek, nem paragrafusok szerint, hanem — ismétlem — érzés szerint, méltányosan, okosan, emberségesen. Minden embernek tudnia kell, akárhol áll, hogy hivatalában az egész magyar nemzetet képviseli és erkölcsi felelősséggel tartozik. Nem a feljebbvalójának felelős, hanem a nemzetnek. A felelősség áthárítása egészen általános hiba ma nálunk, mert Magyarországon nyolctíz ember felelős mindenért, ezekre tolnak át minden felelősséget és felelőtlenül cselekszik az emberek hatvan százaléka. Ezt kell megváltoztatni: itt a dolog nyitja.

A felelősséget nem a feljebbvalóval, hanem a nemzettel szemben kell mindenkinek átértenie, kinek-kinek a maga helyén. Minden magyarnak helyesen kell a nemzet érdekében cselekednie. Akkor leszünk újra a Duna-medence népeinek vezetői és akkor gyakorolhatjuk azt az erkölcsi fölényt, amellyel hosszú évszázadokon keresztül rendelkezünk...

Gondolatban, eszmekörben nekiünk kell a végrehajtás útját megtalálni, mert ennek nem 200 év előtti megoldásnak, hanem mai, modern végrehajtásnak kell lennie. Az állami életnek abban a teljességében kell érvényesülnie, amelyben minden legkisebb dolog az államra és annak vezetőire tartozik.

Nemzetiségi politikánk

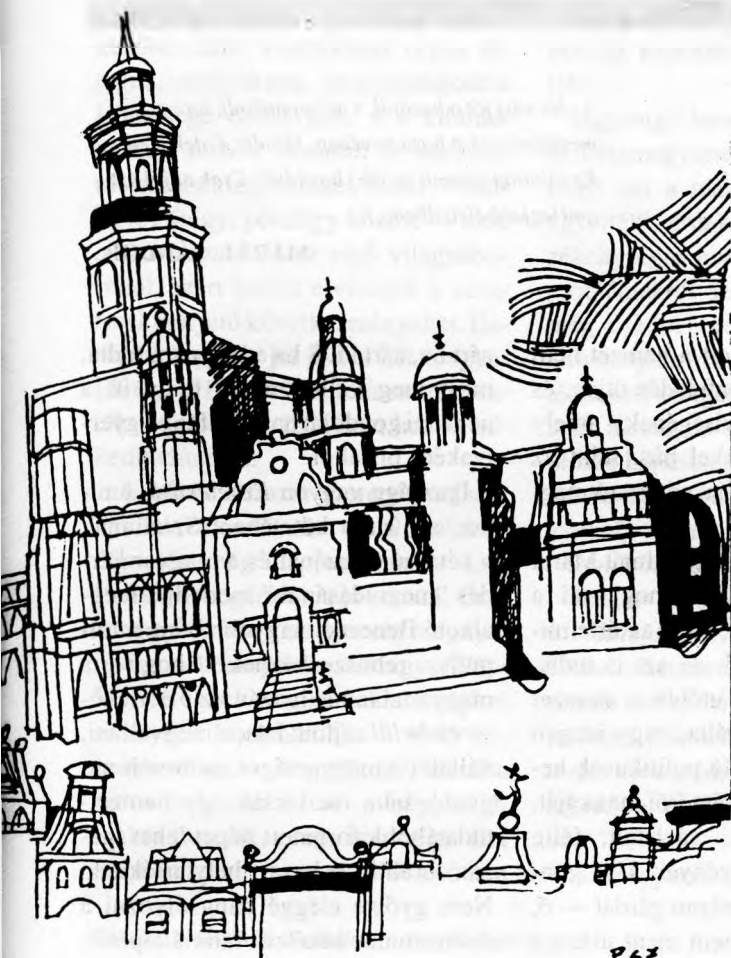
...Az európai kisebbségek egészen a világháborúig, kevés kivétellel, kétfélék: ősi és önkéntes kisebbségek.

Ősi kisebbségek azok, amelyek a többségi néppel hosszú történelmi időközön keresztül, több évszázadon át együtt élnek anélkül, hogy kisebbségi és többségi népek életformáikban az évszázadok alatt egymáshoz közelebb jutnak, valósággal azonosulnak. Ilyen ősi kisebbség a történelmi Magyarországon a szlovák, ilyen Európában a breton, a katalán, stb. De még Elzász-Lotharingia népet, a lotharingiai franciát és az elzászi németet is ide számítanám, amint a történelem során váltakozva, hol az egyik, hol a másik nagyhatalom uralma alá került. **Önkéntes kisebbség** az, amely hivatalan, vagy meghívásra, de nem kényszerű telepítés formájában vándorolt be valamely országba, akár egyenként, vagy kis csoportokban, mint nálunk a németek, akár nagyobb tömegekben, esetleg máshonnan kiüldözve, mint nálunk az ipeki patriarha vezetése alatt bejött szerbek.

A világháború azután nagy számban teremtett Európában **kényszerkisebbségeket**. Az európai kultúrközösségben szokatlanul brutális volt az a mód, amellyel a többségi államok nagyrésze azonnal érezte a kisebbségekkel kisebbségi mivoltukat. E kisebbségek jogi helyzete tehát már ebből a szempontból is más. Ezek nem vetették magukat önként alá a többségi államok törvényeinek és még, ha ezt meg is tették volna, rájuk vonatkozólag nyomban olyan új törvényeket hoztak, amelyeket nem láttak előre, itt tehát jogvédelem szükségessége forog fenn, ha van, aki ezt a védelmet nyújthatja. Európát úgy rendezni, hogy kisebbségek ne legyenek, nem lehet. Ez Európa természeti és a történelem által megerősített jellemvonásának, változatos sokszínűségének következménye. Ezért nem lehet a kisebbségek helyzetének teljesen kielégítő rendezése nélkül megalapozni Európa sorsát, jövőjét. Ámde ez a rendezés az eddigi fejlődésnek és okainak ismerete, tekintetbevétele nélkül el sem képzelhető.

...A magyar állam feladata viszont, hogy mint az európai államrendszer tagja, érlelje, felébbressze e feladattal kapcsolatban Európa lelkiismeretét.

Óriási különbség van a Trianon előtti Magyarország és a szomszédos államok, illetőleg a még megszállt területek kisebbségei között. A háború előtti Magyarország kisebbségei nagyobb részükben — számuk körülbelül négy és félmillió — önkéntes kisebbségek, míg a szomszédos államok kisebbségei, amelyek legnagyobb részét a tőlünk

Paulovics László: A krakkói Mária-templom

elszakadt területeken laknak (Horvátországot természetesen nem számítva), egész csekély kivétellel kényszerkisebbségek. Ugyanez a helyzet a mai Magyarországon maradt kisebbségek és a szomszédos államok kisebbségei között is. Éppen ezért nem lehet sem az egyik esetben, tehát a múltba visszatekintve, sem a másik esetben, tehát a magyar és a szomszédállamokban teremtett helyzetet összehasonlítva, ugyanazt a mértéket alkalmazni...

Ákik Magyarországot vádolják, vagy vádolták, akik fölötté ítékeztek, soha sem nézték egész történelmét. Soha nem vizsgálták népének jellemét, alaptulajdonságait, hanem hamis beállítások, vagy küzdelmes sorsunkból magyarázható, de meg nem értett egyes cselekvések alapján ítékeztek." ¹

Így fogalmazott és egyben figyelmeztetett is Teleki Pál. A mai helyzet, éppen napjainkban is pontosan e térségben visszaigazolni látszik a múltban elkövetett hibákat, egyéni érdekek alapján hozott "döntéseket", s mindazt, amelyet Rónai András professzor úr, Teleki Pál rendkívüli tanítványa, majd munkatársa egyetlen mondatban így fogalmazott meg: *a népek szenvedése nem térképezhető.* ²

A közép-európai tér önmagában is kényes és fontos ütközőterület Európában.

A korabeli döntések, s hogy 1947-ben Közép-Európában mégis visszaállították az 1918-1920-ban létreho-

zott semmivel értelmesebben nem indokolt állapotokat, ma — hol még látensen, hol véres tragédiákkal, hol ismét csak agyonhallgatva, stb. — de léteznek, s tisztességes megoldásra várnak. *A saját bőrén érzi ma Európa, érzi a Kárpát-medencében élő számos nemzet, érzik és tudják az emberek, hogy a természetes keretek, eleve adott földrajzi viszonyok, s a történelmi múltból adódó tapasztalatok semnibevevését, megkerülését immár nem tehetik meg!* S ma már nem tehetik meg azt sem, hogy az embereknek, mint népi erőknél "csak" számlálásával, s nem mérlegelésével gyártsanak újabb statisztikákat, s újabb érveket. A természetet, az életet becsapni nem lehet.

Háromszékbe igyekeztél, haza, ma még befelé a háttértől, csak román feliratú helységnevekkel találkozom. Ám, amikor Hármassfalunál, ott, azon a kicsiny sarkon meglátom, s elolvashatom a templom portálja fölé írott minden emberhez egyaránt szóló igazságot "*Egy az Isten*", — egyre biztosabban tudom, érdemes és kell tenni azért, hogy ebben a világban a fiatal és új nemzedékek ne bűnhődjenek, de legyenek egymást megérteni akaró és tudó emberek. Közös jövőnknek talán épp ez a tétje. Úgy, ahogy azt Teleki Pál tanította: "*Érezzük a történelmi felelősséget mi, magyarok, önmagunk elmúlt és jövő nemzedékeivel, Európával szemben, amelyet védünk, amelynek kultúráját a többi nemzettel együtt építettük.*"

KÖRÖSI MÁRIA

Jegyzetek:

1. Részlet: gróf Teleki Pál Magyar Politikai Gondolatok Sajtó alá rendezte: Kovrig Béla, Nemzeti Könyvtár 42-43. sz. Budapest, 1941.
2. Lásd: Rónai András: Térképezett történelem (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989.)

Két haza között

A fogalmat: nemzeti stratégia a magyarság számára, amely olyan népek tengere közepén él, akiknél ez már 2-300 éve működik, Köteles Páltól hallotta az Erdélyi Magyarság szerzőgárdájából kialakult kis csapat. Azt, hogy milyen lépcsőfokokból, teendőkből épül fel ez a nemzeti stratégia, nem győzte elégszer mondani politikusainknak, külügyeseinknek.

Állj-t kiáltott, mert a nemzet nem mehet tovább az önfeladás útján, és szavának, személyiségének, amely olyan avitt értékekkel bírt, mint az egyenes tartás etikája, adott szó megtartása, hitele volt.

Pontosan ismerte a tartalmát Márai Sándor definíciójának, hogy mi a polgár = értékörző, s mi az értelmiség = értékteremtő, de azt is tudta, hogy a térségben utóbbi a nemzet apostola, a botcsinálta, vagy idegen érdekeket kiszolgáló politikusok helyett. Ezért hanyagolta írói munkáját, hagyta tornyosulni vázlatait, félig írott novelláit és regényeit. Úgy gondolta, kinevel egy olyan gárdát — ő, aki szemérmesen nem ment utána a publikálási lehetőségeknek, maga kereste meg szövetségeseit — akire rábízhatja a nemzet, a nemzetrészek és ami legdrágább volt neki, Erdély ügyét. *Magyarság-Európaiság* című esszéketét is inkább nekünk szánta, akik összeszorított foggal éltük át az elmúlt évtizedeket, akiknek ugyan igen nagy vétké a hallgatás, a cinosan asszisztálás, amidőn erre a népre rázúdíthattak mindenféle internacionalista, kozmopolita maszlagot — s a nép igen gyakorta ingadozott a két politikai szélsőség között, s akiknek ma is ízlésük ellen való a tülekedés az államtitkári posztokért. Ezért volt ő egy kissé közvetítő is, közöttünk, a nemzet lelkiismerete és a jelenlegi hatalom között. A jó *Köteles Pál* ugyan tudta-e, hogy hova jön? Hogy a 70-es évek végén égbekiáltó vétek volt emlékezni halottainkra; hogy március 15-én a pléhkokárdás KISZ-esek és BM-esek sorfala mögül gyakorta rángattak ki legényeket és lányokat és gumibotozták is őket a hatalom őrei? Magyar magyart hallgatott ki, hallgatott le,

“...Ne várj jót a hazától, s ne sopánkodj, ha megbántanak a haza nevében. Mindez érdektelen. Egyáltalán semmit se várj hazádtól. Csak adjál azt, ami legjobb életedben...”

MÁRAI SÁNDOR

zárt be, zárt ki. S ha addig nem tudta, most meg kellett tudja, hogy itt a nemzeti gondolat halványfényű gyertyaként pislákol.

Igazsága vagyon *Kötelesnek*, amikor azt írja a kötetében: Sztálinnál, a kétarcú Grozánál és a magyar kérdés “megoldásának” modelljét megalkotó Benesnél nagyobb bűne az elmúlt rendszer/ek/nek, hogy a magyartalanítás igazán az *országhatáron belül* zajlott. Itthon megvallani, vállalni a magyarságot, nem volt nagyobb bűn, mert csak egy nemzet-tudatából kiforgatott népet lehet igazán uralni a hazai helytartóknak. Nem győzte eléggé hangsúlyozni a nemzettudat katasztrófális állapotát, hogy a nemzet érdeke előbbre valóbb az államnál.

Várta, várta, hogy a magyar történetírás legalább a rendszerváltás után kirukkol néhány, a múltunkat, vagy a Magyarország területén élő nemzetiségeket nem ezek elnyomását szajkózó hitelesen bemutató munkával. És sorolja az ellenérveket: a szász, kun, jász, román közösségeknek adott autonómiát; Európa első nemzetiségi törvényét 1849-ből, amely biztosította a nyelvek és a nemzetiségek egyenjogúságát a hivatali, kulturális és iskolai életben. Egyáltalán létük, megmaradásuk bizonyítja a magyar állam évszázados toleranciáját!

Vajon a párt egykori hivatalosai, kiugrott párttitkárok mellett hányan jutnak ma szóhoz?

Bibóval együtt vallja: a zsákutcás és az eltorzult magyar alkat (a tömegé és az értelmiségé) oka: 1) az idegen uralom; 2) és a nemzeti katasztrófák sorozata. A ma rossz döntéseire is ez adja a magyarázatot. Írónk 1867-ért sem rajong. A politika

új, kompromisszumra kész emberek kezébe kerül, kialakulnak olyan rétegek, melyeknek meggazdagodási lehetősége óriási volt, s a kifáradt nemzet *önként mondott le* szuverenitásáról a kiegyezéssel. Ezért — hadügy, külügy, pénzügy közös! — *nem maradhattunk ki* az első világháborúból, ezért kellett elviseljünk a veszteseknek jutó következményeket. Európának pedig jól jött a két magyar főbűn, 1918 és 1919, felmentve érezték magukat az 1920-ban hozott békediktátumért.

A bűnös nemzet szerepét szánták nekünk, írta *Köteles*, és a kollektív büntetés még napjainkban is tart. Próbálta megérteni, a jó román, Groza nagy cseleit a magyarság megnyerésére — becsapására, a Magyar Népi Szövetségnek azon deklarációjára, amelyben kijelentették — 1945 novemberében —, hogy Erdély sorsába nincs beleszólása, az a nagyhatalmakra tartozik, nincs mentsége. Ezt azért is teszi, mert az RMDSZ-ben

is nagy terük van azoknak, akik nem akarják kipróbálni, hol vannak a falak.

Ugyanígy hamisnak, hazugnak és az összmagyarságra nézve károsnak tartja azt a magatartást, hogy a jó együttélés érdekében és a román érzékenységre hivatkozva nem kell a problémákról szólni, el kell kerülni még a szóbeli konfliktushelyzetet is. Kimondja: a magyar nemzetnek elégtételt kell szolgáltatni, és ezen, csakis ezen az alapon épülhetnek fel a kétoldalú kapcsolatok. *A magyar állam mindent meg kell tegyen, hogy a magyarság szülőföldjén visszaszerezze önrendelkezési lehetőségét!*

Erdély jövőjéről nagyon sokszor írt. *Hitte, Erdély föderalizálása* nem kivitelezhetetlen, hiszen az erdélyi román más, *„a román társadalom szellemi felemelkedésének hajtómotorja, nem a kárpátontúli fejedelemségekben, hanem Erdélyben működött.”*

Az egykori erdélyi autonómia

alapján, figyelembe véve a már meglévő nemzetközi jogi szabályokat és elveket, 1989-ben ő maga is kidolgozta a közösségi-személyi és a területi autonómiáról szóló tervezetét: a háromlépcsős területi-közigazgatási beosztásokról a) öngazgatási közösségek, városok; b) történetileg kialakult tájegységek; c) legfelsőbb szintű törvényhozói, végrehajtói, bírói szervekről; az államfői jogkört gyakorló testületről, a nyelvhasználatról, az etnikai testületek közös tanácsainak és az Alkotmányfelügyelő Bíróság feladatáról.

Köteles az összes rendelkezésére álló eszközzel és fórumon sürgette: az Európai Közösség végre el kell magát szánja az öt válsággóc megszüntetésére és jogi rendezésére. Mert az öt válsággóc. — Dél-Tirolo, Besszarábia, Koszovó (Jugoszlávia), Észak-Írország, Erdély.

„...kurta az idő, s ama Charon lakója már készülöben van.” — írta 1991-ben. De hogy már a part közelében vár rá, hogy átvigye a túlsó partra, arra nem gondolt. Perelhetnének Istennel, de vissza nem adja. Így hát nekünk kell folytatnunk, ahol abbahagyta, akiknek szintén két hazát, egy szülőföldhazát és egy nemzet hazát adott a Mindenható.

PAPP ANNA

Takács Gábor: A Fröhlich utca (Kolozsvár)

Köteles Pál levelét megírta...

És benne ifjúkori hányattatásait.

Nagyváradon, 1946 őszén, ködös, nedves időben, a Nagyállomás román vasúti (CFR) műhelyének dolgozói nagygyűlést tartottak, *választásit*. Közeledett az első romániai "szabad" választás időpontja. Az országot még akkor megszállva tartó szovjet hadsereg és az általa 1945. március 6-án hatalomra segített, kommunista többségű Groza-kormány az 1947 eleji párizsi béketárgyalások idejére meg akarta szilárdítani "népi" hatalmát, belső ellenzékekével szemben.

A Groza-kormány nem volt népszerű a románok körében. Ezt jelezték is a falakra mázolt választási jelszavak titkos, éjszakánkénti "átírásai". A váradi Széles utca és az akkori Schlauch-park sarkán meredező háborús tűzfalra például nagy, fekete betűkkel pingálták föl az aktivisták, hogy "*Groza si poporul!*" (Groza és a nép!) Következő éjjel valaki levakarta az utolsó szóból az r-betűt, és maradt a szöveg, heteken át ekképpen: "*Groza si popoul!*" (Groza és a popsí!)

Ezen az átírt feliraton vihogtunk mi ketten, a CFR dolgozóinak gyűlésére menet: Köteles Pál, kezdő újságíró, a váradi *Új Élet* című napilap pártonkívüli, 19 éves, tehetséges munkatársa, és jómagam, ki akkoriban a város másik magyar nyelvű napilapjánál, a szociáldemokrata *Népakaratnál* voltam ugyancsak ifjú, 22 éves, belső munkatárs.

Reménykedve vártuk a párizsi béketárgyalásokat, az időt, hátha korrigálnak valamit a nagyhatalmak a trianoni határokon. Ezt latolgattuk útközben. Várad lakosságának túlnyomó többsége akkor még magyar nemzetiségű volt, és közel a határhoz. De kit érdekelt Párizsban a partiumi magyarok reménye?

Én megvallottam, ha e remények nem válnak valóra, 1947 közepén bizony áttelepülök Magyarországra. Pali csak hümmögött. Mint aki maga is tipródik.

A háború előtt némelykor hat, alatta négy magyar na-

pilap is megjelent Nagyváradon(!), ekkor viszont már csak a fent említett kettő. Nem sejtettük, hogy az a kettő sem marad sokáig, az *Új Életből* rövidesen *Fáklya* címmel pártlap lett, a *Népakarat* megszűnt, szocdem munkatársainak jó részét pedig börtönbe, kényszermunkára vitték. (Ezt nem vártam be...)

A *Népakaratnál* gyülekeztek Várad korábbi, neves és kiváló, ismert újságírói, a nagy öregek. E lapon kívül ugyanis más, polgári irányzatú sajtótermék akkor már nem jelenhetett meg. Mikor én a "malenkij robotom"-ról Váradra hazavonzolódtam, a költő-hírlapíró *Horváth Imre* — később Állami Díjas — kollégánkat a "sárga ház" idegosztályán ápolták; *Tabéry Géza* író-újságíró hónapokig lavágó állvánnyal s fűrésszel poroszkálva járta a várost; írni nem engedték, örült, ha valakinek pár lejért fát vághatott. Végül a *Népakarat* fogadta be őt is, miként engem, ki a háború alatt két évig az *Erdélyi Néplap* és a *Magyar Lapok* című, keresztény-konzervatív testvér-lapoknál voltam önkéntes, mint diák. A *Népakaratnál* dolgozott az előző évtizedek neves váradi újságírói közül *Mezei Sándor*, *Katona Béla*, *Szikszay Sándor*, *Kutasi-Meizner János*, *Völgyesi András*, *Jakobovics Elemér* és még néhány más tollforgató, akit a szocdem. párt irányított oda. Egyik itt idézett, hozzám írt levelében utal is e személyekre *Köteles Pál*. Kicsit irigykedve sorolja őket, összevetve az ő lapjuknál munkálkodókkal, harminc évnél is később kelt, 1979 végi levelében.

E levél megrendítően vall az ő egyéni sorsáról is, amelyről talán nem mindenki által ismert, tömören fogalmazott részleteket vázol, "csak úgy, mellékesen". Főképpen emiatt idézem itt sorait, levelezésünk némely részleteit. Az itt közölt levélrészletek a hetvenes évek végéről, a nyolcvanasak elejéről valók, mikor én a *Táncsics Könyvkiadó* irodalmi szerkesztője voltam, ő pedig — alig két éve, hogy Debrecenbe költözött odaáról — az *Alföld* rovatvezetője. Újra egymásra találtunk, közel harminc év után itt, Magyarországon.

1979 novemberében érkezett váratlan, "kopogtató" levele hozzám, bizonytalankodva, hogy én vagyok-e én.

"Kedves Barátom! Volt egyszer egy város, s abban volt egy utca, az Adorján-palotában pedig ott székelt a *Népakarat* szerkesztősége. Katona Béla és Mezei bácsi vezérkedése mellett ott ette ifjúsága édes-keserű kenyerét — Szikszay, Völgyesi mellett Nagy Imre is.

Szemben volt az *Új Élet*: Asztalos Sándor, Jávor (József) úr, Benamy (Sándor), Ember (György) mellett s

Takács Gábor: A Ferencesek temploma (Kolozsvár)

rajtuk kívül ott volt szerénységem is, ha jól emlékszünk. Na és nálatok az öreg Jaksi (Jakobovics vagy Jákó Elemér), aki engem törvénytörési hírekkel mindig kíségetett, és aki "még látta" Adyt görkorszóló a színház előtt megrendezett versenyen. És persze ott volt, amikor megérkezett Váradra, Ady tudniillik, sőt ivott is vele. Ha te vagy Nagy Imre, az a Nagy Imre, akkor eleget hallgathattad az öreg lódtításait. Nála csak Franyó tudott nagyobbakat hazudni, amit viszont ő mondott, ma már irodalomtörténeti tény. Az élet már ilyen. Ó, és bocsánat, ott volt nálatok Tabéry bácsi. (Mégis csak jobb társaság volt a Népakarat...) Imrém! Ha te vagy az az ifjú titán, írj egy levelet. Borostól — a vöröستől — hallottam, hogy a Táncsicsnál vagy. Vagy-e valóban, vagy elmentél? Mindenesetre, ha ez a levél valami módon "utolér", adj hírt magadról. A címem ez: K. P., 4032 Debrecen. Böszörményi út 49. III. 12., vagy a szerkesztőség.

Ha pedig Boros rosszul tudja:

Elnézését kérem M. Nagy Imre kollégámnak, hogy ilyen, csak számunkra érthető parabolákban beszéljek. De szép időket éltünk meg a nevezett lapoknál, bármennyire is rossz napok következtek ránk.

De ha mégis te vagy, Imrém, az az M. Nagy Imre (...), magamról csak ennyit: Én '77 februárjában jöttem át, azóta élek Debrecenben s dolgozom az Alföldnél.

Hadd ne csevegjek magamról többet! Ha netán te vagy a régi barát, akkor várom leveledet, ha nem, hát elnézést kérek a zavarás miatt. Üdvözléssel és öleléssel: Köteles Pali. '79. XI. 15."

Már akkor, nyugdíjba vonulásom előtti hetekben, nem jártam be a kiadóhoz, de amint hozzám jutott régi barátom levele, ment is a válasz, amelyből alább idézek pár sort:

"Drága Köteles Pali Barátom! Budapest, 1979. november 21.

...Igen, én vagyok az 1946-47. évi, kereken egy éven át, az Új Élettel szemközt működő, volt Népakarat egykori belső munkatársa, csak ne mondd senkinek, mert évtizedeken át szocdem-lápcsinálással nem dicsekedhetett az ember, most meg már minek? (...)

Azt, persze, nem tudod, hogy ideáti "irodalmi" működésem Alföldi Imre néven zajlott. Ez könyvet mindmáig nem eredményezett (...), jelent meg azért több egyfelvonnásosom, a rádió bemutatta Alföldi Imre nem egy hangjátékát, dokumentum játékát, irodalmi összeállítását, s a hatvanas években, még szegény Ajtay Andor és Csákványi László szereplésével, a rádió Gondolat című, akkor is létezett irodalmi folyóirata rendszeresen sugározta az ún. Dekulek-jeleneteket, amelyek irodalmi-közéleti szatirikus párbeszédnek voltak, Békés Tamás, majd Papp Zoltán szerkesztésében. Kékvölgyi Vilmos, azóta ifjan elhunyt kabarészerkesztő (Szilágyi-Martonek elődje!) rádiókabaréinak munkatársa voltam, néhány önálló kabaréest szerzője /.../ A Ludas Matyi-ban is gyakran előfordultak Alföldi Imre humoreszkjei. És más lapokban. (...)

Most nyugdíjba vonulván, céloom s tervezett munkám az írás. Leginkább a két háború közti Nagyvárad témaköre vonzana, amelyben ifjúvá cseperedtem*... De nem kapós a téma, ha igazat akarsz írni. Nem miattunk, hanem odaáti komáink érzékenysége miatt. Hiszen tudod, mi

* Azóta elkészült, kéziratban várja kiadóját a "Penészes a hegedű" több száz oldala! (M.N.I.)

hogyan s mint vagy... Még "dicsérni" se lehet a romániai közéletet, se a mait, se a régit, mert őket már az is sérti, ha egyáltalán foglalkoznak velük, rajtuk kívül valaki más!

Egyelőre ennyit. Viszonozd leveletemet, kérlek... csak-hogy nagyjából tudjam, hogy s mint jutottál az Új Élettől az Alföldre. (Egyébiránt Váradon szívesen vennének már, a Népakarat s munkatársai híján, egy amolyan 1947-es Új Életet is, a Mécses...izé, a Fáklya helyett, ami nem más, mint nyomtatott faliújság.) Várva bővebb leveled, szeretettel öllelek, köszönve a jelentkezést: Imre."

Már 1979. november 26-án megíródott Köteles Pál válasza, benne leírva mindaz az ő ottani sorsáról, amiért az egészet szóba hozni érdemes.

Az Erdélyi Magyarság 13. számában Köteles Pálra emlékezvén, Pomogáts Béla azt írja Pali váratlan, 1991 decemberi haláláról szólván: "Nem hosszadalmas betegség végzett vele, valósággal a harcban esett el..." Az alábbi levél tanúsága szerint Köteles Pál igen-igen hosszadalmas betegségekre — betegségekre — tett szert, hála otthoni hányódásainak. Halála váratlan volt, de nem véletlen.

"Kedves Imrém! (...) Jól tetted, ha formára másképp ugyan, de már 1947-ben megtetted, amit én csak nagy késve. Bár az igazsághoz tartozik, hogy egy évvel később én is megpróbáltam jönni, a legszabályosabban, hogy a Filmművészeti Főiskolán rendezést tanulhassak: a gond persze az volt, hogy menni. Püspökiből, bocsánat, Keresztesről dobtak vissza, szabályos útlevéllal. Ez külön regény, ne beszéljünk róla, inkább hadd tegyem "tisztába magamat", ahogy kérted. Életem folyása:

1948-ban megszűnt az Új Élet, s átraktak bennünket a Fáklyához. Ott két évig ettem fekete-fehér kenyeret, egészen 1950. április 19-ig, amikor az Államvédelem le-tartóztatott, s másfél éven át nyaggattak. Apróságokkal vádoltak: nacionalizmus, szovjet-ellenesség, rajkizmus, titoizmus, irredentizmus, antiszemitizmus. Nem kellett

semmit bizonyítani, elég volt a föltételezés. Másfél év után elnézést kértek, s "szabad" voltam. Így hát elme-hettem Vajdahunyadra kohókat építeni. Dolgoztam segédmunkásként, ácsként, majd technikus lettem. 1958-ban visszakérültem Váradra, újfent az építőiparba. 1969-től kezdtem újra frogatni, majd írni. 1970-ben föl-vett a Bukarestben megjelenő Munkásélet című hetilap (SZOT). Váradi szerkesztője voltam 1975-ig, amikor is leszálalkoltak. (No most a bajokat: angina pectoris, gyomorfejkély, keringési zavarok, vesebántalmak, májfe-nék, plusz általános örülés, többszöri ideggyógyászati kezelés, egy ízben három hónapon át Soborsinben: tehát komplett örült.)

1970-ben megjelent egy kis tanulmánykötetem. Pon-tosabban, én szerkesztettem, én írtam a tanulmányt és előszót: Iosif Vulcan a Kisfaludy Társaságban. Ez egy Téka-kötet volt, más évben jelent meg Tavaszi játék című regényem, majd 1975-ben, ha nem csalódom, az Illatos füvek című novelláskötetem. Nagyon lelkes és becsült publicista voltam közben, sok kellemetlenséget is elviselő, mert mindig igyekeztem elmondani véleményemet nem-zetiségi sérelmekről. Most látom csak, akkor még mód-jával, lehetett. (...) "

Levele további részében itteni munkásságáról ír, ami-ről föltételezhetően többet tudunk. Rádiójáték, Görgey-dráma, novelláskötet, esszékötet, Bocskai-dráma stb. S írja, hogy az Alföldnél a szociográfiai, szociológiai és riport rovatot vezeti. Majd:

"Nagy örömmel olvasom, hogy szándékodban van va-lami váradi központú regényt, emlékezést írni. Sose iz-gasson, hogy ki milyen ideges ettől. Az ember megírja ami belészorult, s a többi majd elvállik."

Ígéri, ha Pesten jár, föltétlenül fölkeres, és ha elkészült tervezett regényemből valami, küldjem el belőle, amit közreadni gondolok. Ha nem is az ő rovatába való, egy szavazata azért neki is lesz a közölhetőség elbírálásakor.

Mindenesetre, levelét én egy öt és fél oldalas "élet-rajzzal" viszonoztam. De fölsorolva magam is nyugdíjba kényszerítő betegségeimet, valamint az urali táborban töltött idő és a későbbi évek eseményeit, rájöttem, hogy mi bizony — és nemcsak mi ketten — csakis "türelemmel viselt, hosszú szenvedés után" múlhatunk el, még ha vá-ratlanul is.

Másik, 1980. február 3-i levelében így ír: "Leveleddel nagy örömet szerezteél nekem. Egészen otthon éreztem magam, és végtelenül boldoggá tesz, hogy szándékodban áll megírni azt a bizonyos váradi regényt. Óriási lenne, ha valóban a te szokott szellemes stílusodban, mely egy-szerre filozófikus és könnyed, letennél a Haza asztalára valamit abból, ami immár földrajzi értelemben elveszett, de egy darabja volt a magyar glóbusznak, s anélkül és egyebek nélkül más lett volna az egész atyaistenség... Öllelek: Pali."

Adalék

Meg is ölték a "Kárpátok géniuszát", aztán bebizonyították róla, hogy nem is román anya szülte, hanem egy Tatarestből való cigányasszony, tehát a román nemzetet semmi sem terheli abból, amit a diktátor elkövetett. Ennyit az e világi dicsőségről. És, tán még annyit, hogy nincs az a magát cigánynak valló erdélyi honpolgár, ki önként vállalná a fent nevezett rokonságot, mert szorult belé legalább annyi nemzeti tudat és büszkeség.

Hogy miért éppen az erdélyi cigányság a büszkébb?

Mert tudja, hogy nemzetének a középkori Magyarországra való beszivárgása, Erdélyben való megtelepedése azonos időszakban történt az erdélyi románság betelepedésével. Tehát semmivel sem tartja alábbvalónak önmagát amannál.

Levéltári okmányok bizonyítják, hogy Czigány nevű település már 1329-ben volt Magyarországon. Biztos adatok vannak arról is, hogy 1377-ben Zemplén és Szabolcs megyékben több Zigány családnévű nemzetség élt, ahol a hasonló nevű helységek is találhatóak.

Biharból való 1283-ból viszont az a legrégebbi helynév, amelynek megkülönböztető jelzőjeként az oláh szó is alkotó eleme, így: Oláhtelek.

Ismeretesek *Bogdán* vajda 1334/35-ben történt betelepítésének körülményei is: a király megbízásából *Jánky László* kalocsai érsek több mint háromnegyed éven át tárgyalt Krassó várában a vajdával, kinek későbbi moldvai szereplése a bölényűzés legendájával kezdődött.

A cigányság nyugat felé való szét-rajzásáról több dokumentum is tájékoztat, így a német államokból 1417-ből, Strasbourgból 1418-ból, Krakóból 1423-ból, Párizsból 1427-ből, Londonból 1430-ból. Bolognába és Rómába 1442-ben ért el áradatuk, majd 1447-ben Spanyolországban tűntek fel, és tették mindezt *Zsigmond* német-római császár oltalomlevelének birtokában.

Más kérdés viszont, hogy a nyugati államokban a cigányság felbukkanását rögzítő dokumentumok dátumai után mennyire rövid idő telt el a ci-

gányellenes rendelkezések kibocsátásáig. (Itáliában már megjelenésük évében üldözni kezdik őket, Svájc pedig csak tizenöt esztendeig volt türelemmel az új etnikum iránt, főleg vándor életformája miatt.)

Erdélyben sok szempontból különleges helyzete volt a cigányságnak: a fejedelemség sokkal biztonságosabb megélhetést nyújtott számukra, mint az állandóan háborúsodó másik két országrész. Ennek köszönhetően itt a megtelepedett cigányság beilleszkedett a közösségekbe, éppen hagyományos mesterségei révén.

Patkoló-, szeg- és fegyverkovácsok voltak, de ők készítették a béklyót, bilincset és sulymot, mely utóbbi a korabeli hadviselésben fontos elhárítófegyverként volt használatos lósántító harcieszköz, és nem utolsó sorban kosárfonók, teknővájók, kanalasok, üstfoltozók, ötvösök, lócsiszárok voltak, de soraikból került ki a hóhér, a gyepmester és a fegyőr is.

A korabeli hírszerzésben is számottevő szerepet vállaltak, mivel a moldvai és havaseltvi utakon folyamatosan beáramló vándor-kompaniáktól szerzett értesülések alapján tájékoztatták uraikat a török mozgásáról.

“Cigányikat itt éppen a vármegyék védelmezték, mondván, legalább olyan megtelepedett életet élnek, mint az oláhok, s ha munkájuk vándorlásra is készíti őket, saját házuk s földesuruk van.” (Márki Sándor: *Arad vármegye cigányainak történetéből. Ethnographia, 1890.*)

Erdély, sajátos rendi és nemzeti-ségi összetételénél fogva egyébként is türelmesebb volt a betelepülő új etnikummal szemben, mint a nyugati tartományok, s ezt a toleranciát az ottani cigányság például az 1990-es marosvásárhelyi pogrom idején meg is hálálta a magyarságnak: mint ismeretes, ők verték szét a gyilkolni loholó hodákiakat. De térjünk csak vissza még az időben:

1423 áprilisától kezdve több cigányvédő menlevélről van tudomásunk. *Hunyadi Mátyás* 1487. április 8-án kiállított privilégiumlevele a sebesszéki cigányok “régtől fogva fennálló” jogait erősíti meg. *Mátyás* oklevelét 1583. szeptember 29-én *Báthori Zsigmond* újítja fel, és így megy ez a 18. század végéig.

Hogy mi tette szükségessé a sorozatos kiváltságosztogatást, arra magyarul szolgálhat a román fejedelemségekből folyamatosan érkező sátorosok viselkedése, valamint a le nem telepedett, kóborló csoportok

Paulovics László: A müncheni Szentlélek templom

büntettei, amelyek immár az egész etnikummal szemben kialakult előítéletek forrásául szolgáltak a kora középkortól napjainkig.

Sajnos, az Európa-szerte napjainkban is tapasztalható elutasítás nem csupán az előítéletekből táplálkozik. Ezt bizonyítja immár több mint öt évszázada a törvényhozás, mely hol kitoloncolást, hol letelepítést, hol tömeges kiirtásukat írta elő egyik, vagy másik nyugati államban.

A rendszerváltás utáni Magyarországon mintegy kapujaként szolgál a modern Európának. De így volt ez már korábban is, csak annyi különbséggel, hogy az Erdély felől érkező román- és cigánycsoportok minden nehézség nélkül, bántatlanul jutottak át a zöldhatáron, miközben a diktatúra elnyomása miatt menekülésre kényszerülő magyarokat felszólítás nélkül lőtték agyon a román határőrök. És tették ezt azért, mert a cigányságra egyetlen nyugati állam

sem tartott igényt. Nem lehetett eladni őket, mint ahogy azt a szászokkal, zsidókkal tették. A halott székyenek viszont elkobozható háza, telke maradt otthon, vagyon, ami “a megbízható elemek” között szétosztható. Hogy aztán azok a vándor erdélyiek Bécsben megkopasztották és jóízűen elfogyasztották az állatkert hattyúit? Mint kiderült, azok román “turisták” voltak ...

**RECSENYÉDI
FEKETE MIKLÓS**

Autonómiát akar az emigráns ruszin kormány

Még az idén nyerje el az autonómiát Ukrajnán belül Kárpátalja, az emberek kapják vissza földjeiket, boltjaikat, gyáraikat, vagyonukat, s a térségben élő nemzetiségek választák meg saját falusi, járási és parlamenti képviselőiket. Ez a lényege annak a felhívásnak, melyet a május 15-én, Pozsonyban megalakult emigráns ruszin kormány tett közzé.

A célkitűzésekről a *Népszavát* tájékoztató, nevének elhallgatását kérő kormánytag (s egyben a kormány nem hivatalos "rendkívüli és meghatalmazott" magyarországi képviselője) munkatársunk kérdésére elmondta: *a 800 ezres ruszin nép rendkívüli módon sajnálja, hogy Budapest a magyar-ukrán alapszerződésben lemondott Kárpátaljáról: "Ilyen országvezetése még nem volt a magyar nemzetnek az elmúlt 1100 éves fennállása óta, amely önként lemondott egy területről."*

Informátorunk szerint a ruszinok azért is neheztelnek Magyarországra,

mert az ő, és a kárpátaljai magyarság megkérdése nélkül döntöttek róluk, noha immár 1100 év óta testvérként él egymás mellett a két nép.

A ruszinok nem is titkolt vágya egyébként az volt, hogy *egy népszavazás eredményeként Magyarországhoz került volna Kárpátalja*, de úgy, hogy autonómiát élvezne. Mivel erre most már nincs lehetőség, nem marad más, mint Ukrajnán belül kivívni az autonóm státust. Ha ez sem megy, *kikiáltják az önálló, független Kárpátalját*. Jelenleg azonban még az emigráns kormányt kell elismertetni a kárpátaljai nemzetiségekkel, ezért június 13-án regionális nagygyűlést tartanak a munkácsi Rákóczi-kastélyban.

A kormányfő nevét egyelőre titokban tartják, mert máris életveszélyes fenyegetések érkeztek az említettek címére, s mindkettőjük gépkocsiját összetörték a közelmúltban. Kérdésünkre a lapunkat tájékoztató kormánytag megerősítette: amennyiben a kárpátaljai nemzetiségek legalizálják az emigráns ruszin kormányt, akkor abban két tárcát fenntartanak a magyar nemzetiségek számára.

(*Népszava, 1993. június 10.*)

VARJÚ FRIGYES

Román parlamenti western

Vadnyugati, jobban mondva "vadkeleti", szokások uralkodtak el a bukaresti parlament ülésein. A szélsőséges nacionalista, fasisztoid, hírhedt nagyrománia-párti szenátor, Corneliu Vadim Tudor már nemcsak szóban és írásban vagdalkozik: ő és személyi testőre hús-vér verekedést provokáltak a román országgyűlés felsőházában.

Az ügyben lefolytatott vizsgálatok szerint már az is rejtélyes, miként is juthatott be a parlamentbe a Tudor-gorilla, hiszen nem rendelkezhetett belépési engedéllyel. A titkosszolgálati alkalmazott, amolyan jó balkáni módszerrel, állítólag ismeretségi alapon jutott az épületbe. "Még egy kormányőr is ember."

A dulakodás alkalmával azonban nemcsak az öklök és a lábak lendültek, de több képviselő az oldalfegyverével is hadonászni kezdett. Csak a véletlenül múlt, hogy lövés nem dördült, ám a mélyen tisztelt szenátor urak közül többen vérző szájjal, lila foltokkal távoztak.

A vizsgálatok aztán megállapították azt is, hogy a politikusok között legalább harmincan hosszú hónapok óta rendszeresen pisztollyal járnak be a parlamenti ülésekre és a teremőrségnek minderről tudomása volt. Csak épp nem mertek szólni, beavatkozni — állítólag a képviselők mentelmi joga miatt!?

Így zajlik tehát a bukaresti parlamenti élet. Csak egy kérdés marad: kitől és mitől félnek a román honatyák a maguk ápolta és törvényesítette román jogállamiságban?...

J. P.

Erdély történeti kronológiája

(XIII.)

1458

Ez évben 3 erdélyi diák tanul a bécsi és 3 a krakkói egyetemen. A királlyá választott Hunyadi Mátyás a Besztercei grófságot nagybátyjának Szilágyi Mihály kormányzónak adományozza. Várnagyainak visszaélései miatt azonban a beszterceiek Thümel városbíró vezetésével föllázadnak a kormányzó ellen. Szilágyi hadal vonul Beszterce ellen. A várost beveszi, felégeti. A lakosok egy részét felkoncoltatja, mások kezük, orruk, fülük levágatásával bűnhődnek. Az elmenekült polgárokat később csak általános büntetlenség kihirdetésével tudják visszatéríteni a városba.

1459

február 17. Dela Bischino erdélyi püspök csatlakozva a Mátyás megbuktatására szövetkező főurak csoportjához Németújváron /Vas vm./ aláírja azt a nyilatkozatot, amelyben a 25 főúr III. Frigyes német-római császárnak ajánlja fel a magyar trónt.

április 24. Rozgonyi Sebestyén mellett másodikként Kanizsai László tölti be az erdélyi vajda tisztségét. Méltóságát 1461. február 9-én még viseli.

július 1. Mátyás király az ellene indított, s III. Frigyes magyar királlyá

tételét célzó összeesküvés leverését követően a pártütés egyik vezetőjével Újlaki Miklóssal egyezséget köt. Ennek 3. pontjában a király ígéretet tesz arra, hogy Máté erdélyi püspököt visszahelyezi főpapi tisztségbe, melyet néhány hónappal korábban vett el tőle — minden bizonnyal a pártütésben való részvétele miatt. Rozgonyi Sebestyén és Kanizsai László mellett harmadikként Rozgonyi János tárnokmester tölti be az erdélyi vajda tisztségét. Méltóságát 1460. november 19-én még viseli.

november. Az erdélyi három nemzet közgyűlést tart Medgyesen. Újra megerősítik a három nemzet 1437-ben kötött kápolnai unióját. Kötelezik magukat, hogy régi kiváltságaikat közösen fogják védelmezni. Az egyre szaporodó török betörések miatt a szászok városai ezentúl mindenkor befogadják a menekülő székelyeket és magyarokat. Ők viszont a szászoknak tartoznak segítséget nyújtani a benyomuló ellenséggel szemben.

Ugyanezen gyűlésen ítéletet hoznak a székely Sepsí és Miklósvár szék közti perben. Sepsí széknek megtiltják, hogy magába olvassa Miklósvár székét.

Ebben az évben 11 erdélyi diák tanul a krakkói egyetemen.

1460

augusztus 24. Vlad Tepes havasalföldi vajda, akit kegyetlen karóbahúzásai miatt neveztek ördögnek /"Drakula"/ illetve karóvajdának /Tepes/ betör Erdélybe. Csapatái feldúlják és kirabolják Omlást és Fogarast. Elfogják a négy esztendeje Tepes által elűzött vajdát az ekkor Fogarason élő Vladot, Dán fiát és kivégzik.

Az év folyamán 19 erdélyi diák tanul a bécsi, 6 a krakkói és 1 a heidelbergi egyetemen.

1461

február 9. Rozgonyi Sebestyén és Kanizsai László mellett harmadikként Kanizsai testvére Miklós tölti be az erdélyi vajda tisztségét. Mindhárom még ez évben megválnak tisztségüktől.

ősz. Mátyás Szapolyai Miklóst, Szapolyai Imre kincstartó testvérét nevezi ki Erdély püspökévé. Tisztségét haláláig 1468 végéig /november 1. és december 27. között, pontos dátuma nem ismeretes/ viseli.

Az év folyamán 16 erdélyi diák tanul a bécsi, 10 a krakkói és 2 a kolni egyetemen.

1462

február 14. előtt A király Ujlaki Miklós szlavón és macsói bán, valamint Dengelegi Pongrác Jánost nevezi ki erdélyi vajdává. Tisztségüket 1465 szeptemberéig viselik mindketten.

tavaszi II. Mohamed szultán csapatai megtámadják Vlad Tepes havasalföldi vajdát. A vajda Mátyás királytól kér segítséget, de időközben már vereséget szenved a töröktől és Magyarországra menekül. Levelet ír a szultánnak, melyben jóindulatát kéri. Cserébe felajánlja, hogy mivel jól ismeri Erdélyt, segít török kézre juttatni a tartományt, ahonnan a szultán majd könnyebben foglalhatja el az egész Magyar Királyságot. A levél azonban nem a szultán, hanem Mátyás kezébe kerül, aki elfogatja Tepesét és fogságra veti.

Ez évben 9 erdélyi diák tanul a krakkói és 3 a bécsi egyetemen.

Takács Gábor: Mátyás király szülőháza (Kolozsvár)

1463

Mátyás király részletes erdélyi hadiszabályzatot ad ki, melyet a három rendi nemzet a gr. Szentgyörgyi János erdélyi vajda által összehívott tartományi gyűlésen fogad el. E szerint a megyék ispánjai 5 nemesel együtt kötelesek lajstromot írni a hadköteles nemesekről és jobbágyokról, megsejmlélni fegyverzetüket, hogy a vajda hívó szavára készek legyenek. Általános hadfölkelés esetén hadba kell vonulnia minden nemesnek. Egynegyedük, — az ellenséges támadásoknak leginkább kitett Hunyad

megyében egyharmaduk — otthon marad, védelem céljából. A székeleyek, ha a véres kardot körülhordozzák, vagy ispánjuk elrendeli, "régi szokásuknak megfelelően" katonai állományuk kétharmadát küldik hadba. Egyharmaduk otthon marad a háttárok és a várak védelmére.

Az év folyamán 18 erdélyi diák tanul a krakkói, 7 a bécsi és 1 a bolognai egyetemen.

1464

április 6. Mátyás király szentesíti a megkoronázása alkalmából összehí-

vott országgyűlés törvényeit. A 13. törvénycikkben a király biztosítja az erdélyi részek minden kiváltságainak és szokásainak tiszteletben tartását.

Mátyás király kiváltságot ad Szeben városának. E szerint "habár régi joga és szokása a magyar királyoknak a szebeni királybíró kinevezése" ezentúl Szeben városa maga választhatja királybíráját.

június 4. Mátyás király a beszercei várat — hadi felszerelése nélkül — eladja a beszerceieknek 6000 forintért azzal a feltétellel, hogy ezután ők tartoznak jó karban tartani azt.

Ez évben 14 erdélyi diák tanul a bécsi, 11 a krakkói, 1 a kölni egyetemen.

1465

május 17. /más adatok szerint 19-28 között/ I. Mátyás kérésére II. Pál engedélyezi, hogy Vajdahunyadon azt a kolostort, melyet még Hunyadi János kezdett építtetni a pálosok, (vagy más adatok szerint az Ágostonrendiek részére), az obszerváns ferencesek kaphassák meg.

(Folytatjuk)

Összeállította:
KULCSÁR ÁRPÁD

Könyvek Erdélyről – 1992.

(Kiegészítés: 1991)

Bartha László - Haller István: Csángóföldi tragédia (Nemzetközi Transsylvania Alapítvány, Budapest, 1991) — Fotódokumentáció az 1991. július 27-i árvíz pusztításáról a Tázló, a Szeret, a Tatros és a Rekecsin völgyében.

Benedek István: Ady Endre szerelmei és házassága (Senczi Molnár Társaság - Százszorszép Kiadó, Budapest, 1991) - Oknyomozó szépirodalmi mű, amely eredeti szempontok felvetésével marad emlékezetes a korábban már több irodalomtörténeti vihart kavart vitában.

Harangozó Imre: Radna fényes csillaga. A máriaradnai búcsújárásról és az újkígyósiak randnájáról (Szerző magánkiadása, Újkígyós, 1991) - Cikkek, fotók, szenténekek, énekek.

Jákó Klára: Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója 1579-1604 (Scriptum Kft., Szeged, 1991) Erdélyi Könyvesházak I.) (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/1) — Könyvjegyzékkel kísért tanulmány a Báthory-egyetem könyvtáráról, tekint a korabeli erdélyi humanista családi könyvtárak állományára is.

Jakobovits Miklós: Reflexiók (Ja-

kobovits Miklós magánkiadása, Debrecen, 1991) - A személyes élmények, az emlékek lírai, a politika, a társadalmi környezet lecsapódásai groteszk, ironikus hangnemben fogalmazódnak meg a rövid lélegzetű írásokban.

József Dezső: A Nyikó-menti gyermek magakészítette játékszerei (Szórakaténusz Játékmúzeum, Kecskemét, 1991) (Játéktörténeti füzetek I.) - Az Erdélyi Múzeum 1943. évi 3-4-es számában megjelent, Herepei János által szerkesztett tanulmány újrakiadása. Az előszót írta és a kiadványt szerkesztette Kriston Vízi József.

Kiss Sámuel: Albizálás erdélyi városokban és falvakban. Kiss Sámuel enyedi diák gyűjtőútja 1797 (József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1991) (Peregrinatio Hungarorum 9) - A lelkesíti pályára készülő ifjú külföldi tanulmányútját megalapozó alamizsnagyűjtés naplója. Készült a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban levő kézirat alapján. Kísérőtanulmánnyal közreadja Tonk Sándor.

Magyar Múzeum I. évf. 1-4. Az új Erdélyi Múzeum folytatása (Kiad. ELTE BTK - Akadémiai Kiadó - Magyarországi Kutató Intézet - Közép-Európai Múzeum Alapítvány, Budapest, 1991) - Az Erdélyi Múzeum LIII. kötetének megjelenése egyértelműen szükségessé tette az egyébként továbbra is Erdélyközpontú lap címváltoztatását. Szerkeszti Szabó T. Ádám.

Makkai László: A keresztyén egyház története Magyarországon a XVII. század végéig (Református Theológiai Akadémia, Debrecen, 1991) (A Debreceni Református Theológiai Akadémia Egyháztörté-

neti Tanszékének tanulmányi füzetek 15) - Az erdélyi motívumokban bővelkedő egyháztörténeti összefoglalást függelék kíséri, amely egyebek között tanulmányokat tartalmaz a Bocskai-szabadságharcról, Senczi Molnár Albertről, Pázmány Péterről, Bethlen Gáborról. A függelékét összeállította dr. Csohány János.

Népi vallásosság a Kárpát-medencébe I. (Veszprémi Akadémiai Bizottság Néprajzi Munkacsoportja és a Caritas-Transsylvania, Veszprém, 1991) — Az 1990. december 8-9-én Sepsiszentgyörgyön tartott konferencia előadásai. Szerkesztette S. Laczkovits Emőke.

Orbán Balázs: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból (Babits Kiadó, Szekszárd, 1991) — A mű újabb hasonmás kiadása.

Rákosi Viktor: Elnémult harangok (Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1991) — Fájdalmas, borongós történet két erdélyi református lelkész életútjáról, amely kísértetiesen előrevetíti a nemzetre leselkedő tragédiát.

Sándor Klára: A bolognai rovás-emlék. A székely rovásírás (József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1991) (Magyar Őstörténeti Könyvtár 1) — A székely rovásírás egyik legjelentősebb és legterjedelmesebb

emlékének történettudományi, forrástörténeti, paleográfiai feldolgozása.

Szenczei László: A koldusdiák. Apáczai Csere János regényes életrajza (Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1991) - A Stádium Nyomda által 1944-ben kiadott mű hasonmás kiadása.

Tamás Menyhért: Cserefának füstje (Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1991) - Öt regény a bukovinai székelyek vándorlásáról, a hagyomány erejéről, a szétszórtságban is megtartott azonosságtudatról.

Tamás Menyhért: HELYtelen (Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1991) - A japán technikával frott versekben is átüt a bukovinai székely közösség motívuma, a túlélésért vívott harc, a kálváriajárás élménye.

Teleki Sámuel album (József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1991) (Peregrinatio Hungarorum 8) - A nyugat-európai egyetemjárás döntő módon meghatározta a későbbi erdélyi kancellár világszemléletét, értékrendjét, bibliofil érdeklődését. A peregrinációs albumhoz Jankovics József írt kísérő tanulmányt, a független Font Zsuzsa, a levelek jegyzékét Deé Nagy Anikó állította össze.

Zsuzsi és Andris babák népviseletben. Kiállítás a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum anyagából (Közreadja a Helyőrségi Klub, Veszprém, 1991) - Az egykori Jóbarát c. folyóirat pályázatának résztvevői által népviseletbe öltöztetett babák magyarországi bemutatása alkalmával készült katalógus. Összeállította és a kísérő tanulmányt írta Gazda Klára. fotó: Fóris Pál.

Antal Imre: Gyimesi krónika (Európa-Kriterion, Budapest, Bukarest, 1992) — Honismeretű összefoglalás a tájegység településtörténetéről, gazdasági, közművelődési viszonyairól.

Bajkó Mátyás: A magyarországi és az erdélyi protestáns kollégiumok 1777 és 1848 között: Sárospatakon, Debrecenben, Pápán, Eperjesen (Bajkó Mátyás magánkiadása, Debrecen, 1992) - Akadémiai doktori értekezés, amely a kollégiumi régiók tagolódása szerint vizsgálja a protestáns oktatás szellemiségét, tanrendjét, kiemelkedő pedagógusainak munkálkodását.

Bánkúti Imre: Iratok Máramaros vármegye történetéhez 1703-1711 (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992) (Fontes Minores ad Historiam Hungariae Spectantes) (Új történelmi tár 3) - A válogatás a Rákóczi-szabadságharc gazdaságtörténeti vonatkozású iratanyagának a javából nyújt ízelítőt.

Benkő Elek: A középkori Keresztúr-Szék régészeti topográfija (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992) (Varia Archaeologica Hungarica V.) - 1991-ben kandidátusi disszertációként megvédett, hatalmas tényanyagot, számos helyszíni megfigyelést, gazdag szakirodalmat felvonultató dolgozat.

Bodor Ádám: Sinistra körzet. Egy regény fejezetei (Magvető, Budapest, 1992) - A Holmi pályázatán első díjat nyert regény.

Bodor Ádám: Vissza a fülesbagolyhoz. Válogatott elbeszélések (Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, Pécs, 1992) - Hegyes, erdős vidéken játszódó történetek furcsa nevű furcsa emberekről, furcsa élethelyzekekről.

Boldog várada (Héttorony, Budapest, 1992) - A kettős évforduló alkalmával megjelent monumentális honismereti szöveggyűjtemény a város történetéről, irodalmi és művészeti életéről. Szerkesztette Bálint István János.

Csak csend ne legyen. Határainkon túli költők az anyanyelvről (Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, 1992) - Az erdélyi költőket is felvonultató szemelvénygyűjteményt Kós Károly illusztrációk díszítik. Szerkesztette Z. Szabó László.

A csángó magyarokról (Almássy Téri Szabadidőközpont, Budapest, 1992) (Téka 13) - Cikkek, tanulmányok a moldvai és a barcasági csángómagyarok életéről, tánckultúrájáról, hangszeres zenéjéről, a csángókutatásról. Szerkesztette Molnár István és Virt Dezső. Fotók a Néprajzi Múzeum fényképtárából.

Csiha Kálmán: Fény a rácsokon. Börtönének vallomása (Kálvin Kiadó, Budapest, 1992) - Visszaemlékezések, versek a börtönéletben is megteremtődő közösségi élményről, a reményt adó hit erejéről. Az utószót Czine Mihály írta.

Csiki László: Adalék. Vélekedések, vallomások, tárcák (Pesti Szalon, Budapest, 1992) - A könyvnek több mint a felét teszik ki a kolozsvári diákevekre, a sepsiszentgyörgyi és a bukaresti újságíróvekre való visszaemlékezések.

Dánielisz Endre: Arany János a szalontai iskolában (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1992) — Arany János tanulóveit, pályakezdését aprólékosan

nyomon követő dolgozat. Megjelent a "Szülőhelyem Szalonta..." c. kiadványban is.

Dánielisz Endre: "Szülőhelyem Szalonta..." tanulmányok, esszék Arany János köréből (Arany János Múzeum, Nagyköros, 1992) (Az Arany János Múzeum kismonográfiái 9) — A tanulmányok a költő és szülővárosa, a nagyszalontai iskola, a Csonka toronyban őrzött tárgyi hagyaték, a román kapcsolattörténeti vonatkozások körül összpontosulnak.

Darvai Nagy Adrienne: A mesebeli szentmadár. Képek a kolozsvári hivatásos magyar színházas 200 éves történetéből (Héttorony Könyvkiadó-Kolozsvári Állami Magyar Színház, Budapest, 1992) - Korabeli kísérő szövegekkel ellátott fotódokumentumok a színház emlékezetes előadásából, kiemelkedő művészegyéniségeinek alakításairól. Fotók: Csomafáy Ferenc, Vékás Magdolna. Az angol szöveget Szendrey Tibor fordította.

Dávid Lajos: Bolyai-geometria az appendix alapján (Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola, Budapest, 1992) - Az 1944-ben Kolozsváron kiadott (és csaknem az utolsó példányig bezúzott) mű egyik megmentett és a szerző széljegyzeteivel ellátott példányának hasonmás kiadása.

Az én újságom. Válogatás Benedek Elek és Pósa Lajos gyermeklapjából 1889-1914 (Skiz Könyv- és Lapkiadó Kft., Budapest, 1992) — Kalendáriumszerű antológia. Versek, mondák, mesék, anekdoták, rejtvények és egy ifjúsági regény részletekben.

Erdély 1857. évi népszámlálása (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1992) — Megjelent a "Történeti helységnévtárak és a történeti Magyarország népességi adatai" című kutatás keretében. Készült a KSH Könyvtárának kéziratárában őrzött kézzel írott példány alapján. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta Dányi Dezső, a helynévmutatót készítette Sükösd Jánosné.

Erdélyi Magyar Kongresszus. 1992. augusztus 22. Budapest — A kongresszus programját és az erdélyi magyar önrendelkezési nyilatkozat tervezetét tartalmazó füzet; az indoklás szövegét összeállította Mátyás B. Ferenc. Rendezők: Erdélyi Világszövetség, Erdélyi Világszövetség Magyarországi Szervezete, Magyar Világ Kiadó, Erdélyi Magyarságért Alapítvány, Erdélyi Magyarság Szervezőbizottság.

Fodor Sándor: Pirostojás Kft. (Tervál Kiadó, Budapest, 1992) - Húsvéti variációk főszerepben Csipikével, Tipetupával és társaikkal. Rajzolta Rusz Lívia.

Fráter Zoltán: Áprily Lajos (Balassi Kiadó - MTA Irodalomtudományi Intézete, Budapest, 1992) (Kortársaink) - Tanulmányok a költő irodalmi és műfordítói munkásságáról.

Gál László: Javaslat (Az első erdélyi magyar nyelvű Büntető Törvénykönyv-tervezet, 1839) (ELTE BTK Román Filológiai Tanszék, Budapest, 1992) (Encyclopaedia Transylvanica) - A neves reformkori jogász kéziratban maradt munkáját az Országos Levéltárban fennmaradt példány alapján teszik közzé. A bevezetőt írta és a szöveget sajtó alá rendezte Hajdú Lajos.

Galántai József: Trianon and the protection of minorities (Corvina,

Budapest, 1992) — A Trianon és a kisebbségvédelem (1989) c. munka angol változata.

Gelencei orvosló könyvecske. Kézirat a XVIII. századból (Antológia Kiadó, Lakitelek, 1992) — Az 1727 és 1895 között vezetett könyvecske gazdasági feljegyzéseket, időjárási megfigyeléseket, gyógyászati ismereteket tartalmaz. Szerkesztette Halász Zelnik Katalin, a szöveget mai magyar nyelvre átfírta Hoffmann Gizella, az utószót írta Grynaeus Tamás, a magyarázatokat összeállította Szabó András.

Gittai István: Mozdulatok a ruhatárból. Válogatott és új versek 1974-1992 (Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1992) — A költő hetedik verseskötete groteszk, ironikus látásmódot tükröz, "a költő nem alkuszik" magatartásról tanúskodik.

Györkös Mányi Albert: Művek (Blanket Értékpapír-előállító, Numizmatikai és Kereskedelmi Kft., Budapest, 1992) — harmincnyolc színes reprodukció a sokoldalú művészegyéniség munkáiból Rózsa András bevezető tanulmányával. Szerkesztette Csősz Jánosné.

Ha danolni támad kedvem... (ReálEX, Budapest, 1992) — Közel négyszáz (részben erdélyi eredetű) népdal, nóta, műdal szövege és kottája. Összeállította Kriza Kálmán, az előszót írta Benkő Samu.

(Folytatjuk)

Összeállította:
KOMÁROMI BÉLA

Hírek, postabontás

Erdélyi Mózes (Svédország) — Versbe foglalt fájdalmat küld a lapnak, lakcímét nem jegyzi, mondván, hogy "kapcsolatot tarthatunk a folyóiraton keresztül". Hát ezúton üzenünk — és az Ön verses levele örvéen másoknak is —, hogy az *Erdélyi Magyarság valóban kapocs is akar lenni*, a tárgyyszerű tájékoztatás következetes alkalmazása mellett. Annyi hidat, kapcsot, közvetítőt találtak ki a békés egymás mellett élés, az uszítás, a háborúskodás helyett! Mi azonban ezt a "kapcsot" bizony komolyan veszszük, s vigyázzuk. Ami az Erdély iránti aggodalmát illeti (versben vagy prózában, grafikában vagy vásznon), mindenben egyetértünk mindenkivel, aki a megmaradásban reménykedik. A politikusok — jobbra vagy balra — a "megoldásokat" keresik, holott a mai napot és a megmaradást kell szorgalmazni legelőbb! "Nem tört meg török és habsburg ostora,) hát most hátrálsz meg egy kis nyomás alatt?" — kérdi Ön a verses levélben. Erről még annyit: a *kis nyomást* sokszorozza Európa háttorzongató tétlensége az események láttán.

*

Dr. Sz. ii. — Egy furcsa gondolat csapdájáról címmel "Legalább húsz éve annak, hogy rájöttem egy cáfolhatatlan igazságra. Miközben a távoli múltban, sokszáz nemzedék rétegei

alatt keressük rokonainkat, itt élnek mellettünk, a legközelebbieik, akik egyben legádázabb ellenségeink is. A *Bandinus kódex* tárgyilagos tanúsága szerint körülbelül 8-900 éve Moldvának még többségében magyar lakossága lehetett. Közben ők vegyültek a *Magna Cumania* kunjaival, akiket a Dunán átkelő kevéske balkáni román aztán lassan nyelvileg asszimilált. Ugyanakkor a *kunok egy része magyarhonban* kért bebocsátást, és őket a magyarok olvasztották magukba. Íme egy alig húsz generációs múltban a legközelebbi és a leginkább letagadhatatlan rokonság: a románok. Közülük is elsősorban, sőt, többszörös hangsúlyt hordozván, a moldvaiak. És ekkor még nem is beszéltünk a *csángó-magyarok adta vérátömlésről!* Nem zárható ki egyáltalán, hogy sok moldvai román ereiben *sokkal több ősi magyar vér* csörgedez, mint az erdélyieket ma lerománózó anyaországi, alaposan keveredett magyaréban. Hogy ez nekünk ma jó vagy rossz, s hogy milyen ütőkártya lehet a kezünkben, és hogy mikor és hogyan kellene kijátszani, azt még nem tudom. Csak azt tudom, hogy — EZ VAN."

Tisztelt barátunk, örömmel adunk közre mindent, ami népünk, szomszédaink történetére nézve *eredetit* mutat föl. Még akkor is, ha az a valami esetleg — akár a halszagú finn rokonság egyeseket — nem fényküllőz bennünket, magyarokat. Nem minden zseniális, ami egyszerű, ám ez a fejtegetés amennyire ismert (vagy ismeretlen), éppen annyira tesz kíváncsivá bennünket és másokat is. Várjuk a *kibontást*, és más írásait is.

*

"... amit erő vagy hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszaadhatják. De amiről a nemzet, félve a szenvedésektől, önként lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges ..."

DEÁK FERENC

Adományozóink:

Dr. Halász György (Bp.), Bak Mihály Dr. (Mezőberény), Keszte József (Nádord), Andó János (Nagykőrös), Dr. Báló József (Bp.), Pánczél Tivadarné (Bp.), Makay Mihályné (Budakalász), Czaykowsky Emánuelné (Bp.), Dr. Bozzay Krisztina (Bp.), Dr. Bozzy Józsefné (Bp.), Nagy Tiborné (Bp.), Bertha Csilla (Debrecen), Dr. Péter Ernő (Bp.), Pelle László (Szeged), Czakó Josef (Németország), Paul Printz (Németország), Csiki Éva (Németország), Dr. Dezső László (Argentína), Rev. Szabó Imre (Argentína), Dr. Csukás Zoltán (Miskolc), Dr. Szőczy Árpád (Toronto).

*

Az Erdélyi Magyarságért Alapítvány felkéri mindazokat, akiket személyes "kellemetlenség" ért a magyar-román határátkelőhelyeken, hogy tárgyyszerűen, adatokkal és időponttal dokumentálva írják meg és juttassák el az alapítványunk címére (A levélírók nevét és címét természetesen bizalmasan kezeljük). Az Alapítvány összesíteni szeretné a "határok átjárhatóságát" cáfoló eseményeket, hogy hatékonyan érvelhessen hazai és nemzetközi fórumokon a kedvező megoldás reményében.

*

Köteles Pál: Magyarság — Európátság című kötetét megjelentette a Magvető Könyvkiadó. A kötet a szerző legfontosabb, a magyar sorskérdést, különös módon a határainkon túl élő magyarok helyzetét érintő tanulmányait tartalmazza. Ugyanakkor elemzi a magyar tolerancia legfőbb jegyeit, azokat a politikai-kulturális megnyilvánulásokat (praxisokat), amelyek miatt számunkra az Európátság folytatása egy már korábban kialakult nemzeti hagyománynak. A kötet több írása kutatja annak lehetőségét is, hogy miután a magyar állam elveszítette szuverenitását területének kétharmada felett, a nemzet miként szerezhetné vissza az önrendelkezés jogát a Kárpát-medencében. A könyv címadó írását francia nyelvre fordítva két évvel ezelőtt megküldték az Európa Parlament képviselőinek.

(A kötet megvásárolható a könyvüzletekben, a Magvető Kiadó székhelyén és az Erdélyi Magyarságért Alapítvány irodájában.)

*

Az Erdélyi Magyarság Antológia kézírata elkészült. Az anyag szedési folyamata még július folyamán befejeződik. A várható megjelenése 1993. szeptember-október. Az Erdélyi Magyarság szerkesztősége kéri

olvasóit, hogy további előfizetőket toborozzanak az Antológiára, ezzel is segítve anyagi gondokkal küszködő lap- és könyvkiadói tevékenységünket.

(Az Antológia ára: forintban — 680.-Ft — postautalványon, a MNB 222-21489-7014 számú bankszámlára, külföldről — 20 USA dollár csekken, vagy money orderrel a szerkesztőség nevére várjuk a jelentkezőket.)

Címünk: H 1016 Budapest, Naphegy utca 29. IV/5.

*

Primor Kiadó néven folyóiratunk munkatársai könyvkiadót hoztak létre. A kiadó tervei között a kisebbség-politikai kiadványok kerülnek túlsúlyba. Első kiadványa Matatias Carp *Fekete Könyvének* magyarnyelvű fordítása, *Holocaust Romániában 1940-1944* címmel. Matatias Carp a Romániában és Besszarábiában besztialis módon meggyilkolt, több mint háromszázezer zsidó pusztulását mutatja be hiteles dokumentumok alapján. A megrázó könyv kiadását az (is) indokolja, hogy az az Antonescu marsall, aki felelős a romániai zsidó százvalahány éves története összefoglalóval, a legkegyetlenebb és legalaposabb "etnikai tisztogatásokkal" — derül ki Matatias Carp könyvéből —, s az, hogy a román katonaság a tömeggyilkosságait "önszántából" (megelőzve a német fasizmus rémtetteit) hajtotta végre.

(A könyv várható megjelenése 1993 augusztus közepe.)

Az Erdélyi Magyarság külföldi képviselői:

Amerikai Egyesült Államok:

Maria Orbán-Bihary
402 East 65th Street 2B
New York, NY. 10021
Tel.: (1) 212-744-7946
Fax: (1) 212-744-0614

Ausztrália:

Jed Productions, Józsa Erika
P.O. Box 2222,
Strawberry Hills NSW 2012
Tel.: 02-319 1740
Fax: 02-318 2638

Ausztria:

Österreichische Länderbank
Aktiengesellschaft, Wien
Konto-Nr.: 243-190-514/01

Argentína:

Dr. Theész János
Julian Alvarez 1792
1414 Buenos Aires
Tel.: 89-3535

Belgium:

Sass István
Place des Verriers 14/102, 4100 Serraing
Tel.: 41-36-72-46

Brazília:

Livraria D. Landy Ltda.
Rua 7 de Abril 151, 5/50
(Cep 01044-000) Sao Paulo
Tel.: 255-3272, 255-1953

Fax: 11 255 1953

C. Postal 7943 01059-970
C. Postal 1894 01064-970

Dánia:

Dansk-Ungarsk Selskab,
Hortensiavej 12, 1857 Frederiksberg C
Franciaország:

Societe Balaton-IMPEX
67 Boulevard Pasteur, 75015 Paris
Tel.: (1) 40-47-01-70
Fax: (1) 43-22-62-84

Hollandia:

K. A. Pehlig-Stubnya,
Muzenlaan 5, 2353 KB. Leiderdorp,
Postbank No. 653 557
Tel.: 071/89-03-31

Izrael:

Breuer Péter
Breuer Line H. C. B. LTD.
Tel./Fax: 664 006
Tel-Aviv 62 116 Allenby str. 38.
P.O. B. 26 439

Japán:

Umemua yuko,
1-20-11-207 Matsubara Setagaya-ku,
Tokyo 156 Japan; Tel.: (81-03) 3328-8029

Kanada:

Kate Kárcsony, Pannonia Books Ltd.
P. O. Box 1017 Postal Station "B"
Toronto, Ont. M5T 2T8

Tel. + Fax: (416) 5 353 963

Nagy-Britannia:

Klára Adams, Hungarian Book Agency
87 Sewardstone
Road London E2 9HN

Tel.: 44-81-980-9096

Fax: 81-983-0633

Németország:

Postgiroamt München,
Konto Tandex 173-809

BLZ 700 100 80

Tel.: 089/717 055 Fax: 089/718 811

Olaszország:

Maria Toth Pittaluga,
Melibodes 41. 09 045 Flumini (CA)
c/c N 15 853 096 Tel.: 70-830-309

Svájc:

Anikó Parragi
8049 Zürich, Imbisbühl Str. 131.
Tel.: 41/1/341 88 69

Zürcher Kantonalbank
Kto. Nr. 1118-0298 950 Zürich

Svédország:

János Járny,
Fagotgr. 5/B, 223 68 Lund,
Tel.: 14-70-81

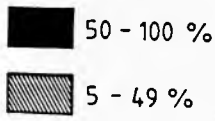
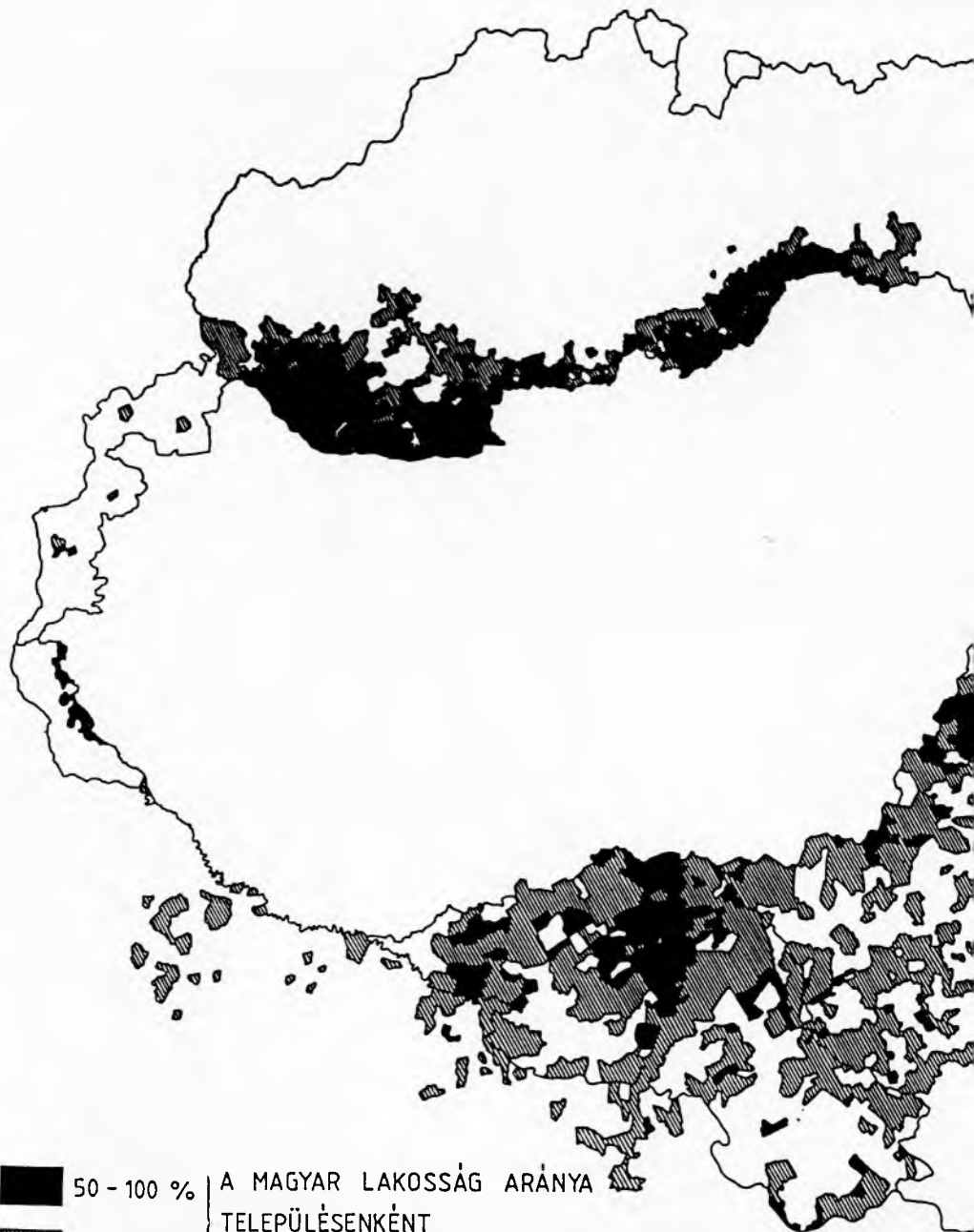
Postgiro: 6 310 106-7

**Az Erdélyi Magyarság
szerkesztősége elköltözött.**

Új címe:

H-1016 Budapest, I. ker., Naphegy u. 29. IV. em. 5.

Telefon/telefax: 202-3933

50 - 100 %
5 - 49 %

A MAGYAR LAKOSSÁG ARÁNYA
TELPÜLÉSENKÉNT
AZ 1980-AS ÉVEK ELSŐ FELÉBEN

MAGYAR LAKOSSÁG A HATÁROKON TÚL

